

D R. O L D Ř I C H K A R L Í K

Z H O U B N O S T L Ž I

V E S V Ě T L E U Č E N Í

S V. A U G U S T I N A

„Velká jest otázka o lži.“

Augustin, „De mendacio“ I, 1.

O L O M O U C 1928

POUŽITÉ PRAMENY

- S. Alphonsus de Ligorio*, Theologia moralis. Editio cura et studio D. Le Noir. Parisiis 1884.
- Aristoteles*, Etika Nikomachova.
- S. Aurelii Augustini Opera omnia*. Migne, Patrologiae cursus completus, series latina. Sv. 32.—47.
- Sv. Otce a učitele cirkve Aurelia Augustina Vyznání*. Přeložil Mikuláš Levý, Praha 1926.
- Billuart F. Car.*, O. Pr., Summa S. Thomae hodiernis academiarum moribus accommodata. Parisiis 1904.
- Boyer Dr. Charles*, L'idée de vérité dans la philosophie de saint Augustin, Paris 1921.
- Christianisme et Néo-Platonisme dans la formation de saint Augustin, Paris 1920.
- Cathrein Viktor S. J.*, Moralphilosophie⁵; 2 Bd., Freiburg i. B. 1911.
- Foerster Fr. W.*, Lebensführung, Berlin 1911.
- Religion und Charakterbildung, Zürich u. Leipzig 1926.
- Schule und Charakter¹⁴, Zürich 1920.
- Genicot Eduardus — I. Salsmans*, Institutiones theologiae moralis¹¹, Bruxellis 1927, 2 sv.
- Geyser Dr. Joseph*, Augustin und die phänomenologische Religionsphilosophie der Gegenwart, Münster in Westfalen 1923.
- Häußer Karl*, Die Lüge in der neueren Ethik, Erlangen 1912.
- Hejčl Dr. Jan*, Bible česká, Knihy Starého zákona, Praha, I. sv. — 1917, II. sv. — 1921, III. sv. — 1925.
- (Hessen Dr. theol. et phil. Joannes*, Augustinus und seine Bedeutung für die Gegenwart, Stuttgart 1924.
- Hošek Frant. Xav.*, Život a spisy sv. Aurelia Augustina, Brno 1863.
- Hudec Dr. Tomáš*, Apoštolský sněm, Hlídka, Brno, 1928.
- Jakobovits Dr. Julius*, Die Lüge im Urteil der neuesten deutschen Ethiker, Paderborn 1914.
- Kachnik Dr. Josef*, Ethica catholica specialis, Olomucii 1912.
- Dějiny filosofie, Praha 1904.
- Krejčí Dr. Frant.*, Positivní etika, Praha 1922.
- Mausbach Dr. Josef*, Die Ethik des heiligen Augustinus, Freiburg i. B. 1909 2 Bde.
- Die katholische Moral und ihre Gegner⁵, Köln 1921.
- Katholische Moraltheologie, 3 Bde., Münster i. W. 1920.

- Meister Dr. jur. Oskar**, Eid und Meineid in ihrer Bedeutung für das heutige Rechtsleben, Linz 1928 (Theologisch-praktische Quartalschrift, 1. Heft).
- Metzler Dr. Franz Gebh.**, Erziehe zur Wahrhaftigkeit, Innsbruck 1924.
- Noldin H., S. J.**, De praeceptis Dei et Ecclesiae²¹, Oeniponte 1928.
- Novotný Dr. Frant.**, Platon ústava, Praha 1921.
- Paulsen Friedrich**, System der Ethik⁸, 2. B. Stuttgart und Berlin 1906.
- Platon**, Zákony.
- Stát.
- Pospíšil Dr. Josef**, O Bohu jednom podle přirozenosti, Velehrad 1923.
- Prümmer Dom.**, O. Pr., Manuale theologiae moralis⁵, II., Freiburg i. B. 1928.
- Récéjac E.**, De mendacio quid senserit Augustinus, Parisiis 1896.
- Souilhé Joseph**, Note sur le problème moral du mensonge et la pensée greque Archives de Philosophie, volume II, cahier III, Paris 1924, str. 57—73.
- Spencer Herbert**, Die Prinzipien der Ethik, Autorisierte deutsche Ausgabe von B. Vetter und V. Carus, Stuttgart, I. B. — 1894, II. B. — 1895.
- Schmidt Leopold**, Die Ethik der alten Griechen, 2 Bde, Berlin 1882.
- Sýkora Dr. Jan Lad.**, Bible česká, Knihy Nového zákona, Praha 1925.
- S. Thomae Aqu.**, Opera omnia, Edit. Fretté-Maré, Parisiis 1882: Summa theologica.
- Vašek Dr. Bedřich**, Z problémů dnešní společnosti, Olomouc 1926.
- Vřešťál Dr. Antonín**, Katolická mravouka, Praha. Díl I. — 1909, díl II, 1 — 1912, díl II, 2 — 1916. Doplnky a změny — 1919.
- Wundt W.**, Ethik³, 2 Bde, Stuttgart 1903.

ÚVODEM

OTÁZKA O LŽI JE VELKOU OTÁZKOU I ZA NAŠICH DNŮ

Postava velikého Otce církevního sv. Augustina budila vždycky úctu i obdiv a vybízela ke studiu jak bohatého jeho života tak i jeho nesčetných spisů. Slavný učenec s planoucím srdcem byl pevným sloupem celé západní církve a duchovním střediskem episkopátu severní Afriky ke konci století čtvrtého a na začátku století pátého v pohnutých dobách, kdy právě církev katolická přejímala dědictví starého světa a ujímala se vedení světových dějin na tisíciletí.

Zvýšený zájem o sv. Augustina pozorujeme opět v době nejnovější, která vidí v Augustinovi „prvního moderního člověka“.¹ Jeho díla překládají se do živých jazyků,² vydávají se na základě jeho spisů pojednání o různých otázkách,³ jejichž účelem je pochopiti myšlenkový svět Augustinův a zářící hvězdě jeho genia dáti zasvítiti do spleti dnešního života, neboť, srovnáváme-li osobnost Augustinovu jakož i okolnosti, do nichž tak pronikavě zasahoval, s proudy a snahami dnešní společnosti lidské, stojí před námi jeho postava, ač dobou tisíc pět set let od nás vzdálená, dosud jako velmi časová.⁴

Sv. Augustin pracoval neúmorně, aby našel správný směr ve smýšlení a životě, s vášnivou láskou hledal pravdu,⁵ byl ohnivým jejím obráncem a archandělem Michaellem své doby, potíraje bludy, zaplavující tehdy kraje křesťanské. Byl však i neobyčejně svědomitý v myšlení a řečech. Pravdomluvnost miloval a cenil vysoko a jako velké zlo, zhoubu přinášející jednotlivci i celé společnosti lidské, potíral slovem i pérem lež.

Je opravdu zajímavé slyšeti a sledovati, jak svatý učitel předvádí v pravém světle posluchačům a čtenářům svým škodlivost lži, která

¹ Dr. J. Hessen, *Augustinus und seine Bedeutung für die Gegenwart*, Stuttgart 1924, I. ² Do češtiny přeložena „Vyznání“, Praha 1926. ³ N. p. Joseph Mausbach, *Die Ethik des heiligen Augustinus*, Freiburg i. B. 1909, 2 sv. Otto Schilling, *Die Staats- und Soziallehre des hl. Augustinus*, Freiburg i. B. 1910. Dr. J. Peters, *Die Ehe nach der Lehre des hl. Augustinus*, Paderborn 1918, a jiné. ⁴ Žil od r. 354—430.

⁵ *Confessiones*, 3, 6 (M. P. I. 32, 687).

byla tehdy rozšířena právě tak jako dnes, kdy bohužel bez hanby kolem nás řádí a tolik škody tropí, jak doznává v poslední době vždy hlasitěji veřejný tisk a žalují ti, jimž blaho národa a jednotlivců není lhostejné. Všichni lidé dobré vůle dali jistě za pravdu státnímu zastupci v procesu, který letos v květnu po celý měsíc udržoval v napětí naši veřejnost, když poukazoval na spoluvinu dnešní společnosti, jež nebere vážně společenskou nekorektnost a člověka, jenž je veřejně prohlášen za lháře, přece ještě ctí.

I když nechceme nikterak přeháněti, třeba doznati, že duch nepravdy uplatňuje vždy mocnější vliv mezi lidmi a podkopává úctu i odvahu k pravdomluvnosti, nejpřednější vlastnosti čestného člověka, jíž ani nadání ani důstojnost ani bohatství ani dobročinnost nenahradí. Čím méně křesťanství proniká zásady lidského života, čím více přibývá odpadů od nejvyšších ideálů a vlády nabývá ve společnosti duch Bohu odcizený, tím více mizí ze společnosti lidské duch pravdomluvnosti a šíří se říše lži. S prorokem Jeremiášem nařikajícím nad lidem svým možno si postesknouti: „Natahují svůj jazyk jako lučiště ke lži a nikoli ku pravdě Střez se každý bližního svého, a žádnému bratru nedůvěřuj, neboť každý bratr rád by tě obelstil, a každý bližní s pomluvou chodí. Druh druhu oklamává, pravdu mluví neumějí, neboť naučili jazyk svůj mluvíti lež.“¹

Jak případný je náрек prorokův i pro naši dobu, to ukazuje jen spěšný pohled po prostředí, v němž žijeme. Velmi zhoubně působí na dnešní lidi diktatura společnosti. Dříve byla zevnější svoboda menší, dnes podléhá lidstvo odvislosti jemnějšího druhu, kterou si ani dnešní člověk neuvědomuje, která je však tím nebezpečnější a tím mocněji ovládá jeho vůli. V minulosti byly to velké a strhující ideály osobního života, které jasně určovaly cestu, odpoutávaly člověka od malicherných řečí, které kolem sebe slyšel. Moderní člověk, bez pevné víry a náboženského přesvědčení, nezná určité cesty, v rozpacích stojí na rozcestí, dívá se kolem sebe a řídí se slepě vlivem okolí.² Jako kompasová střelka působením magnetické síly ztrácí přímý směr a dostává výkyv hned vpravo, hned vlevo, tak i pravdi-

¹ Jer. 9, 3—5. ² Fr. W. Foerster, Lebensführung, Berlin 1911, 73: „Die Menschen unseres Zeitalters . . . haben die grossen festen Wahrheiten des Charakters verloren, ihr ganzes Wesen ist daher suchend und beobachtend nach aussen gerichtet: Welcher überlegene Spott wohl auf den Mienen zu lesen ist, wie die Nachbarn wohl urteilen werden, welche geistige Mode jetzt an der Tagesordnung ist . . .“

vost řeči je stále rušena vlivem a přitažlivostí společenského života,

Sklony ke lživosti nejeví se jen lži slovní, prozrazují se celým životem. Stavu nepřiměřený šat, nepravé vlasy, zlaté řetízky z mosaze, okázalé vystupování na ulici a v restauracích, zatím co doma zírá bída a nedostatek z každého koutu — co je to jiného než nepravdivost a lež!

Dosáhnouti ctnosti dokonalé je příliš těžko. Tak mnohý spokojuje se jen tím, že si osvojí zdání ctnosti. Dovede užívatí rozkoší hříchu, nevadí mu nic zneuctíti se před Bohem a svědomím, jde mu jen o to, aby si zachoval před lidmi pověst čestného člověka.

Ohromný vliv mají v době naší časopisy a noviny. Dělník, řemeslník, úředník čeká denně netrplivě na „svoje“ noviny, ty, které dle jeho domnění jediné mluví pravdu, plnou pravdu, nic jiného než pravdu, a čte je dychtivě od začátku až do konce podobně jako ostatní stejně smýšlející jeho druhové. Článek redaktorův se obdivuje, chválí se vzlet jeho myšlenek. Pisatel sám věří své „duchaplnosti“ a zatím je příliš často jen majákem, rozsvíceným duchem temností, aby duše svrhl do bludu a do propasti. Jako mrak, který není ničím než ubohou parou, jeví se jako zářící zlato, lesknoucí se purpur, stojí-li za ním slunce, tak lesknou se mnozí zlí spisovatelé jen démonem lži a klamu, který se v nich usadil, aby obelhával a ničil pokolení lidské.

Že dnešní rozhárané poměry politické, pokud neberou ohled na Boha a jeho Desatero, jsou pařeníštěm lživosti, kdo by o tom pochyboval? Politické schůze byly by jednotvárné a nudné beze lži a přehánění. Pravda se často řící nesmí, nadšení je umělé a nucené, resolute nabubřelé. Aby se přišlo k cíli zamýšlenému, osnuje se celá síť lži a klamu. Krásnými hesly zakrývá se hrubé sobectví a čiré prospěchářství.

A ve světě obchodním? Stará zelenina vodou politá prodává se za čerstvou, napravovaný med za pravý, mléko vodou míchané za čisté, reklama pracuje a vychvaluje jakost zboží bezcenného.

„Co pudí nové romanopisce a dramaturgy,“ táže se Paulsen, „k práci? Touha analysovati prolhanost a vnitřní hnilobu dnešní doby a předváděti ji v podrobnostech čtenáři. Velká literatura, která řemeslně jde za cílem, aby sňala lži masku, je beze vší pochybnosti známkou, kterou jednou dějiny literatury označí za charakteristickou pro ducha konce 19. století.“¹ A podobně i v jiných oborech

¹ Friedrich Paulsen, System der Ethik⁸ II, 248 n.

písemnictví. Píše se často o „jistých výzkumech vědy“, ničím nedoložených, na jejichž podkladě pak má mládež uspořádati svůj život a jež mají býti životním vodítkem. Jinak je o téže věci poučováno dítě doma, jinak ve škole a mimo otcovský dům. Neví, kam se přikloniti, navyká si nedůslednosti a neupřímnosti.

A tak bychom mohli stopovati lež u diplomatů, rozdávajících na všechny strany usměvavé zdvořilůstky, u lidí provozujících špionáž, u soudů, u „zarmoucených“ dědiců, toužebně očekávajících smrt příbuzného, u lidí spekulujících s lidskou pověřčivostí a zvědavostí, ve školních síních u žáků a přijdeme k přesvědčení, že svět je divadlo, na němž se lidé navzájem obelhávají a klamou. Celý duševní stav dnešní doby brání se proti povinnosti mluvit pravdu.

A kdybychom sami sebe zkoumali, shledali bychom, co se všechno v duši naší vzpírá proti pochopení skutečnosti, jak mnoho zájmu máme na tom, abychom skutečný stav věcí jinak vylíčili, jak stále a stále vůle naše se kloní k nepravdivosti a klamu. Proviňujeme se proti pravdomluvnosti z ješitnosti, ze samolásky, z touhy něco znamenati, ze zbabělosti a strachu před lidmi. Touha po sensaci, po pohodlí a hmotném zisku, snaha vylíčiti černěji činy bližního, aby vynikly vlastní přednosti, bázeň před trestem, to bývají příčiny svádějící k nepravdě a lži.

„Kdo pravdu mluví, jak jest o ní ve svém nitru přesvědčen, ten je alespoň jednou a to nejhlavnější částí své rozumné přirozenosti stále s Bohem spojen, i když této pásky není si ani vědom. Hlas svědomí, toť hlas rozumné přirozenosti lidské a tímto hlasem mluví stále k člověku Bůh sám, jenž svědomí do jeho přirozenosti vložil. Dokud člověk mluví pravdu, mluví skrze něho Bůh sám. Jakmile však člověk přestane pravdu mluvit a místo pravdy počne úmyslně lhát, odvrací se *rozumem* svým od pravdy a tím také od Boha. A poněvadž rozum má rozhodný vliv na vůli, proto každá lež působí zhoubně i na vůli, svádějíc ji, aby se i ona odvrátila od Boha, zdroje všeho mravního dobra. Proto je lživost *jedna z nejnebezpečnějších vlastností lidské povahy.*“¹

Kdo chce proto vychovávat uvědomělé a ucelené povahy, kdo chce vykořeniti ducha lži, ten musí býti hluboce přesvědčen a proniknut věrou v nutnost bezpodmínečné a naprosté pravdomluvnosti, tomu jest pevně státi na věčných zásadách pravdy. Vychovateli,

¹ Dr. Josef Pospíšil, O Bohu jednom podle přirozenosti, Velehrad 1923, 464 n.

praví známý pedagog Foerster, který za módních názorů dnešní doby hledá pevnou půdu, možno jen raditi, aby přemýšlel o slově Augustinově, že je nutno stavěti se proti *každé* lži, jelikož je nemožno určití jisté a pevné hranice, kdy je přípustno lháti, kdyby se v některých případech lež dovolila.¹

Sám protestantský vychovatel poukazuje zde na spolehlivé a určité stanovisko Augustinovo, které je s to, aby i do dnešního života vneslo světlo, posílilo lásku k pravdě a ukázalo lež v pravé podstatě. I naší době je otázka lži „velkou otázkou“, jak ji sv. Augustin nazval. Je proto účelem tohoto pojednání, podati věrný obraz, jak sv. Augustin o této otázce soudil, jak nazíral na škodlivost a zhoubnost lži, a přispěti tak k posílení ducha pravdivosti a k většímu poznání nejvýznamnějšího biskupa starší doby křesťanské a největšího učitele církevního všech dob.

V *první* části (I.) uvedeme, na jakých dřívějších názorech Augustin svou nauku o lži budoval, ve kterých spisech o lži pojednává, co dalo podnět ke zvláštnímu dílu o této otázce, a podáme krátký obsah hlavních dvou spisů o lži.

V *druhé* části (II.) pojednáme dle spisů Augustinových o zhoubnosti lži, plynoucí *A)* již z její bytnosti a hlavně *B)* z jejích účinků. Dokazující zhoubnost lži, rozlišujeme s Augustinem *C)* lež od nepravdy.

Ve *třetí* části (III.) poukážeme, jakou cenu a jaký význam i vliv měly spisy Augustinovy v boji proti zhoubné lži jak v jeho době, tak také v dobách pozdějších a v nejnovější mravovědě katolické.

¹ Fr. W. Foerster, *Schule und Charakter*¹⁴, Zürich 1920, 71: „Dem Erzieher, der inmitten dieses Zustandes der Zeit nach etwas Festem sucht, kann nur geraten werden, über das Wort des Augustinus (contra mendacium) nachzudenken, man müsse gegen jede Lüge sein, weil es unmöglich ist, der einmal erteilten Erlaubnis präzise Schranken zu setzen.“

I. SPISY SV. AUGUSTINA O LŽI

1. LEŽ V LITERATUŘE ŘECKÉ

Před Augustinem nebylo vydáno zvláštního pojednání o lži. Tím tíže bylo vytyčiti správnou nauku o lži dle zásad mravouky katolické. Poněvadž však Augustin dobře znal filosofii řeckou, zvláště spisy Platonovy a Aristotelovy, je záhodno připomenouti si, jak smýšleli o lži nejvýznačnější představitelé světa řeckého. Poznáme tak, na jakých předpokladech Augustin svoji nauku o lži budoval, pochopíme lépe obtíže, jež mu bylo přemáhati, a oceníme spravedlivěji význam jeho díla pro dobu tehdejší i doby následující.

Sledujeme-li literaturu řeckou¹, vidíme, že básníci a zákonodárcové zdůrazňovali všeobecně uznanou povinnost pravdomluvnosti, jak ji diktuje lidské svědomí. Hrdina Odysseie zachraňuje se sice z mnohých nebezpečí jen lstí a přetvářkou a jeho ochránkyně božská Athéné vyniká rovněž dovedností v přetvářce a lsti. Praví svému chráněnci: „Lišák musil by být a prohnáný, kdo by tě předčil v úskocích tvých, i kdyby sám bůh ti do cesty přišel. Čtveráku, nádobo lstí, ty ferino, ty tedy ještě když již ve vlasti své se nacházíš, nevzdáš se klamu, nenecháš šalebných slov, v nichž se velmi důkladně vyznáš!? . . . Oba jsme mistři ve lsti, ty ze smrtných lidí jsa daleko nejlepší ze všech řečmi a důvtipem svým a já zas nad bohy bystrým důmyslem proslulá jsouc a lstivostí.“² Než v Iliadě prohlašuje Homér upřímně přesvědčení svoje a svých vrstevníků slovy, která praví Achilleus, ideál hrdiny, poctivce a přítele a největší bohatýr starověku, ke schytralému Odysseovi: „Jak Hádova brána se taký člověk mi hnusí, který jiného cos má na mysli, jiné však mluví.“³

Nic není tak krásné jako pravda, která zasluhuje, aby byla ctěna pro sebe samu a pro plynoucí z ní užitek. Pindar nazývá Pravdu dcerou

¹ V této stati přihlížíme ke článku Josefa Souilhé: „Note sur le problème moral du mensonge et la pensée grecque“, uveřejněnému v „Archives de Philosophie“ vol. II, cah. III, Paris 1924, str. 57—73; dále k dílu Leopolda Schmidta: „Die Ethik der alten Griechen“, Berlin 1882, II, str. 403—413. ² Odysseia XIII, 291 nn. Český dle překladu Otmar Vaňorného „Homérova Odysseia“, Praha 1921, strana 265. ³ Ilias IX, 312 n. Český dle překladu Otmar Vaňorného „Homérova Ilias“, Praha 1926, str. 188.

Diovou a vzývá ji o pomoc, aby nikdy nenarazil na úskalí lži. Pravdomluvností stává se člověk podobným bohům, jímž byl Pindar z celé duše oddán. Různá přísloví a pořekadla, připisovaná starým vynikajícím státníkům a učencům, v nichž jsou uloženy tehdejší zásady mravní, připomínají důležitou povinnost pravdomluvnosti.

Než, byla tato povinnost pokládána za tak absolutní, že nepřipouštěla výjimek? Pravdomluvnost je požadavkem osobní důstojnosti lidské, lež je pokládána za ponížení člověka. Leč vyšší zájmy a životní boj žádají často tohoto ponížení. Nelze se horšiti, tak soudili mnozí, když člověk selže, aby unikl smrti. Je to táž zásada, kterou stanovil i Sofokles v tragedii Filoktetes a v jiném dramatu, jehož úryvky se nám zachovaly. Beze vší pochybnosti lháti se nesluší. Než koho vrhá pravda do osudné zkázy, tomu nutno odpustiti, pronese-li to, co se jinak nesluší.

Vidíme, že pojem prospěchu pronikal a ovlivňoval vždy více pojem mravnosti, a nepřeháníme, tvrdíme-li, že se řecké svědomí kryje celkem s názorem, který Herodot připisuje Peršanu Dariovi: „Je-li nutno lháti, učiňme tak! Ve skutečnosti přejeme si všichni totéž, ti, kteří lhou, i ti, kteří mluví pravdu. Jedni lhou, doufají-li, že svým přesvědčivým klamáním dosáhnou prospěchu, druzí mluví pravdu, z níž jim kyne výhoda, že mohou získati větší důvěru.“¹ Než s tímto rozřešením otázky, kdy váže člověka povinnost mluvit pravdu, nemohli se uspokojiti filosofové a vysvětliti člověku vrozený cit pro upřímnost a otevřenost, jak se projevuje s větší nebo menší silou a jasností u jednotlivých národů.

Právem očekáváme, že *Sokrates* vymezil určitěji příkaz pravdomluvnosti. Co soudil Sokrates o lži a pravdomluvnosti, je věrně podáno v „Pamětech Xenofontových“.² Ohlas toho nalézáme u žáků Sokratových, pokud se nám spisy jejich zachovaly. Dle Sokrata záleží dobro mravní ve spravedlnosti nebo alespoň je spravedlnost podstatnou jeho částí. Pravdomluvnost je podřadnou ctností spravedlnosti. Lež se přiči pravdomluvnosti, je tedy nespravedlností jako každý jiný čin, který bližního poškozuje. Než mohou nastati okolnosti, kdy přestává býti lež nespravedlivou a tudíž také špatnou a stává se tedy někdy velmi užitečnou. Nejedná nespravedlivě vojévůdce, klame-li nepřítele, snaží-li se povzbuditi pokleslou náladu

¹ Herodot, Dějiny, III, 72: ἐνθα γάρ τι δεῖ ψεῦδος λέγεσθαι, λεγέσθω

² Pa-

měti, IV, 214—218.

unaveného a ustrašeného vojska vymyšlenou zprávou, že se blíží pomoc, aby tak probudil ve vojácích novou odvahu a sebedůvěru. Jedná spravedlivě a proto dobře. Podobně neškodí, nýbrž velmi dobrou službu prokazuje otec synovi, užívaje lsti, aby přiměl nemocného syna užítí nepříjemného léku, anebo kdo oklame svého přítele, aby jej odvrátil od sebevražedného úmyslu. Je tedy dle školy Sokratovy spravedlnost mateřskou ctností, rozhodující o mravní ceně lidských činů. Lež sama o sobě není dobrá ani špatná. Je ospravedlněna, je-li žádána okolnostmi. Možno ji posuzovati jen dle toho, je-li spravedlivá čili nic.

Platon, který po celý život pro pravdu bojoval a cesty hledal, jak jí dosáhnouti, rozhoduje jednotlivé obtížné případy v praxi jako jeho předchůdcové. V zásadě však vychází s jiného hlediska. Dle něho nerozhoduje o mravní ceně lži okolnost, je-li lež spravedlivá nebo není. Vysvětluje nedovolenost lži z její vnitřní zloby, kterou vidí v tom, že duše pro pravdu stvořená odvrací se od ní vědomě nebo nevědomě. Mezi duší lidskou a mezi věčnými, neproměnlivými pravzory, ideami, je příbuzenství, které probouzí v duši lásku k pravdě a odpor ke lži.¹ „Míním, že nikdo by za nic na světě nechtěl připouštět do své duše ani vlastní ani cizí lež o skutečné pravdě ani nevědomost, a tam ji chovati a trvale míti, a že jí v takovém případě všichni nenávidí.“² Platon rozlišuje lež opravdovou, skutečnou, τὸ ἐν τῷ ὄντι ψεῦδος, a lež pronášenou slovy, τὸ ἐν τοῖς λόγοις. První je špatná ve své podstatě, poněvadž odporuje duchu stvořenému pro pravdu, druhá v sobě tuto špatnost neobsahuje a je špatná jen potud, pokud je zúčastněna na první. Úkolem řeči je, aby podávala věrný obraz pravdy. Než řeč zůstává jen napodobením, obrazem ideí a proto jako každý obraz nevystihuje úplně svého modelu. A poněvadž obraz pravdy v řeči není nikdy úplný a přesný, možno z příčin výjimečně vážných připustiti, aby odklon od pravdy, který zde již je, se zvýšil. Než Platon připouští tyto lži pouze jako řídké výjimky. Považuje je pouze za jakýsi druh léků, kterých mohou používat jen lékaři a neodborníci se jich nemají ani dotknouti. „Tedy správcům obce, ač ještě více vůbec komu, náleží mluvit nepravdu buď nepřátelům nebo občanům ve prospěch obce, kdežto z ostatních nikdo se nesmí chápati takového prostředku; nýbrž selže-li prostý občan před takovými správci,

¹ Stát, VI, 548 C, D (E. Peřoutka — Fr. Novotný, *Platon Ústava*, Praha 1921, str. 217 n.) ² Na uv. místě II, 382 B (citovaný překlad str. 99)

prohlásíme to za týž a ještě větší přečin, než kdyby nemocný lékař nebo cvičenec učitel nepověděl pravdu o svém tělesném stavu nebo kdyby někdo řidiči lodi nemluvil pravdu o lodi a lodnících, jakou zkušenost má buď sám nebo některý ze spoluplavců.“¹ Pravidlem však zůstává, že všechno, co je namířeno proti pravdě, je zakázáno, neboť pravda je největším dobrem pro bohy i lidi. Kdo chce žít ve štěstí a požehnání, musí být pravdomluvný. Lhář ztrácí přátele a je ve stáří osamocen.² Bohové i lidé nenávidí skutečnou lež.³

Aristoteles pojednává výslovně o lži jen v „*Etice Nikomachově*“. Upřímnost a přímost prohlašuje za ctnost, lež zavrhuje jako špatnou v její podstatě. „O sobě jest lež špatná a hanebná, pravda pak krásná i chvalitebná.“⁴ Podobně jako jeho učitel Platon hlásá *Aristoteles*, že pravdu třeba ctít a ji svědomitě dbát, poněvadž jsme pro ni stvoření, lež pak nenávidět, poněvadž je negací, bez ohledu na to, plyně-li z ní pro nás nějaká výhoda nebo jinému škoda. K tomuto důvodu, převzatému od Platona, přidává jiný praktický důvod pro povinnost pravdomluvnosti: pravdivost v řeči jest velmi užitečná v životě, poněvadž souhlas slov se skutky získává důvěru.⁵ Nezabývá se sice dále otázkou, jak se zachováti v případech, kdy příkaz naprosté pravdomluvnosti přivádí lidské svědomí do rozpaků, možno však právem usuzovati, že podobně jako Platon uznával nutnost ustoupiti často okolnostem lež doporučujícím. Lze tak aspoň souditi z toho, že neodsuze myty, v nichž bohové přijímají tělo lidské, nebo vystupují v podobě zvířat a jež byly vymyšleny pro lid, aby snáze byly mu vštípeny předpisy zákona.

Stoikové posuzovali mravnost činů dle úmyslu, z něhož vycházejí. Samy o sobě jsou činy indiferentní, upřímná nebo záludná vůle člověka mění také mravní cenu jeho činů. Upřímnost je dle stoiků povinností, lež je vždy špatná a nikdy není dovolena. Než, aby mohla býti řeč o lži, je potřebí dvojí věci: aby nepravdivá slova byla skutečně příčinou omylu u poslouchajícího a byla pronesena s úmyslem způsobiti omyl. Kdo z příčiny oprávněné vyvolává nesprávné představy u člověka nerozumného, nejedná proti pravdě a nelže. Lze jen tehdy, když mluví s úmyslem, aby posluchače klamal. Mezi obojím

¹ Na uv. místě III, 389 B, C (cit. překl. str. 106). ² *Zákony*, V, 730 C. ³ Stát, II, 382 C: Τὸ μὲν δὴ τῷ ὄντι ψεῦδος οὐ μόνον ὑπὸ θεῶν ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων μισεῖται. ⁴ *Etika Nikomachova* IV, 13. Český překlad *Etiky Nikomachovy* vydal P. Vychodil O. S. B., Brno 1891. ⁵ Na uv. místě VII, 1146 a.

počináním je veliký rozdíl jako mezi dvěma lidmi, kopajícími v hrobce: Jeden z nich kope, aby okradl pochovanou již mrtvolu, jiný pak, aby zemřelého slušně pohřbil. První z nich zaslouží trestu, druhý pochvaly. Moudrý připustí však nesprávný výklad slov jen tehdy, když se jedná o veřejný prospěch nebo o to, aby bližnímu osladil tvrdost života. Jen člověk vpravdě moudrý dle stoického názoru, to jest skutku ctnostný, smí užití řeči tak, aby u jiného způsobil omyl.

Názory Platonovy a stoiků o lži převzal *Filon* z Alexandrie, narozený okolo r. 25 př. Kristem. Patřil k oněm učencům židovským, kteří se snažili sloučiti podání svého národa s řeckou a theosoficko-mystickou filosofií národů východních a vytvořit tak soustavu lidu svému přístupnou. Ve spisech „*De specialibus legibus*“ horuje pro pravdu, pramen veškerého štěstí a pro pravdivost řeči, nejdrahocennějšího to daru, kterým nás Stvořitel obdařil a kterým své myšlenky s jinými sdělujeme. Lež zavrhuje jako velké zlo duše. Než jako Platon a Aristoteles jest shovívavý ke slabosti lidské za některých okolností, zvláště jde-li o bajky a myty, jimiž se vštěpují lidem mravní a náboženské pravdy.

Jiných myšlenek o veliké otázce lži nám starověk nepodal. Stále se opakují tytéž názory, buď, že je lež něco indiferentního anebo, že je odklonem od lidské přirozenosti. Konflikt, do něhož člověka povinnost pravdomluvnosti přivádí, řeší se, což jest zajímavé, stále na těchže případech o lékaři, používajícím lsti vůči nemocnému, vojevůdci klamajícím nepřítele nebo své vlastní vojsko.

Nutno připomenouti, že řečtina nemá slova, kterým by vystihovala náš pojem lži. Slovem $\psi\epsilon\upsilon\delta\omicron\varsigma$ vyjadřuje úmyslnou nepravdu, nevědomý omyl i básnické ozdobné rčení od pravdy se uchylující. Neobsahuje však slovo $\psi\epsilon\upsilon\delta\omicron\varsigma$ oné výtky, již cítíme v našem slově „lež“. I Platon i Aristoteles užívali tohoto slova v různých těchto významech. Platon praví, že nepravdivost myšlenky, t. j. omyl, je pravá nepravdivost.¹ Aristoteles užívá slova $\psi\epsilon\upsilon\delta\omicron\varsigma$ ve dvojím smyslu. V *Etice Nikomachově* znamená $\psi\epsilon\upsilon\delta\omicron\varsigma$ lež, jinde pak slovem tím vyjadřuje omyl.²

Filosofie řecká ovládla tehdejší svět. Pěstitelé filosofie v Itálii spo-

¹ Stát, II, 382 B (citovaný překl. str. 99): „Tohle by se mohlo nejspřávněji nazývat opravdovou lží, nevědomost v duši toho, kdo podlehl nepravdě; neboť lež pronášená slovy je jen jakési napodobení toho duševního stavu a obraz později vzniklý; ne zcela čistá nepravda.“ ² L. Schmidt, *Die Ethik der alten Griechen*, II, 411 n.

kojovali se namnoze pouhým převodem výsledků filosofického bádání řeckého na půdu římskou. Proto také spisovatelé křesťanští prvních dob byli vychováni duchem filosofie řecké a není divu, že u některých z nich čteme, že lež — ψεῦδος je dovolena. Vyjadřovali slovem ψεῦδος nejen lež, nýbrž i omyl, nepravdu a leš. Tak na př. Origenes, Cassianus¹ a jiní mínili, že je dovoleno užívat lži jako léku. S nimi, zdá se, souhlasí sv. Jan Zlatoústý na konci první knihy svého spisu „De sacerdotio“ („O kněžství“). Sv. Jeronym a jiní klonili se k témuž názoru, alespoň pokud šlo o výklad druhé hlavy listu apoštola Pavla ke Galatům.²

Ani latinské slovo „mendacium“ nemělo, zdá se, v prvních dobách křesťanských toho určitého významu, jakého nabylo později vlivem spisů Augustinových.³ Někteří spisovatelé brali lež ve smyslu užším, jiní opět ve smyslu širším, vyrozumívajíce pojmem lži i obojetnost a zámlku. Před sv. Augustinem nikdo nenapsal zvláštního spisu o lži. Jeho zásluhou bylo, že důvody, které proti dovolenosti lži uvedl Platon a Aristoteles, prohloubil, že zdůraznil vnitřní zlobu lži, jak byla již dříve pozorována. Dle toho, co jsme slyšeli, chápeme však také, že Augustin, chtěje o lži, její škodlivosti a nedovolenosti pojednat, nazývá lež „velkou otázkou, příliš tajemnou“, o níž možno jen velmi opatrně jednat, „hledatí s hledajícími“, neboť „hned se takřka vymkne z rukou, co bylo již nalezeno, hned se vynoří a opět mizí“.⁴ Ze směsi názorů filosofie řecké, z nejasných pojmů u spisovatelů křesťanských, z bludných nauk heretiků o dovolenosti lži a z obtíží, jež denní život přinášel, bylo nesnadno vyličiti v pravém světle podstatu a zhoubnost lži shodně s mravoukou křesťanskou.

¹ Cassianus, Collationes patrum 17, 17 (M. P. l. 49, 1062n): „Itaque taliter de mendacio sentiendum, atque ita eo utendum est, quasi natura ei insit ellebori (čemeřice); quod si imminente exitiali morbo sumptum fuerit, fit salubre, caeterum absque summi discriminis necessitate perceptum praesentis exitii est... Quando igitur grave aliquod imminet de veritatis confessione discrimen, tunc mendaciorum sunt recipienda perfugia, ita tamen ut reatu humilis conscientiae salubriter mordeamur. Ubi autem nulla conditio summae necessitatis incumbit, omni cautione mendacium velut mortiferum devitandum est.“ Cassianus žil 360—435. ² Car. Ren. Billuart, Summa S. Thomae hodiernis academiarum moribus accomodata, Tom. VII, dissert. IX. art. I, § III. ³ V. Cathrein, Moralphilosophie⁵, Freiburg i. B. 1911, II, 87. ⁴ De mendacio I, 1. ... „latebrosa est enim nimis et quibusdam quasi cavernosis anfractibus saepe intentionem quaerentis eludit; ut modo velut elabatur e manibus quod inventum erat, modo rursus appareat, et rursus absorbeatur.“

2. VZNIK, DOBA, ÚČEL AUGUSTINOVÝCH SPISŮ „DE MENDACIO“ A „CONTRA MENDACIUM.“¹

Sv. Augustin věnoval dva zvláštní spisy otázce o lži. První „De mendacio“ („O lži“) napsal asi r. 395, poněvadž jej uvádí v přehledu své spisovatelské činnosti jako poslední dílo před svým posvěcením na biskupa r. 395. Snaží se vysvětliti, co je lež, a uvažuje na různých případech a okolnostech ze života, lze-li lež někdy připustiti.² Augustinova činnost spisovatelská byla co nejúžeji spjata s životem, v ní se odrážely všechny potřeby a zájmy jeho doby. Pojednání o lži pokládal za otázku důležitou pro praktický život, na niž je těžko dáti správnou odpověď. „Důležitá je otázka o lži, znepokojující nás často při denním našem zaměstnání, abychom buď nerozvázně neoznačovali za lež, co lží není, anebo se nedomnívali, že je nutno někdy použití lži, lži slušné, úslužné a milosrdné.“³ Knihu „De mendacio“ napsal rychle bez zvláštní péče, jak praví, o výmluvnost. Šlo mu o to, aby co nejdříve poučil věřící o této pro denní život tak potřebné otázce.⁴ Proto knihy ani nevydal a nařídil, aby byla z jeho spisů vyřazena. Zdála se mu příliš nejasná, plná skrýší a velmi obtížná. Když pak napsal jiný spis „Contra mendacium“ („Proti lži“), chtěl, aby dílo „De mendacio“ bylo zničeno. Než nestalo se tak. Tři roky před smrtí přehlížel své spisy a sám je kriticky oceňoval „před jediným Učitelem, jehož soudu nad urážkami chtěl uniknouti“.⁵ Tu poznal, že kniha zničena nebyla a ponechal ji mezi svými spisy, jelikož obsahovala mnohé, co není v druhé knize o lži.

Tvoří-li obsah spisu „De mendacio“ většinou úvahy a badání o nedovolenosti lži, potírá druhý spis „Contra mendacium“ lež otevřeně. K vydání spisu přiměl Augustina styk s Consentiem, biskupem na ostrovech blízko Španělska.⁶ Augustin byl znám daleko široko a jeho úsudek v různých otázkách se vysoko cenil. Consentius obracel se častěji k Augustinovi o radu a poučení.

¹ Oba spisy jsou v 40. svazku vydání Migne, Patrol. lat. ² *Retractationes* I, 27 (M. P. I. 32, 630). ³ *De mendacio* I, 1: „Magna quaestio est de mendacio, quae nos in ipsis quotidianis actibus nostris saepe conturbat: ne aut temere accusemus mendacium, quod non est mendacium; aut arbitremur aliquando esse mentiendum, honesto quodam et officioso ac misericordie mendacio.“ ⁴ tamtéž. „Eloquium noli quaerere: multum enim de rebus laboravimus, et de celeritate absolvendi tam necessarij quotidianae vitae operis; unde aut tenuis aut prope nulla fuit nobis cura verborum.“ ⁵ *Retractationes*, Prologus (M. P. I. 32, 584n). ⁶ *Epist.* 119, n. 6 (M. P. I. 33, 451).

Ve Španělsku byla tou dobou rozšířena sekta priscillianistů, kteří popírali nejsv. Trojici, stvoření světa od Boha a zmrtvýchvstání. Učili, že duše lidská je téže přirozenosti jako Bůh, zavrhovali manželství a požívání masa.¹ Byvše pro bludy stíháni, snažili se heresi skrývatí všemožným způsobem, neštítíce se při tom ani lži ani křivé přísahy. Vydávali se veřejně za katolíky, tajně se však scházivali a setrvali při bludu. Řídili se heslem: „Jura, perjura, secretum prodere noli“, „Přisahej, přisahej i křivě, jen tajemství nezrad“!²

Mnozí katolíci, mezi nimi i Consentius, se domnívali, že je dovoleno a nutno používatí těchže zbraní, aby byli priscillianisté usvědčeni z herese a aby jejich tajná shromáždění byla vypátrána.³ Vydávali se za priscillianisty, aby tak snadno vnikli mezi ně a dověděli se, kdo se zakázaného bludu přidržuje. Consentius však přece pochyboval, jednají-li katolíci správně. Aby nabyl jistoty, jak si počínati, předložil tuto otázku v obsáhlém listě Augustinovi: Lze-li napodobiti priscillianisty a lži a úskokem proti nim se brániti. Spoléhal, že věřící i v této otázce, jak se stalo dříve již v jiných, uvěří slovům svatého biskupa a že jeho autorita a skvělá učenost přivedou je na správnou cestu. Augustin odpovídá delším dílem „Contra mendacium“ Consentiovi na jeho „velmi těžký a tolik temný“ dotaz, je-li povinností člověka spravedlivého někdy lháti.⁴ Současně je dílo namířeno proti spisu „Libra“, vydanému heretickým biskupem Dicitiniem, v němž se prohlašuje nutnost lži na základě špatně pochopených a nesprávně vykládaných míst Písma sv. za dogma priscillianistů⁵ a kterýžto spis byl snůškou nejhorších blasfemií.⁶

Augustin nesouhlasil s názory katolíků španělských. Chválí Consentiova svatý zápal pro víru, jeho znalost Písma sv. a dovednost ducha. Doporučuje mu však, aby pérem dokazoval nepravdu učení priscillianistů, vyvracel jejich mínění, že je dovoleno používatí lži při obraně náboženské pravdy.⁷ Dovojuje, že lží nelze potíratí bludaře. Nelze pronásledovati lež lží, jako nelze stíhati loupež loupeží, svatokrádež svatokrádeží, nevěru manželskou manželskou ne-

¹ De haeresibus 70 (M. P. I. 42, 44). ² tamtéž. ³ Retractationes II, 60 (M. P. I. 32, 654). ⁴ Enchiridion ad Laurentium sive de Fide, Spe et Charitate XVIII (M. P. I. 40, 240). ⁵ Contra mendacium II, 2: „Ipsi enim soli, vel certe maxime ipsi reperiuntur, ad occultandam quam putant veritatem dogmatizare mendacium.“ ⁶ Contra mendacium III, 5. Výslovně uvádí Augustin spis „Libra“ ještě na jiných místech a to Contra mend. XVII, 35 a XXI, 41. ⁷ Contra mendacium XI, 25.

věrností. Není dovoleno činit věci zlé, aby vzešly dobré (Řím. 3, 8).¹

Spis „Contra mendacium“ sepsaný asi roku 420 na jaře² poslal Augustin Consentiovi po služebníku Božím Leonadovi. V tomto díle pronáší určitěji své mínění o lži a doplňuje v mnohém svůj první spis „De mendacio“.

3. SPISY AUGUSTINOVY O LŽI A JEHO SPOR SE SV. JERONYMEM

Mimo důvody, které dle vlastního doznání přiměly světce, aby věnoval pozornost otázce o lži, byla ještě jiná příčina, která měla nemalý vliv na vydání knihy „De mendacio“. Soudíme tak ze zakončení této knihy, kde bez uvádění jména připomíná Augustin tehdejší svůj spor se sv. Jeronymem o výklad listu sv. Pavla ke Gal. 2, 11—14 a dodává, jak pojednání o lži potvrzuje jeho stanovisko, které ve sporu tom zaujal.

Oč běželo? Uvedené místo listu ke Gal. praví: „Když pak Petr přišel do Antiochie, do očí jsem se mu opřel, poněvadž byl hoden domluvy. Prve totiž, než přišli někteří od Jakuba, jídal společně s pohanokřesťany, ale když přišli, stranil se a odlučoval se z bázně před těmi, kteří byli z obřízky. A s ním přetvařovali se také ostatní židokřesťané, takže i Barnabáš byl stržen tou přetvářkou jejich. Leč když jsem uzřel, že nejednají správně podle pravdy evangelní, řekl jsem Petrovi přede všemi: Jestliže ty jsa židokřesťan žiješ po pohanstvu a ne po židovsku, kterak nutíš pohanokřesťany, aby žili po židovsku?“ Mezi prvními křesťany přetřásala se živě otázka, jsou-li povinni zachovávat obřízku, světit sobotu a vystříhati se jídel Židům zapovězených. Na sněmu apoštolském v Jerusalemě bylo schváleno učení, že ke spasení není třeba zachovávat obřadní předpisy starozákonní.³ Poněvadž se však v té příčině naráželo často na obtíže a předpisy týkající se jídla a nápojů byly samy o sobě indiferentní a tudíž nezávazné, neboť „království Boží není pokrmem a nápojem“ (Řím. 14, 17), t. j. k dosažení království věčného zachovávaní předpisů pokrmových Starého zákona nijak nepřispívá, ponechávali apoštolové věřícím volnost a sami jednali tak, jak právě místní poměry

¹ tamtéž I, 1. ² tamtéž: „arridente jam tempore navigandi“. ³ Viz článek dra T. Hudce „Apoštolský sněm“ v Hlídce, Brno 1928.

a ohledy toho vyžadovaly. Petr přišed do Antiochie jídal s počátku s pohanokřesťany i takové pokrmy, které byly Židům zákonem mojžíšským zakázány. Když však přišli do Antiochie z Jerusalema, kde byl Jakub Mladší biskupem, někteří křesťané ze židovství, kteří i po svém obrácení přesně zachovávali předpisy mojžíšské myslíce, že jako rození Židé jsou k tomu povinni, odloučil se Petr od pohanokřesťanů, přidal se k jerusalemským křesťanům ze židovství a jedl s nimi jen takové pokrmy, které byly Židům dovoleny. Obával se totiž, aby příchozí křesťané se nepohoršili a jeho působení mezi Židy nebylo ohroženo. Dle jeho příkladu jednal také Barnabáš. Pavel, který byl tehdy právě v Antiochii, nenamítal s počátku ničeho proti jednání sv. Petra. Když však viděl, že se počali řídit příkladem Petrovým i židokřesťané antiochijští, kteří dosud jídávali společně při hodech lásky s pohanokřesťany, vědouce od sv. Pavla, že nejsou vázáni předpisy mojžíšskými, tu sv. Pavel, chtěje předejít roztržce mezi pohanokřesťany a židokřesťany, vytknul veřejně Petrovi nepravost jeho jednání a nazval počínání jeho přetvářkou. O sv. Pavlu však vypravují Skutky apoštolské (16, 1—3): „Přišel pak do Derbe a do Lystry. A hle, byl tam jeden učedník, jménem Timoteus, syn věřící ženy židovské, ale z otce pohana, jemuž dávali dobré svědectví ti bratři, kteří byli v Lystře a v Ikonium. Toho chtěl Pavel vzít s sebou na cestu, a pojav ho, obřezal jej pro Židy, kteří byli v oněch místech; neboť všichni věděli, že otec byl pohan.“

Sv. Jeronym vykládal výtku sv. Pavla v ten smysl, že sv. Petr nejednal z přesvědčení, nýbrž, že se přetvařoval, aby mohl sv. Pavel v jeho osobě pokárat křesťany, obrácené ze židovství, kteří horlili pro zákon mojžíšský tvrdíce, že je nutno ke spasení obřadní předpisy jeho zachovávat. Přípouštěl, že apoštolové z lásky k Židům užili nevinné lži. Augustinovi dostal se výklad Jeronymův do rukou asi r. 394 anebo 395, tedy v době, do níž klademe právě vznik spisu „De mendacio“. Nesouhlasil s výkladem Jeronymovým. Bral slova sv. Pavla ve smyslu doslovném, že totiž skutečně sv. Petr jednal proti svému přesvědčení a že byl po právu od Pavla pokárán. Neboť věda, že křesťané nejsou vázáni obřadnými předpisy starozákonnými, přece je zachovával, jako by jimi byl vázán. Sv. učitel náš nechtěl uznati výkladu Jeronymova, poněvadž by byl nucen připustiti, že Pavel použil zjevné lži. To však za nic nechtěl učiniti. Trval neústupně na tom, že není možno lži v Písmě sv. připustiti.

Věděl dobře, že náboženství katolické stojí na víře a důvěře v pravost Písma sv., a proto se všemožně přičiňoval, aby i nejmenší stín podezření o pravdomluvnosti Písma sv. od katolíků odvrátil. Správně usuzoval, že by bylo veta po náboženském přesvědčení, kdyby zakolísala víra v autoritu Písma sv. Na svém stanovisku stál tím houževnatěji, poněvadž sv. apoštol Pavel sám praví Galatským (1, 20): „A co vám píši — hle, před Bohem to pravím, že nelžu“.¹

Proto napsal Jeronymovi list, ve sbírce listů 28.,² v němž živě lituje, že Jeronym převzal obhajobu lži. Upozorňuje slavného poustevníka betlemského, jak záhubné by bylo mínění, že spisovatelé Písma sv. ve svých knihách sáhli ke lži. „Neboť připustí-li se nějaká, třeba úslužná lež, pak nezůstane žádná část z těch knih, která by se, jsouc mravům obtížná anebo myslí k uvěření těžká, nedala obrátiti dle téhož nebezpečného pravidla na úmysl lhouti spisovatele. Lhal-li apoštol Pavel, káraje Petra . . . a věděl-li, že jedná správně Petr, o němž řekl a napsal, že nejednal dobře, jak se ohradíme, povstanou-li převrácení lidé, zavrhuující manželství . . . a budou-li tvrditi, že všechno, co tentýž apoštol pravil o upevnění sňatku manželského (1 Kor. 7, 10—16), napsal lživě, jen pro lidi, kteří by se z lásky k ženě bouřili, ne proto, že o tom tak smýšlel, ale aby jejich odpor uklidnil.“³ Zároveň prosí Jeronyma v uvedeném listě, aby znovu bedlivěji uvažoval o sporném místě v listu sv. Pavla a přesvědčil se, že neprávem připouští lež v jednání apoštola národů a podrývá tím vážnost Písma sv. Sám pak vydal hned spis „De mendacio“, v němž hledá odpověď na otázku, možno-li někdy lháti, a dotýká se jednání sv. Pavla. Správně pokáral, praví Augustin, Pavel přetvářku Petrovu. Nepřetvařoval se, když sám dal obřezati Timotea a zachovával některé obřady mojžíšské. Jednal tak, jak učil, že jsou křesťané svobodní vůči předpisům mojžíšským, že obřízka neprospěje pohanům ani neuškodí Židům. Pokládal za správné, aby nebyli pohané zavazováni k obyčejům židovským a Židé pak nebyli od zvyků svých otců příliš nápadně odvracováni. Proto poučoval Galatské, že nejsou povinni k obřízce, Timotea pak dal v Lystře obřezati, aby Židům ukázal, že je obřízka sice dovolena, nikoliv však nutna. Petra káral,

¹ De mendacio XXI, 43. ² Epistola 28, 3 (M. P. l. 33, 112): „Legi etiam quaedam scripta, quae tua dicerentur, in Epistolas apostoli Pauli; . . . ibi patrocinium mendacii susceptum esse . . . non mediocriter doleo, donec refellantur (si forte refelli possunt), ea quae me movent.“ ³ Tamtéž.

poněvadž svým chováním vzbuzoval mínění, že je potřebno zachovávatí předpisy židovské.¹

Tak spor Augustinův s Jeronymem, který byl veden po mnoho let v četných listech, hned na začátku nemálo přispěl k vydání zvláštního pojednání o lži.

4. DISPOSICE SPISŮ O LŽI

Abychom lépe sledovati mohli vývody Augustinovy a poznali prostředí citovaných míst, načrtneme krátce postup myšlenek obou spisů o lži jednajících.

„De mendacio.“

Hlava I. — Otáza o lži je velkou otázkou pro denní život. Augustin se chce pokusiti, aby dal na ní odpověď, ačkoli je tak těžká a nejasná, a prosí o mírné posuzování spisu, zvláště také po stránce slohové.

Hlava II. — Z pojednání vylučuje žerty, které nejsou lži.

Hlava III. — Uvažuje, co je lež a co lež není. Vědomý rozpor mezi nitrem a zevnějším projevem myšlenek, spojený s úmyslem oklamati jiného, je lež. Od lži nutno rozlišovati omyl a domněnky.

Hlava IV. — Jsou lidé, kteří ztratili naprosto víru a důvěru bližních. Augustin nadhazuje otázku, mohou-li takoví lidé lháti, aby přesvědčili jiného o pravdě, a lžou-li ti, kteří pravdu mluví, chtějíce však, aby se jejich slova v pravý opak vykládala.

Hlava V. — Hlavně jde Augustinovi, aby zjistil, je-li prospěšno mluvíti nepravdu s úmyslem jiného oklamati. Ti, kteří lež připouštějí, odvolávají se na některé příklady ze Starého zákona a na zkušenosti ze života, vynucující lež. Naproti tomu dovolávají se odpůrci lži jasných výroků Písma sv., lež zakazujících, a nedávají se mýliti ani příklady ze Starého zákona, které zdánlivě lež dovolují a které

¹ De mendacio V, 8: „Ex hac igitur libertate Paulus paternas observationes observavit, hoc unum cavens et praedicans, ne sine his salus christiana nulla putaretur. Petrus autem simulatione sua, tanquam in Iudaismo salus esset, cogebat Gentes judaizare.... Non enim cogerebantur, nisi viderent eum sic eas observare, quasi praeter illas salus esse non posset. Petri ergo simulatio libertati Pauli non est comparanda. Et ideo Petrum amare debemus libenter correctum, non autem astruere etiam de Pauli auctoritate mendacium.“

možno obrazně vysvětliti. Z Nového zákona nelze uvést dokladu pro dovolenost lži. Vysvětluje přetvářku Petrovu a Pavlovu.

Hlava VI. — Ani příklady ze života nemohou přesvědčiti, že je lež někdy nutná. Nelze lhátí pro časný prospěch, protože je lež nepravostí Bohem nenáviděnou, a nelze nesmrtelnou duši uvádět do záhuby, aby byl zachráněn a zpříjemněn život pozemský.

Hlava VII. — Nemožno připustiti lež, aby byla odvrácena potupa a nebezpečí hrozící nevinnosti a dobrému jménu. Vysvětluje se, co je vášeň a kdy vášeň může člověka poskvřniti.

Hlava VIII. — Ani dobrá vůle odvrátiti bližního od bludu a přivésti jej k věčné pravdě, nečiní lež dovolenou, poněvadž by se tak podrývala věrohodnost každé pravdy.

Hlava IX. — Namítá se, že může člověk činiti něco nedovoleného nebo připustiti zlý čin, aby zabránil většímu zlu. Může-li prý křesťan obětovati bohům, aby nebyl nucen hříchem nečistoty potřísнити své tělo, může prý tím spíše z toho důvodu selhati. Augustin vyvrací toto mínění.

Hlava X. — Pošetilé by bylo, kdyby někdo falešně mluvil o Kristu a jeho evangeliu, aby se vyhnul nepříjemnostem a zamezil hřích.

Hlava XI. — Dlužno se varovati lží, které škodí druhému nebo lháři samému. Poukazuje se zvláště na dva druhy lhářů, z nichž jedni lžou z vášně, jiní pak jen z ješitnosti.

Hlava XII. — Hlavní zájem a veškerý spor se točí okolo otázky, škodí-li sobě, kdo lží druhému prospívá, nikomu pak nečiní bezpráví. Jsou lži slušné a čestné?

Hlava XIII. — Možno zatajiti lži úkryt nevinného nebo zločince, je-li hledán pronásledovatel? Vysvětluje se, co je křivé svědectví a kdy se ním člověk prohřešuje.

Hlava XIV. — Na základě dosavadních úvah vyvozuje Augustin, že je osm druhů lží, které jednotlivě vysvětluje.

Hlava XV. — Chtěje zjistiti, je-li dovolena lež, aby se předešlo hříchu nebo jiným nepravostem, zkoumá předem svědectví Písma sv. Nového zákona, jichž by se snad na obranu lží mohlo užítí, a podává pravý jejich smysl.

Hlava XVI. — Uvažuje, jak rozuměti slovům knihy Moudrosti 1, 11 o lživých ústech, zabíjejících duši.

Hlava XVII. — Vykládá žalm 5, 7 a jedná o tom, možno-li sáhnouti ke křivé přísaze pro blaho jiného.

Hlava XVIII. — Uvažuje dále, možno-li z téže příčiny lháti.

Hlava XIX. — Zkoumá, která nečistota je tak zavržení hodná, že nutno spíše selhatí než ji připustiti. Ani čistota naší mysli, ani čistota pravdy a učení náboženského nežádá, abychom jich bránili lži.

Hlava XX. — Ani nástrahám na čistotu těla nemá člověk odpovídati lži.

Hlava XXI. — Doslov. Žádná z osmi druhů lži není dovolena. Jednají proto převráceně, kdo viní apoštola Pavla (Gal. 2, 11-14) ze lži.

„Contra mendacium.“

Hlava I. — Augustin chce odpověděti na předloženou Consentiem otázku, možno-li při obraně víry používat lži, a prohlašuje hned mínění to za převrácené.

Hlava II. — Soudí-li priscillianisté, že možno náboženské přesvědčení lží a přetvářkou skrývati, upírají mučedníkům zásluhy a prohlašují mučednictví za zbytečné.

Hlava III. — Katolíci chybují více než priscillianisté, užívají-li lži ve své horlivosti pro víru. Sebe vydávají do nebezpečí odpadů, odpůrců pak nezískávají.

Hlava IV. — Kdo lže v jedné věci, tomu se nevěří ani v jiné věci.

Hlava V. — Chrání-li se priscillianisté před vyzrazením svého bludu lží, lžou, avšak nerouhají se Bohu, což obé činí katolík, vědomě-li prohlašuje o Bohu, co pravda není.

Hlava VI. — Nikdy není dovoleno víru svou zapříti, jelikož pravdu dlužno vždy a vůči každému mluvit.

Hlava VII. — Dobrý úmysl nemůže ospravedlniti zlý čin, nemůže proto ani dovolenou učiniti lež.

Hlava VIII. — Dobrý úmysl může jen zmírniti velikost viny.

Hlava IX. — Augustinovi jedná se v první řadě o to, může-li dobro lži zamýšlené vyvážit zlo ve lži obsažené.

Hlava X. — Ze lži nemůže býti viněn, kdo z vážného důvodu pravdu zamlčí anebo užívá obrazné mluvy. Vysvětluje se jednání Jakobovo, který uchwátí na úkor svého bratra Izáka prvorozenství.

Hlava XI. — Augustin určuje Consentiovi trojí cestu, jak vykládati proti priscillianistům místa z Písma sv., která uvádějí na obranu lži.

Hlava XII. — Skutky apoštolské ani listy apoštolů, jak jsou ob-

saženy v Novém zákoně, nepodávají důkazu o tom, že je lež dovolena. Výtka Pavlova o přetvářce.

Hlava XIII. — Tím méně možno se odvolávat na evangelia. Mystický význam některých výroků a činů Páně.

Hlava XIV. — Vypravuje-li se ve St. zákoně někde o lži, kterou nelze obrazným výkladem vysvětliti, pak nesmíme lež napodobiti, podobně jako nemůžeme napodobiti jiných hříchů, o nichž se činí v Písmě sv. zmínka.

Hlava XV. — Poněvadž je lež hřích, hřích pak nikdy nemůže býti nazván spravedlivým, nemožno ani lež nazvati někdy spravedlivou. Augustin vysvětluje, proč Bůh odměnil lež Rahaby (Josue hl. 2 a 6, 25) a porodních pomocnic egyptských (Ex. 1, 17—20).

Hlava XVI. — Okolnost, že někdo lže, aby pomohl bližnímu, zmírňuje sice pouze vinu lháře, který však nesmí nikdy svou lží se chlubit, nýbrž prositi Boha o odpuštění.

Hlava XVII. — Augustin jedná ještě dále o tom, zdali si porodní pomocnice počínaly správně klamajíce krále egyptského, by zachránily chlapce hebrejské, a opakuje směrnice pro výklad míst Písma sv., jimiž priscillianisté omlouvají své jednání.

Hlava XVIII. — Augustin probírá případy ze života, jež se zdají lež omlouvati a doporučovati. Lež u lůžka nemocného. Křivá přísaha.

Hlava XIX. — Nebezpečné důsledky, kdyby se v některých případech lež dovolila.

Hlava XX. — Ani spása duše nemůže býti vydobyta lží.

Hlava XXI. — Závěr. Učení priscillianistů, že je lež dovolena, nutno houževnatě popíratí a hájiti zásadu, že nikdy není dovoleno lháti.

5. OTÁZKA O LŽI V JINÝCH SPISECH AUGUSTINOVÝCH

Sv. Augustin posloučával v Miláně kázání sv. Ambrože, v nichž se často ozývalo napomínání k upřímnosti a k nenávisti všeliké lži, jejímž původcem a otcem je zlý duch.¹ Četba řeckých spisovatelů a promluvy sv. Ambrože již záhy vzbudily zájem Augustinův o to, jak posuzovati dle katolické morálky otázku o lži. Již ve spisech „*Soliloquia*“ z r. 387 rozlišuje mezi člověkem klamajícím (*fallax*) a lži-

¹ Sv. Ambrož, *Sermo* 30 (M. P. I. 17, 687). *Epistola* 69, 4 (M. P. I. 16, 1286).

vým (mendax).¹ Zájem o tento předmět však nemálo rostl studiem Písma sv. a pokusy o jeho výklad. Dosvědčují to již dvě knihy „De genesi contra Manichaeos“ z roku 389, v nichž dovozují, že lživost byla důsledkem odvrácení Adama a Evy od Boha,² dále výklady žalmů a evangelií, „Enarrationes in Psalmos“, „Quaestiones evangeliorum“. Vykládáje žalm 5, 7: „... vyhlazuješ všechny lháře...“ vysvětluje, co je nepravda a co je lež.³ Při žalmu 25. upozorňuje, že jsou křesťané zavázáni k pravdomluvnosti nejen vůči souvěrcům, nýbrž i vůči pohanům. Blízním naším je každý člověk a proto jsme povinni pravdu mluvíti každému člověku.⁴ Žalm 91, 5 dává Augustinovi příležitost, aby proukázal, že vlastně každý hřích je lži, poněvadž je proti zákonu a proti pravdě,⁵ a napomíná, abychom byli pravdomluvní a učili se pravdomluvnosti od Boha, od něhož pochází veškerá pravda.⁶

Delší zmínku o lži činí Augustin ve spise „Quaestiones in Heptateuchum“ vykládáje Lev. 19, 11: „Nedopouštějte se krádeže. Neupírejte ničeho a nikdo ať neklame bližního svého.“ Tak jako dal Bůh zákaz: „Nedělejte si litých bohů!“, „Nezabíješ!“, „Nesesmilníš!“, „Nepokradeš!“, tak určitě zakázal v osmém přikázání i lež, jež je zahrnuta v pojmu křivého svědectví.⁷ „Proto ona velká otázka o lži, může-li totiž býti někdy lež spravedlivou, lehce by se rozřešila, kdybychom přihlíželi pouze k přikázání, nikoli však i k příkladům (Písma sv.). Neboť co zní určitěji než ono přikázání? . . . Příklady z Písma sv. činí otázku velmi těžkou.“⁸ Lhaly porodní pomocnice hebrejské (Ex 1, 19. 20), lhala Rahab v Jerichu (Jos. 2, 4. 5). Ob-

¹ Soliloquia 2, 9 (M. P. I. 32, 892): „Fallax vel fallens is recte dicitur, cujus negotium est ut quisque fallatur. Illi autem qui non id agunt ut decipiant, sed tamen aliquid fingunt, vel mendaces tantum, vel si ne hoc quidem, mentientes tamen vocari nemo ambigit.“ ² De genesi contra Manichaeos 2, 15n (M. P. I. 34, 208); 2, 21 (M. P. I. 34, 212n). ³ Enarrat. in Ps. 5, 7 (M. P. I. 36, 85): „Si enim hoc dicitur quod est, verum dicitur; si autem hoc dicitur quod non est, mendacium est.“ ⁴ In Ps. 25, Enarr. 2, 2) M. P. I. 36, 189): „Ne autem quisquam vestrum ita cogitet, fratres, cum christiano loquendam veritatem et cum pagano mendacium. Cum proximo tuo loquere. Proximus tuus ille est, qui tecum natus est ex Adam et Eva. Omnes proximi sumus conditione terrenae nativitatis; sed aliter fratres illa spe caelestis hereditatis.“ ⁵ En. in Ps. 91, 5 (M. P. I. 37, 1174): „Omne peccatum mendacium est. Contra legem enim et contra veritatem quicquid est, mendacium dicitur.“ ⁶ tamtéž: „ut sis verax, bibe veritatem;... quia de tuo illam non potes habere, restat, ut inde illam bibas, unde fluit.“ ⁷ Quaest. in Hept., 3, 68 (M. P. I. 34, 707n): „Neque calumnia sine mendacio fieri potest, quod falsi testimonii generalitate concluditur.“ ⁸ tamtéž.

tižné je pro mnohé, jak uvést v soulad se zákazem lži slova Písma sv., že se dostalo ženám odměny za jejich skutky.

Menší poznámky o lži a přetvářce činí sv. učitel při výkladu evangelíí, „*Quaestiones evangeliorum*“, na př. při slovech, že Kristus „se dělal, jako by chtěl jítí dále“ (Luk. 24, 28),¹ zvláště při výkladu evangelia sv. Jana, kde prohlašuje, že jsou v moci ďábla, kdo se oddali lži.²

Sv. biskup hipponský byl nejen učencem, byl i proslulým kazatelem, který horlivě kázal slovo Boží za různých příležitostí, napájel věřící z pramene vody živé, učil je pravému smyslu zjevení Božího a potíral nebezpečné bludy. V kázáních, „*Sermones*“, obracel se často proti lži a varoval před ní posluchače. Dokazoval z Písma sv., jak se lež Bohu protiví³ a duši škodí,⁴ napomínal k upřímnosti ve službě Boží, neboť „Bůh nemá zalíbení v předstírané pokoře tvé“.⁵ „Lžeš-li z pokory, pak nebyl-li jsi hříšníkem před tím, než jsi selhal, stal ses lží tím, čehož ses dříve varoval.“⁶ V jiném pak kázání vysvětluje pravý smysl počínání Jakobova a jeho matky.⁷

O listu 28. sv. Augustina, zaslaném sv. Jeronymovi, jsme se již zmínili a uslyšíme ještě o dalších listech o sporném výkladu Gal. 2, 11—14 se týkajících. Zvláštní zmínky však zasluhuje spis: „*De doctrina christiana*“ z roku 397, v němž prohlašuje Augustin, že nepochopil Písma sv., kdo se domnívá, že i svatopisci lhalí. „Kdo do Písem sv. jiný smysl klade než ten, kdo je psal, klame se, ony však nelžou.“⁸ Zároveň vysvětluje, proč je vypravování Písma sv. vyzdobováno obrazným rčením.⁹ Velmi cenné doklady, jak Augustin v pozdějších letech o lži soudil, máme uloženy ve spise „*Enchiridion ad Laurentium, sive de Fide, Spe et Charitate*“ z roku 421, kde se snaží hlavně vystihnouti rozdíl mezi lží a omylem a poukazuje na hříšnost lži.¹⁰

¹ Quaest. evgl. 2, 61 (P. M. l. 35, 1362). ² In Joannis Evgl. tract. 8, n. 5 (M. P. l. 35, 1453): „*Diabolus homines possidet, quando mendacium eos possidet.*“ ³ Sermo 81, 5 (P. M. l. 38, 502); Sermo 166, 1 (M. P. l. 38, 907). ⁴ Sermo 66, 6 (M. P. l. 38, 429). ⁵ Sermo 181, 4 (M. P. l. 38, 981). ⁶ Sermo 181, 5. ⁷ Sermo 4, 23 (M. P. l. 38, 45). ⁸ De doctrina christiana 1, 41 (M. P. l. 34, 34). ⁹ tamtéž 2, 4 (M. P. l. 34, 37). ¹⁰ Enchiridion, sive de Fide, Spe et Charitate hl. 17—22 (M. P. l. 40, 239—244).

II. NAUKA O ZHOUBNOSTI LŽI V UDANÝCH SPISECH

A) BYTNOST LŽI

1. PRAVDA U SV. AUGUSTINA

Vliv milosti Boží, s níž Augustín věrně spolupůsobil, zaplašil temnoty bludu manichejského a ukázal sv. biskupu světlo pravdy katolické. Srovnávaje porušitelné s neporušitelným, to „cokoliv není a bylo, aneb jest a nebylo, zaniká a vzniká“¹ s věčným a nezměnitelným dospěl ke správné představě nejvyššího, jediného a pravého Boha, jehož neviditelné vlastnosti poznal z věcí stvořených. Od té doby zahořel láskou k věčné Pravdě, k věčnému Slovu, skrze něž všechny věci povstaly, bez něhož nepovstalo nic a které jej stvořilo. „Ó věčná Pravdo, ó pravá Lásko, ó milá Věčnosti! Ty jsi můj Bůh! Po Tobě toužím dnem i nocí! . . . Spíše bych pochyboval o tom, že žiji, než že není Pravda, která se poznává ze stvořených věcí.“² Ve Slově Božím poznal světlo pravé, které osvěcuje každého člověka přicházejícího na tento svět, v němž lidé poznávají pravdu. Poznání pak pravdy a záliba v ní činí člověka blaženým. „Tebe vzývám, Bože pravdo, v němž a od něhož a skrze něhož pravdivy jsou všechny věci, které pravdivy jsou . . . Bože blaho nejvyšší, v němž a od něhož a skrze něhož blažení jsou všichni, kteří blažení jsou.“³ „Věčná blaženost je radost z pravdy.“ A poněvadž všichni lidé chtějí býti blaženými, proto také všichni lidé chtějí přirozeně radost z pravdy. „Táží se všech, zda nechtějí se spíše radovati z pravdy než ze lži? A nerozpakují se odpovědět: „Z pravdy,“ právě tak, jako neváhali říci, že chtějí býti blaženými. Neboť věčná blaženost je radost z pravdy. A radost z pravdy je radost z Tebe, neboť pravda jsi Ty, Bože můj, mé Světlo a má Spásu! Tento blažený život chtějí všichni, tento život, který výhradně sám je blažený, chtějí všichni; radost z pravdy chtějí všichni. Jak mnohé jsem našel, kteří chtěli klamati; ni-

¹ Confessiones 11, 7. Dle překladu M. Levého, Vyznání, Praha 1926. ² Tamtéž 7, 10. ³ Soliloquia lib. I, c. 1. n. 3 (M. P. I. 32, 870).

koho však, kdo by chtěl být oklamán." Duch lidský „při vší té bídě raději se chce radovati z pravdy, než ze lži. Blaženým bude tehdy, až žádnou překážkou neobtěžen bude se radovati z té jediné Pravdy, skrze niž jest veškerá pravda.“¹

Srdce lidské touží tedy přirozeně po pravdě věčné, nezměnitelné a touto touhou jsouc puženo, odvrací se od všeho, co se přičí této pravdě, nenávidí každý blud, každý projev nepravdivosti a nabádá člověka milovati a šířiti veškerou pravdu. Neboť zlo ve světě a tedy také opak pravdy — lež — jak se usilovným badáním sv. Augustin přesvědčil, je negací dobra, negací pravdy, je proti přirozenosti, nemá původu v Bohu, poněvadž Bůh je původcem a stvořitelem dobra. „Cokoliv jest, jest dobré. Ono pak zlo, o jehož původu jsem tolik pátral, není podstatou; kdyby totiž bylo podstatou, bylo by dobré.“² Proto také upozorňuje: „Aby však nikdo nemyslel, že opak pravdy tvoří nějaká podstata nebo přirozenost, věz, že lež patří k tomu, co není, ne k tomu, co jest. Řekne-li se to, co jest, řekne se pravda, řekne-li se však, co není, je to lež.“³ Materiálně je lež, t. j. myšlení, řeč, čin neodpovídající skutečnosti, něco reálního, formálně je lež nedostatek, zápor shody, v níž spočívá pravda.

Z tohoto nazírání sv. Augustina na zlo vůbec a na lež zvláště plyne, že lež není jen mravním nedostatkem, jímž se poskvňuje duch lháře, nýbrž že je sama sebou špatná a zavržení hodna. A poněvadž lež ničí a převrací to, co je, je proti Bohu a proto zcela špatná. Proti Bohu a proti tomu, co je, staví se vždy zlý duch, jehož cílem je zničiti všechno, co je dobré, a zatemniti každou pravdu. Raduje se z klamu a lži a lží všechno kazí. Proto se nazývá otcem lži. „On byl vrahem od počátku a nestál v pravdě, neboť pravdy není v něm. Když mluví lež, z vlastního mluví, neboť jest lhář a otec lži“ (Jan 8, 44). Zlý duch má v moci lidí, ovládá-li je lež.⁴

Bylo nutno alespoň krátce naznačiti, co si představoval sv. Augus-

¹ Confessiones 10, 23. Ve spise „L'idée de vérité dans la philosophie de Saint Augustin“, Paris 1921, rozlišuje Charles Boyer čtvero různé nazírání Augustinovo na pravdu: pravdu existující (la vérité subsistante), pravdu tvůrčí (la vérité créatrice), pravdu osvěcující (la vérité illuminatrice) a pravdu oblažující (la vérité béatifiante). ² Tamtéž 7, 12. ³ Enarr. in Ps. 5, 7 (M. 36, 85): „Sed ne quis putet aliquam substantiam vel naturam veritati esse contrariam, intelligat ad id quod non est pertinere mendacium, non ad id quod est. Si enim hoc dicitur quod est, verum dicitur; si autem hoc dicitur quod non est, mendacium est.“ ⁴ In Joannis Evangelium, tract. 8, n. 5 (M. P. 1. 35, 1453).

tin v pojmu dobra a pravdy, aby vyvstala před očima našima špatnost a zlobnost lži, opaku to pravdy a pravdomluvnosti, v celé její nahotě. Jak velikým zlem lež je, dosvědčí nám také další pojednání o výměru a družích lži.

2. VÝMĚR LŽI

a) Řeč lidská je proto ustanovena, aby se v ni odívaly myšlenky a staly se tak přístupnými jiným.¹ Řečí proto projevujeme v první řadě svoje smýšlení, řeč nám popředně naznačuje, co se děje v nitru jiného člověka, i když také jinak sdělujeme názory své druhému, jako posunky, obvyklými mezi lidmi, kývnutím, zavrtěním hlavou, písmem, tiskem atd.² Pravdivost a věrnost výpovědi žádá, aby člověk vyjádřil slovem to, co chová v nitru.³ Řeč je slovným projevem myšlenek, má tedy býti podobně jako tváření, posunky a vůbec zevnějšek věrným odleskem nitra a duševní činnosti člověka.

Je možno, že někdo věří nebo se domnívá, že názor jeho je pravdivý, ačkoliv tomu tak není. Jaký je rozdíl mezi věrou a domněnkou? Kdo *věří*, často ví, že nezná, čemu věří, ačkoliv o tom nikterak nepochybuje. Kdo se *domnívá*, ten myslí, že ví, čeho ve skutečnosti neví.⁴

Kdo tedy vypovídá to, čemu věří nebo o čem se domnívá, že je správné, ačkoliv je to nepravdivé, ten se *mýlí*, pokládá objektivní nepravdu za pravdu, ale nelže. Není ovšem zcela bez chyby, kdo věří, čemu by věřit neměl, nebo si myslí, že ví, co je mu ve skutečnosti neznámé. Myslí si totiž, že ví, co neví. Takového člověka nelze vinit ze lži, nýbrž jen z nerozvážnosti, jelikož nepravdivou zprávu jiného neopatrně pokládá za pravdivou.⁵ Omyl nezaviněný omlouvá

¹ Enchiridion XXII (M. P. l. 40, 243): „Verba propterea sunt instituta, non per quae se homines invicem fallant, sed per quae in alterius quisque notitiam cogitationes suas perferat.“ ² De doctrina christiana 2, 4 (M. P. l. 34, 37) „Signorum igitur quibus inter se homines sua sensa communicant, quaedam pertinent ad oculorum sensum, pleraque ad aurium, paucissima ad ceteros sensus“; De mendacio III, 3: „... verbis vel quibuslibet significationibus“ ... ³ De mendacio III, 3: „Hoc enim debet enuntiationis suae fidei, ut illud per eam proferat, quod animo tenet, et sic habet ut profert.“ ⁴ Tamtéž: „Inter credere autem et opinari hoc distat, quod aliquando ille qui credit, sentit se ignorare quod credit, quamvis de re quam se ignorare novit omnino non dubitet, si eam firmissime credit; qui autem opinatur, putat se scire quod nescit.“ ⁵ Tamtéž: Enchiridion XVIII (M. P. l. 40, 240).

řeči a činy objektivně nesprávné a zbavuje mravní odpovědnosti za následky omylu. Než sám sebe klame, kdo říká nepravdu, pokládá je řeč svou za pravdivou.

Kdo však mluví tak, že je rozpor mezi tím, co myslí a co mluví, kdo jinak myslí a jinak slovy nebo jinými známkami, jež si lidé navykli určitým způsobem vykládati, myšlenky projevuje, ten *lže*. „Lhář chce mluvit nepravdu.“¹ Říká se proto, že lhář má dvojí srdce, t. j. dvoje myšlení: jedno, dle něhož věří nebo se domnívá, že je věc pravdivá, ale to zamlčuje; druhé, jež slovy pronáší místo prvního, věda, že je nepravdivé.

Kdo se tedy mýlí a říká nepravdu, nelže, domnívá-li se, že se má věc tak, jak ji praví, byť by tomu tak nebylo. Lhář však může říkati pravdu a přece lže, pronáší-li jako pravdu, co pokládá mylně za lež. Neboť člověk má mluvit to, co si myslí, nejen tehdy, ví-li, že je to pravda, ale i tehdy, kdy se mýlí a klame, ať je to již pravda skutečná anebo se neprávem za pravdu pokládá.² „Dle smýšlení totiž, ne dle pravdivosti nebo nepravdivosti věcí dlužno soudit, lže-li kdo nebo nelže.“³ A na jiném místě praví Augustin: „Jazyk je vinen jen tím, že mysl je vinna.“⁴ Je tedy prvním znakem lži dle sv. Augustina *vědomě nepravdivý projev* odporující vnitřnímu přesvědčení.

Druhým znakem lži je úmysl jiného oklamati. Praví sv. biskup: „Vina lháře spočívá v tom, že pronášeje své myšlenky, *snaží se oklamati jiného*, ať již klame, protože se lživým jeho slovům věří, ať neklame, jelikož se mu nevěří, ať říká pravdu, kterou za pravdu nepokládá, chtěje klamati. Věřili-li se mu to, neklame ovšem, ačkoliv klamati chtěl; klame však potud, že je o něm mínění, jako by věděl nebo se domníval, že se má věc tak, jak ji říká.“⁵

Neomlouvá tedy lháře nikterak okolnost, že nedocílil lži, co zamýšlel, když se mu lež nezdařila a jeho zlý úmysl byl zpozorován. Zloba skutku posuzuje se dle úmyslu a vůle a ten je u lháře: druhého oklamati. Může se pochybovati o tom, neprojevuje-li se snad lež ještě jiným způsobem, než „nikdo nepochybuje o tom, že lže, kdo

¹ De doctrina christiana 1, 40 (M. P. l. 34, 34): „Inest in mentienti voluntas falsa dicendi“. ² Enchiridion XXII. ³ De mendacio III, 3: „Ex animi enim sui sententia, non ex rerum ipsarum veritate vel falsitate mentiens aut non mentiens iudicandus est.“ ⁴ Sermo 180 (M. P. l. 38, 973): „Ream linguam non facit nisi mens rea.“ ⁵ De mendacio III, 3: „Culpa vero mentientis est in enuntiando animo suo fallendi cupiditas. . .“

vědomě a dobrovolně vypovídá nepravdu, chtěje klamati". A proto dospívá Augustin k této definici lži: *nepravdivý projev s úmyslem klamati*.¹ Tuto definici opakuje jinými slovy na různých místech. „Lež je klamné označení s vůlí oklamati.“² A jinde opět: „Každý však, kdo lže, mluví proti tomu, co v duši smýšlí, aby klamal.“³

Nauka sv. Augustina o lži byla směrodatná v pozdějších dobách; pokud však jde o definici lži, odchyluje se od sv. Augustina sv. Tomáš Aqu. a dle něho pak mnozí jiní bohoslovci. Míni totiž, že úmysl klamati nepatří do definice lži. Každá řeč proti mysli má ten podstatný účel způsobiti, aby byl druhý oklamán; neboť kdo nepravdu podává a nabízí, předstíraje, že je to pravda, chce způsobiti, aby byl bližní oklamán. Kdo tedy mluví proti mysli, praví poslouchajícímu něco proto, aby přijal za pravdu, čeho sám za pravdu nepokládá. Chce jej tedy oklamati. Proto není třeba v definici lži, praví tito bohoslovci, zvláště uváděti, že lež je vědomý projev nepravdy s úmyslem klamati. Tato okolnost je již obsažena ve slovech definice, že lež je „vědomé vyjádření nepravdy“.⁴ Nepatří tedy úmysl klamati k podstatě lži, nýbrž je známkou její úplnosti a dokonalosti.⁵

Názor, že k pojmu lži patří obě sv. Augustinem uvedené známky: úmyslně nepravdivé vyjádření a úmysl klamati, hájili rozhodně Duns Scotus se svými žáky a sv. Bonaventura. I mnoho novějších moralistů katolických přejímá definici Augustinovu, kterou se jim zdá doporučovati i znění osmého přikázání Božího, nezakazující křivé svědectví vůbec, nýbrž svědectví *proti* bližnímu, t. j. svědectví pronešené s úmyslem oklamati bližního.⁶

Než neplyne výslovně ze spisů Augustinových, že nutně žádá k poj-

→¹ Tamtéž: „Quapropter enuntiationem falsam cum voluntate ad fallendum prolatam, manifestum est esse mendacium.“ ² Contra mendacium XII, 6: „Mendacium est falsa significatio cum voluntate fallendi.“ ³ Enchiridion XXII: „Omnis autem, qui mentitur, contra id quod animo sentit loquitur voluntate fallendi.“ ⁴ Sv. Tomáš Aqu., S. th. 2, 2 q. 110, a. 1.: „Ratio mendacii sumitur a formali falsitate, ex hoc scilicet quod aliquis habet voluntatem falsum enuntiandi; unde et mendacium nominatur ex eo, quod contra mentem dicitur.“ ⁵ Sv. Tomáš Aqu., S. th. 2, 2 q. 110 a. 1 ad 3: „Dicendum quod cupiditas fallendi pertinet ad perfectionem mendacii, non autem ad speciem ipsius, sicut nec aliquis effectus pertinet ad speciem suae causae.“ ⁶ Srovnej: Dr. Ant. Koch, Lehrbuch der Moraltheologie³, Freiburg i. B. 1910, 454 n; Dr. Jos. Kachník, Ethica catholica specialis, Olomouc 1912, 537; H. Noldin, De praeceptis Dei et ecclesiae²¹, Oeniponte, 1928, 586. Novější etikové, praví dr. Julius Jakobovitz ve svém pojednání „Die Lüge im Urteil der neuesten deutschen Ethiker“, Paderborn 1914, 8, prohlašují úmysl klamati za druhou podstatnou známku lži.

mu lži úmysl klamati. Je jisto, že lže, kdo praví úmyslně nepravdu, aby klamal, ale jiná otázka je, praví Augustin, zdali pouze taková výpověď je lží a může-li se mluvit o lži, kde chybí úmysl klamati.¹ Na otázku tuto neodpovídá určitě Augustin ve svých spisech „De mendacio“ a „Contra mendacium“. Ve spisech „Enchiridion ad Laurentium sive de Fide, Spe et Charitate“ praví, že mítí něco jiného v srdci utajeného a něco jiného místo toho říkati, to že je zlo lháři vlastní.² A na jiném místě praví, že lež ze žertu je lež, ale ne lež škodlivá, protože neklame.³ Praví-li proto na místech shora uvedených, že lež je úmyslná výpověď s vůlí klamati a pod., zdá se, že nemluví o lži vůbec, nýbrž pouze o lži, o jejíž povaze nelze níktek pochybovat a která je lží úplnou. A v tom smyslu je také rozuměti sv. Tomáši, který praví v Quodlibet odpovídaje na otázku, je-li lež projevená slovem horší lži spáchané skutkem, že hřích lži spočívá popředně v úmyslu klamati.⁴ Mluvíme-li, zamýšlíme druhému něco sdělit. Mluvíme-li vědomě proti svému přesvědčení, pak nepřímý je zde již obsažen úmysl vyvolati omyl u bližního a nesprávné smýšlení. Kdo chce nedovolený čin, z něhož přirozeně plyne jistý účinek, chce nepřímý i jeho přirozený účinek. Přirozený účinek lži je oklamání osloveného. Je tedy ve vůli lháti nepřímý obsažen i vůle oklamati. Proto praví také sv. Tomáš: „Lež ze žertu má již z povahy činu účel klamati, ačkoliv se dle úmyslu mluvícího nepronáší, aby oklamala, a neklame ani ze způsobu, jak se pronáší“.⁵ Přímý zvláště chtěný úmysl klamati není potřebný k pojmu lži, nepřímý pak je vždycky ve lži obsažen. A proto praví také správně sv. Tomáš, že výslovná, vystupňovaná

¹ De mendacio IV, 5; III, 4. ² Enchiridion XVIII, 6: (M. P. I. 40, 241) „Aliud tamen clausum in pectore, aliud in lingua... malum est proprium mentientis.“ ³ In psalmum V, 7 (M. P. I. 36, 86): „Illud primum in jocando, ideo non est perniciosum quia non fallit.“ ⁴ S. Thomae Aqu., Quaestiones disputatae, vol. V. Quaestiones quodlibetales⁴ 6, qu. 9 ad 3, Taurini 1924: „Peccatum autem mendacii principaliter quidem consistit in intentione fallendi; unde ille qui dicit falsum quod putat esse verum, non mentitur. Magis autem est reus mendacii ille qui dicit verum quod putat esse falsum, ut patet per Augustinum in lib. de Mendacio. Unde, cum eadem intentio fallendi sit in eo qui mentitur verbo, et in eo qui mentitur facto, uterque aequaliter peccat. Verbum enim et factum assumuntur ut instrumenta fallendi; unde non refert quantum ad peccatum mendacii, utrum aliquis verbo vel scripto vel nutu vel quocumque facto mentiatur: sicut non refert quantum ad peccatum homicidii, utrum quis gladio vel securi interficiat hominem.“ ⁵ Sv. Tomáš Aqu. S. th. 2, 2 q. 110, a. 3 ad 6: „Mendacium ergo jocosum ex ipso genere operis habet rationem fallendi; quamvis ex intentione dicentis non dicatur ad fallendum nec fallat ex modo dicendi.“

vůle klamati „cupiditas fallendi“ nepatří k pojmu lži, ale je znakem dokonalé zloby lži.

b) Vymezivše pojem lži dle sv. Augustína, zmíníme se ještě o tak zvané Augustinově otázce,¹ již projednává ve čtvrté hlavě knihy „De mendacio“.

Mohou nastati, uvažuje Augustín, tyto případy: Někdo ví, že se jeho řeči nevěří a že se každá jeho výpověď vykládá v opačném smyslu. Jsa si dobře vědom této situace, může se octnouti ve dvou obtížných okolnostech. Příklady nám věc objasní. Petr ví, že cesta, jíž se chce Pavel ubírat, je obsazena lupiči. Strachuje se o život Pavla, o němž ví, že slovům jeho nechce věřit. Aby uchránil Pavla před lupiči, řekne mu: Dej se tou cestou, nejsou tam lupiči. Ví však dobře, že Pavel slovům jeho neuvěří, že opak slov jeho bude pokládati za pravdu, totiž že cesta je nebezpečná, že se proto dá jinou cestou a tak bude zachráněn. Petr mluví tedy vědomě a úmyslně nepravdu, ne však s úmyslem Pavla oklamati, nýbrž proto, aby Pavel odvrácen byl od úmyslu jíti nebezpečnou cestou.

Jiný případ: Petr ví, že na Pavla číhají lupiči. Přeje Pavlovi, aby jim padl do rukou. Poněvadž ví, že mu Pavel nevěří a vždy přikládá jeho slovům opačný význam, řekne Pavlovi: Na cestě, kterou se chceš ubírat, hrozí ti nebezpečí. Je dobře zpraven o tom, že opravdu číhají na Pavla zbojníci, ví však také dobře, že Pavel slovům jeho neuvěří a že půjde právě proto, že je varován, nebezpečnou cestou a bude přepaden. Mluví tedy pravdu, aby klamal.

Je otázka a to dosti obtížná: Kdy lhal Petr? Lhal tehdy, když říkal vědomě nepravdu nechtěje klamati, anebo tehdy, když říkal pravdu, aby klamal? Lhal snad v obou případech?

Na tuto otázku, míní Augustín, možno odpověděti různě, dle toho, co kdo pokládá za lež. a) Je-li lži říci nepravdu bez úmyslu klamati, lhal Petr v prvním případě. b) Je-li lži každá řeč obsahující úmysl druhého oklamati, lhal Petr v druhém případě, kdy mluvil sice pravdu, ale chtěl Pavla oklamati. c) Kdo pokládá za lež každou řeč s nepravdou smíšenou, ten prohlásí Petra v obou případech za lháře; neboť v prvním případě mluvil úmyslně nepravdu, v druhém chtěl, aby slova jeho byla nesprávně chápána. d) Kdo má lež za nepravdivý projev s vůlí klamati, ten osvobodí Petra v obou případech od

¹ Srov. Dr. J. Jakobovits, Die Lüge im Urteil der neuesten deutschen Ethiker, str. 10.

výtky lži. V prvním případě řekl sice nepravdu, ale nechtěl klamati, naopak chtěl Pavla přesvědčiti o pravdě. V případě druhém řekl pravdu, ale se zlým úmyslem oklamati Pavla.

Augustin sice definuje lež jako vědomě nepravdivou řeč s úmyslem bližního oklamati, než v nadhozené otázce nepronáší určitého úsudku. Poznamenává jen, jak obtížné je jednání s lidmi, jejichž slova by se měla vždy jinak vykládati. Později uslyšíme, co souditi o tom, kdo chce lží někomu prospěti beze škody druhého. Těžko lze však omluviti toho, kdo mluví sice pravdu, zamýšlí však druhého oklamati, zvláště snaží-li se posunkem a chováním činiti dojem, že pravdu nemluví, a tak docíliti, by oslovený opak jeho slova pokládal za pravdu.

3. DRUHY LŽI

Přihlížíme-li k účelu, proč člověk pravé smýšlení zakrývá a nepravdu tvrdí, jakož i k věcem, na něž se lež vztahuje, přicházíme k různým druhům lži. Dle účelu, jehož chce člověk lží dosáhnouti, rozlišuje Augustin osm druhů lži:¹ 1. lež při výkladu náboženské pravdy, 2. lež, která nikomu neprospívá, ale někomu škodí, 3. někomu prospívá tím, že škodí druhému, 4. lež z pouhé vášně lhátí a klamati a to je pravá a čistá lež. O lidech, kteří lžou rádi a se zalíbením, bez náležité příčiny, aniž komu prospívají nebo škodí, praví Augustin, že jsou „mendaces“ — „lživí“, na rozdíl od „mentientes“, t. j. těch, kteří lžou ať již rádi nebo nerádi.² Člověk lživý se však těší, že může lhátí, a působí mu radost, že může klamati.

Následuje 5. lež z touhy zalíbiti se jiným a jím lichotiti. Lhář nechce nikomu učiniti bezpráví anebo potupiti jej, rád by, aby řeč jeho byla příjemná a získala mu pochvalu posluchačů. Mluvil by raději pravdu a pravdivou řečí vzbudil pozornost, ale poněvadž neví nic pravdivého, co je posluchačům vhod, raději selže, než aby mlčel. Co vypravuje, není obyčejně všechno nepravdivé, spojuje pravdu s nepravdou. Lží tohoto druhu užívají lidé v denním styku při zábavách a rozhovorech, kde nejde o náboženskou výuku anebo o náboženskou pravdu. Neškodí proto obyčejně posluchači, který se dá napáliti, neboť je pro něho celkem lhostejné, uvěří-li o někom, že bojoval statečně ve válkách v Persii, zatím co nikdy nohou mimo Řím

¹ De mendacio XIV, 25. ² tamtéž XI, 18.

nešlápl, nebo že byl někdo výborný muž, byl-li ve skutečnosti člověk prohnáný. Nejedná ovšem správně, kdo užívá tohoto druhu lži, poněvadž dává přednost snaze zalíbiti se před láskou ku pravdě.¹ Dalším 6. druhem lži² je lež, která nikomu neškodí, ale někomu prospívá na záchranu hmotných statků, na př. když nechce někdo prozraditi, kde má přítel peníze, z bázně, aby mu nebyly odcizeny. 7. Lež, která nikomu neškodí, ale někomu prospívá k jeho časnému prospěchu a blahu pozemskému (na záchranu života). Někdo lže, nechťje prozraditi úkrytu člověka k smrti odsouzeného, ať již viníka nebo člověka nevinného. 8. Lež, která nikomu neškodí, ale chrání čest vlastní i bližního.

Sv. Tomáš Aqu.³ rozlišuje lež dle účinku, který vinu lži zmenšuje nebo zvětšuje, na lež žertovnou, úslužnou a zlomyslnou čili škodlivou. Srovnáme-li toto rozdělení, nyní nejvíce uváděné, s rozdělením Augustinovým, shledáme, že v pojmu lži škodlivé zahrnuty jsou první tři druhy lži dle sv. Augustina. Proti Bohu a zájmům sv. víry je škodlivá lež při podávání pravd náboženských — první druh; proti člověku je druhý druh lži, vycházející z úmyslu někomu uškoditi, a třetí druh, který poškozením jednoho chce prospěti druhému. Mezi těmito třemi druhy je lež na prvním místě uvedená nejhorší, jelikož hříchy proti Bohu jsou vždy těžší. Druhý druh lži je těžší třetího, jelikož vina druhu třetího se zmenšuje úmyslem někomu prospět.

Čtvrtý druh lži je habituelní stav lháře, jenž se ze lži raduje. Pátý druh lži dle sv. Augustina je lež žertovná, ostatní pak tři druhy jsou u sv. Tomáše obsaženy v pojmu lži úslužné, již se chce dosáhnouti, co je užitečno, a to buď pokud jde o peníze — šestý druh, buď o tělesný život člověka — sedmý druh, buď o čest a dobré jméno — osmý druh. Vina lži je tím menší, čím lepší je dobro lži zamýšlené. A tu vidíme, že v rozdělení sv. Augustina je zachován postup dle velikosti viny jednotlivých druhů lži. Užitečné předchází zábavnému, život časný prospěchu hmotnému, počestnost a dobré jméno životu tělesnému.

¹ tamtéž. ² tamtéž XII, 19: „sequitur genus mendacii tamquam gradatim ad meliora surgentibus . . .“ ³ S. th. 2, 2 q. 110 a. 2.

4. ZPŮSOBY LŽI

Jak jsme se již zmínili, mluvíce o pojmu lži dle sv. Augustina, člověk lže, když slovem anebo znamením řeči podobným za pravdu označuje, o čem ví nebo se domnívá, že pravda není. Lže, kdo zevnějším jednáním ze zlého úmyslu předstírá něco, čeho není, nebo zastírá, co je. Lhal sv. Petr, když se tvářila dosvědčoval, že Krista Pána nezná, a proto trpkými slzami čin svůj smýval.¹ Lhali priscillianisté, prohlašující se za katolíky ze zlého úmyslu, a lhali katolíci, vydávající se naoko za stoupence Priscilliána.² Jednání jejich nebylo nevinnou *přetvářkou*, bylo zároveň lží a jako lež dlužno je posuzovati.

Augustin zavrhuje přísněji přetvářku katolíků než priscillianistů, jak později uvedeme. Žádá přímost a otevřenost jednání ve všem. Odvolává se při tom na evangelium, kde nedává Kristus ovčím svým radu, aby oblékly roucho vlčí a tak snázeji vnikly mezi vlky a získaly jejich duše.³ Zavrhuje stejně přetvářku jako lež.

Než ne každá přetvářka čili předstírání toho, co není, je lží. Dělá-li se veselým, kdo je smutný, chová-li se hladový tak, jako by neměl chuti k jídlu, tváří-li se někdo, jako by chtěl jítí vpravo, chce-li ve skutečnosti jítí vlevo, je to jednání lži podobné, než přece je nelze klásti na stejný stupeň se lží. Lež zneužívá řeči určené k projevu myšlenek, pouhá přetvářka užívá jen činů, které nemají stejný účel jako řeč. Než o tomto druhu přetvářky, kterou nedoprovází nepravdivá řeč a jež není hříchem, Augustin nemluví. Slova Písma sv., že Kristus Pán vůči dvěma učedníkům do Emauz „dělal, jako by chtěl jítí dále“ (Luk. 24, 28) a která je dlužno vyložití jako pouhou dovolenou přetvářku, vykládá alegoricky.⁴

Stejně jako přetvářku zavrhuje Augustin *pokrytectví*, čili snahu zdáti se lepším, než někdo je. „Předstíraná nevinnost není nevinností, předstíraná spravedlnost není spravedlností, poněvadž je ne-spravedlností a přetvářkou.“⁵ „Nechci míti pokrytců. Je to zlo, kdo by toho nevěděl? Je zlé upustiti od předsevzetí, ale horší je předstíratí předsevzetí.“⁶

¹ Contra mendacium VI, 13. ² tamtéž II, 2. 3; III, 4. 5. ³ tamtéž VI, 12. ⁴ Contra mendacium XIII, 28; Dr. Ant. Vřešťál, Katolická mravouka, Praha 1916, II, 2, str. 87.

⁵ Enarratio in Psalmum 63, 11 (M. P. I. 36, 765): „Simulata innocentia non est innocentia; simulata aequitas non est aequitas, sed duplex iniquitas: quia et iniquitas est, et simulatio.“ ⁶ Sermo 355, n. 6 (M. P. I. 39, 1573).

Člověk může lhát nejen řečí a jednáním, nýbrž i srdcem. Když totiž křivě podezřívá bližního nebo nespravedlivě posuzuje jeho život a jednání nebo bližnímu *na cti utrhá*. „Nemůže-li (zlý duch) svěsti někoho k nepravosti a tak jej pohltiti, snaží se alespoň jeho čest potřísniti, aby klesl následkem urážek lidí a nactiutrhání zlých jazyků a tak se dostal do jeho tenat. A nemůže-li ani cti nevinného poskvěrniti, pak se snaží mu namluviti, aby podezřívál a křivě soudil o svém bratru, a byv tak od zlého ducha zapleten propadl záhubě.“¹ Bližnímu na cti utrhá, kdo skutečné chyby nebo vady bližního bez dostatečného důvodu vyjevuje a roznáší. Praví sice Augustin: „Děje se pak nactiutrhání ze zlého úmyslu, když někdo nejen ústy a hlasem pronáší, co o druhém vymyslel, ale když zároveň mlčky chce, aby se to o bližním věřilo. Znamená to srdcem na cti utrhati.“² Než kdo o svém bližním vymyšlené chyby a vady roznáší nebo skutečné jeho chyby a vady přehání, ten se prohřešuje vlastně *pomluvou*, jak jinde sv. biskup uvádí. „Ten pomlouvá, kdo bližního poškozuje přičítaje mu vymyšlenou vadu.“ „Pomluva nemůže býti beze lži.“³ Kdo tedy poškozuje dobré jméno bližního pomluvou, provinuje se zároveň proti pravdě. Nepřekvapí nás, že i tyto formy lži Augustin z duše nenáviděl, jak nám o tom přesvědčivý důkaz podává nápis nad stolem v jeho jídelně, který varoval spolustolovníky před pomluvou: „Kdo chce snižovati svými řečmi život nepřítomných, věz, že je stůl tento proň zakázán.“⁴ Byl pamětliv slov knihy Přísloví 10, 19: „Mnoho mluvení nebývá bez hříchu“, jelikož svádí k prozrazení tajemství, vykládá černěji činy a slova druhých a staví do lepšího světla všechno, co se na jeho osobu vztahuje.⁵ I historie je povinna dle sv. Augustina vystříhati se každé úmyslné nepravdy, nepracovati lží, nýbrž věrně a s užitkem pro jiné události vypravovati. Také za našich

¹ Epistola 78, 5 (M. P. I. 33, 270). ² De mendacio XVI, 33: „Fit autem ista detractio per malevolentiam, cum quisquam non solum ore ac voce corporis profert quod confingit in aliquem, sed etiam tacitus talem vult credi; quod est utique ore cordis detrahare.“ ³ Quaestiones in Heptateuchum 3, 68 (M. P. I. 34, 707): „Calumnia non est, nisi quando falsi criminis objectione proximus laeditur.“ „Neque calumnia sine mendacio fieri potest.“ ⁴ Vita S. Aurelii Augustini, M. P. I. 32, 52: „Quisquis amat dictis absentum ordine vitam, hanc mensam vetitam (indignam) non verit esse sibi!“ ⁵ Znamé je slovo Augustinovo: „Quid perdo, si credo, quod bonus est“, „co ztratím, věřím-li, že je dobrý?“ In psalmum 147, n. 16 (M. P. I. 37, 1924). Když slyšel mluvit od vadách bližního, klonil se vždy k mírnějšímu a výhodnějšímu výkladu pro napadeného.

časů mluví se mnoho o dějepisné lži. Chceme-li mluvití správně, nutno rozlišovati „dějepisnou nepravdu“ a „dějepisnou lež“. O „dějepisné lži“ možno mluvití jen tehdy, možno-li rozumně předpokládati u spisovatele vůli klamati a události líčiti nesprávně. Není-li u spisovatele zlého úmyslu a je-li neznalost příčinou nesprávného líčení, možno mluvití jen o „dějepisné nepravdě“.

Jinou formou lži je *lichocení*, když se pod rouškou přátelství klame ten, jemuž si lichotí. Vychvaluje-li, praví Augustín, katolík před stoupencem Priscillianovým nad zlato Diktiniovo dílo „Libra“, snůšku to nehorázných lží, klame jej nebezpečně vychytralostí a posíljuje jeho blud.¹

Vyvrčolením lži možno nazvati *křivou přísahu*, v níž se lhář dovolává Boha za svědka, aby se lživé řeči uvěřilo. Svatý biskup nenalézá, jak uslyšíme, dosti slov, aby špatnost a hříšnost křivé přísahy odsoudil.

5. ŽERT A LEŽ

„Jsou dva druhy lži, u nichž není velké viny, které však nejsou úplně nevinné, a to když žertujeme nebo lžeme, abychom bližnímu prospěli: lež ze žertu není proto škodlivá, poněvadž neklame; ví totiž ten, komu se žert vypráví, že se lže jen ze žertu. Lež druhého druhu nutno mírněji posuzovati, jelikož je spojena s jistou blahovůlí.“²

Těmto slovům Augustinovým, v nichž se označuje žert za lež, zdá se odporovati, co praví autor hned na počátku knihy „De mendacio“: „Vyjímáme žerty, které nebyly pokládány nikdy za lež; nejsouť projevem ducha klamajícího, i když pravdu nemluvícího, jak je zcela jasně zjevno ze způsobu, kterým jsou pronášeny, a z nálady žertujícího.“³ A jinde opět uvádí: „Lhář pronáší lež vážně, nikoli žertem; vypravuje-li žertem, co není, nepovažuje se to za lež.“⁴

Zdánlivě si odporující místa lze vysvětliti takto: Žertem můžeme nepravdu říci dvojím způsobem. Okolností a způsob, jakým se žert

¹ Contra mendacium III, 5: „haec astutia mentientis, animam credentis interficit, aut jam interfectam in eadem mortem demergit, ac deprimit.“ ² In psalmum 5, 7 (M. P. I. 36, 86). ³ De mendacio II, 2: „Exceptis igitur jocis, quae nunquam sunt putata mendacia: habent enim evidentissimam ex pronuntiatione atque ipso jocantis affectu significationem animi nequaquam fallentis, etsi non vera enuntiantis.“

⁴ Locutiones in Heptateuchum 1, 145 (M. P. I. 34, 587).

pronáší, dávají slovům jiný význam, než mají sama o sobě. Když ráno při snídání vypravuje člen rodiny ostatním, že byl v noci v Římě, každý z okolností a z vypravování pozná, že v Římě nebyl a že se mu to jen zdálo nebo, že myslí na něco jiného, než vypravuje.

Žertem možno však říci nepravdu i tak, že slova i za daných okolností svůj přirozený a běžný význam zachovají, n. p. aby se trochu rozveselil a vnesl veselou náladu do společnosti, vykládá někdo před přáteli vážně, že včera honil zajíce, který si tropil žerty z něho poskakuje před ním atd. Zajíce však ani neviděl.

Žert na prvním místě uvedený není lží, poněvadž vypravující neměl ani úmyslu klamat ani nepravdu říkat. Neřekl ani nepravdu, bereme-li zřetel k okolnostem, za kterých byla slova pronesena, i když slova sama o sobě obsahují nepravdu. O takových žertech praví Augustin, že lži nejsou. Při žertech druhého druhu, žertující úmyslně praví nepravdu, i když se nestará o to, zdali mu kdo věří čili nic. Tyto žerty označuje Augustin na místech shora uvedených jako lži, jež ovšem dlužno velmi mírně posuzovati.¹

B) ÚČINKY LŽI

„Mnohem důležitější a potřebnější“ než úvahy, co lze pokládati za lež a co nikoliv, „je otázka, je-li lež někdy užitečná,“ praví náš církevní učitel.² Je-li zhoubnost lži patrna již z její bytnosti, jeví se zvláště ve svých účincích jako veliké zlo. Oba spisy sv. Augustina o lži směřují k tomu, aby ukázaly na různých příkladech a případech ze života, jak zhoubná a nebezpečná je každá lež zvláště ve svých následcích.

1. ŠKODÍ DUŠI

a) Kdo by tvrdil, že lze někdy lhát, tomu by bylo dokázati, že lze lži dosáhnouti nějakého dobra věčného. Než každý, kdo se od pravdy odchyluje, vzdaluje se tím od věčného blaha a poskvrňuje duši hříchem.³ Neboť lež je nešlechtnost a nepravost, ohrožující spásu duše, jak dokazují slova Pisma sv. (Ž. 5, 7): „Nenávidíš všech nešlechtných, vyhlazuješ všechny lháře.“ Horší než jiná nepravost

¹ Viz Billuart na uv. místě § 2 (str. 396). ² De mendacio IV, 5. ³ tamtéž VII, 10.

je lež, poněvadž se o lhářích praví, že je Bůh nejen nenávidí, nýbrž i vyhladí. Tázati se proto, může-li někdo lhátí pro blaho bližního, je totéž, jako se tázati, může-li se někdo pro blaho bližního dopustiti hříšné nepravosti. Nepravost je v rozporu se spásou duše, které můžeme dosíci jen šlechetným životem.¹ Kdo by tedy tvrdil, dovozuje dále Augustin, že jsou některé lži spravedlivé, musel by nerozumně připustiti, že jsou i některé hříchy spravedlivé a v důsledku toho, že může býti něco zároveň spravedlivé i nespravedlivé.² Co se však děje proti zákonu Božímu, nemůže býti spravedlivé. Než o Bohu se praví: „Zákon tvůj je pravda“ (Ž. 118, 142). Proto, co je proti pravdě, nemůže býti spravedlivé. Proti pravdě je však každá lež, nemůže tedy býti lež nikdy spravedlivou, nýbrž je vždy hříchem.³ Praví-li Písmo sv. „Omnis homo mendax“, „kterýkoliv člověk zklame“ (Ž. 115, 11), znamená to „omnis homo peccans“, t. j. že každý lhář hřeší, jak plyne ze slov sv. Pavla (Řím. 3, 7), že by byl jako *hříšník* odsouzen, kdyby pravda Boží vynikla jeho *lží*.⁴ Jako je hříchem každá krádež, každé cizoložství, tak je hříchem i každá lež.⁵ Každý, kdo tvrdí, že některý druh lži hříchem není, hanebně se klame.⁶ I tehdy, kdy se lhář domnívá, že lží může prospěti bližnímu, nepřestává býti lež hříchem.⁷ „Ústa lživá zabíjejí duši,“ praví se v knize Moudrosti (1, 11). Lží tedy člověk hřeší a ztrácí život věčný.⁸

Přísné toto stanovisko pronáší Augustin, když dokazuje, že nelze lež omluviti a zlo lži vyvážití nijakým časným prospěchem, jelikož by nejednal moudře a po vůli Boží, kdo by se zřekl blaženosti věčné, aby zachránil časný život bližního. Než, jak uvidíme, nesoudil Augustin tak přísně o každé lži.

V čem spočívá dle sv. Augustína hříšnost lži? Lež je zneužívání řeči proti účelu Bohem stanovenému. Lhář užívá řeči k opačnému účelu, než je řeč ustanovena, tedy proti přirozenému zákonu. Místo,

¹ De mendacio VI, 9. ² Contra mendacium XV, 31: „Nihil autem iudicandus est dicere, qui dicit aliqua justa esse mendacia, nisi aliqua justa esse peccata, ac per hoc aliqua justa esse quae injusta sunt: quo quid absurdius dici potest?“ ³ tamtéž. ⁴ Contra mendacium XX, 40. ⁵ Enchiridion XXII (M. P. I. 40, 243): „Omne mendacium dicendum est esse peccatum.“ ⁶ De mendacio XXI, 42: „Quisquis autem esse aliquod genus mendacii quod peccatum non sit putaverit, decipiet se ipsum turpiter, cum honestum se deceptorem arbitratur aliorum.“ ⁷ Enchiridion XXII: „Nec ideo ullum mendacium putandum est non esse peccatum, quia possumus aliquando alicui prodesse mentiundo.“ ⁸ De mendacio VI, 9. Sermo 66, 6 (M. P. I. 38, 429): „Si mendacium loquitur, ergo mortua est (anima).“

aby lhář myšlenky sděloval, tají je a skrývá. Co je proti zákonu přirozenému, je také proti lásce k Bohu a je tudíž hříchem.¹

Hříšnost lži vidí dále Augustin v tom, že i v myslí lháře je určité zlo. Lež nezáleží jen v rozporu nitra, kde lhář jinak myslí, a úst, jimiž opět jiné vypovídá, zlo lži tkví i v jakémsi rozpoltnění myslí, která má být jedna. Lhář má totiž, jak jsme již slyšeli,² dvoje srdce, dvoje smýšlení. A v tom je zhoubnost lži, že lhář svůj vlastní názor v srdci tají, a jiný názor, ne svůj, ústy pronáší. Je-li tedy hledat příčinu omylu v nevědomosti,³ dlužno hledat příčinu lži ve zlé vůli, která chce jinak mluvit, než myslíme. K tomu pak přistupuje ještě neláska a úmysl bližního poškodit.

b) Každá lež je sice hříchem, ale nejsou všechny lži hříchem stejným. Přijde na úmysl, který lež doprovází, a pak také na věc, již se lež týká.⁴ Nehřeší dle Augustina tak velice, kdo lže jsa tázán, jako ten, kdo lže, aby uškodil. Tím větší je vina lháře, čím více je poškozen, kdo mu věří.⁵ Máme-li proto na mysli osm druhů lži Augustinových, jsou lži blížíci se druhu osmému menší, zato tím větší jsou lži směřující k prvnímu druhu.⁶

Prohlásil-li Augustin, že každá lež zabíjí duši, mínil záhubou a smrtí duše každou okolnost, již se spása duše zdržuje nebo poškozuje.⁷ Jinde pak praví, že lež přináší duši smrt, je-li spojena s křivou přísahou. Pokud jde o účel a úmysl lži, pokládá lži ze žertu a lži z úmyslu jinému prospěti za lehce hříšné, jak již dává přirozený cit. „Jsou dva druhy lží, v nichž není velké viny, které však přece nejsou úplně nevinné, a to když žertujeme, anebo lžeme, abychom bližnímu prospěli.“⁸ Těžkým hříchem stává se lež tehdy, když se neprotiví pouze pravdomluvnosti, nýbrž i jiným ctnostem, zvláště spravedlnosti, a když se sbíhají podmínky těžkého hříchu, totiž důležitá a vážná věc, dostatečné poznání těžkého hříchu a plný souhlas s hříšným činem.

¹ Enchiridion XXII „... Verbis ergo uti ad fallaciam, non ad quod instituta sunt, peccatum est.“ ² na str. 32. ³ Enchiridion XVII: (M. P. I. 40, 239): „... nec nisi rerum ignorantia possit errari.“ ⁴ tamtéž XVIII (M. P. I. 40, 240): „Mihi autem videtur peccatum quidem esse omne mendacium, sed multum interesse, quo animo et quibus de rebus quisque mentiatur.“ ⁵ Contra mendacium III, 4: „tanto est nocentior mentiens, quanto miserior credens.“ ⁶ De mendacio XXI, 42: „In his autem octo generibus tanto quisque minus peccat cum mentitur, quanto emergit ad octavum; tanto amplius, quanto devertit ad primum.“ ⁷ Noldin to vyjadřuje slovy: „dispositive, non formaliter occidit animam“. Theologia moralis²¹ II, 588. ⁸ Enarratio in psalmum 5, 7 (M. P. I. 36, 85). Srovnej Contra mendacium XVIII, 36.

2. KAZÍ POVAHU

Poněvadž byl Bůh sluncem duše Augustinovy a slova žalmu: „Rci duši mé: Spása tvá jsem já“ (Ž. 34, 3) hlavním vodítkem jeho života, pozoruje světec v první řadě škodlivost lži pro duši lidskou. Než stopuje také, jak se jinak projevuje zhoubnost lži v životě lidském.

a) „Táží se všech, zda nechtějí se spíše radovati z pravdy než ze lži? A nerozpakují se odpovědět: „Z pravdy,“ právě tak jako neváhali říci, že chtějí býti blaženými.“¹ Pravda a pravdomluvnost naplňuje srdce radostí. Sladkou odměnou pravdomluvnosti je radostný pohled k Bohu vševědoucímu, který rozsuzuje a odměňuje pravdu. Přímost a pravdomluvnost vzbuzuje v nitru člověka sebevědomí a mužnou odvahu, aby překonal překážky do cesty se stavějící. Vzpomínáje škod, jež působí bludaři hlásající lživé nauky, sebevědomě vyzývá světec, aby vystoupil, kdo zahynul, uvěřiv článkům víry dle pravdy jím hlásané.² Pravdomluvnost je silou našeho života a vysokou školou statečnosti.

Zato lež je zbabělosti. Lež živí zbabělost povahy. Lhář poddává se lidské bázni, chce se vyhnouti trestu, je nucen na svou lež stále myslet, aby se neprozradil, ztrácí volnost, klid duše a na konec přece neunikne trestu, jemuž se chtěl vyhnouti lží.³ Zbabělost se jeví také v tom, že lhář překvapuje zákeřně svou oběť, místo, aby ji napadl v otevřeném boji. Jako příklad uvádí Augustin jednání priscillianistů, kteří neměli odvahy, aby se přiznali ke svým bludům, a varuje katolíky před podobnou zbabělostí.⁴

b) Sleduje dále důsledky zbabělosti, lží způsobené. Kdyby byla dovolena lež, bylo by lidstvo připraveno o vzory statečnosti a přímosti. Priscillianisty, kteří prohlásili lež za dogma, aby zatajili svou domnělou pravdu,⁵ pokládá sv. biskup z Hipponu za horší všechostatních bludařů. Vkládali nepravý smysl do slov Písma sv., dokazujíce, že není hříchem pravdu podržeti v srdci, ústy pak mluvit jiným lež (Ž. 14, 3) a že je dovoleno obelhat ty, kteří nejsou údy jejich nábožen-

¹ Confessiones X, 23. ² Contra mendacium III, 4. ³ Dante líčí lháře v pekle jako lidi bez tváří. Lhář ztrácí všechno osobní, neodvažuje se ukázati, jaký je, výraz tváře neprojevuje jeho nitro. ⁴ Contra mendacium XI, 25: „Etiam hoc, obsecro te (Consenti), dogma impium nefariumque subverte, propter quod astruendum argumentantes de Scripturis colligunt testimonia, quibus videantur non solum ignoscenda vel toleranda, verum et honoranda mendacia.“ ⁵ Tamtéž II, 2.

ské společnosti, podle slov sv. Pavla „Proto odložice lež, mluvte pravdu jedenkaždý s bližním svým, neboť jsme vespolek údové“ (Efes. 4, 25).

V tomto názoru vidí světec urážku mučedníků. Kdyby měli pravdu bludaři, pak by se odstranilo mučednictví se světa. Dle nich by byli mučedníci učinili lépe, kdyby se nebyli za křesťany přiznali. Naopak upřímným vyznáním zavinili, že se nepřátelé víry stali vrahy jejich životů. Lži by byli zachránili sebe a znemožnili, aby tyrané provedli ošklivý čin. Jaká pošetilost! volá Augustin. Láska ku pravdě vyžaduje sebezapření a obětí. Kdyby neposílovaly právě zářící vzory při obraně pravdy, byla by pravda ohrožena vůbec. Hrdinové, kteří trpěli a položili i životy ať za pravdu náboženskou ať za práva a statky národní, za vznešené myšlenky, kteří se zastali nespravedlivě utlačovaných a řekli pravdu i tehdy, když jim hrozila škoda hmotná, ztráta přízně vlivných a mocných, září stále svým příkladem a dodávají i po staletích odvahy kolísajícím a slabým, aby pomáhali pravdě a spravedlnosti k vítězství. Světec vidí proto povinnost každého v tom, aby se stal obráncem a následovníkem mučedníků, kteří nešli za příkladem Jehu (4 Král. 10, 18 nn.) a nezapřeli svého přesvědčení, nýbrž vydali svědectví pravdě podle vzoru, jež viděli v Kristu Pánu (Mar. 14, 62). Nikdo „ať není učitelem lži, nýbrž každý ať se stane obhájcem pravdy“.¹

c) Zhoubný vliv lži na povahu lidskou jeví se dále také v tom, že poskytuje možnost utajiti zlo a zvyšuje proto i vábivost zla, zeslabuje odpovědnost za činy lidské a svádí k nesvědomitosti. Řeč je projevem nitra. Působí však také zpětně na naše nitro. Brzy budeme takoví, jak jsme se naučili mluvit. Lež přivádí člověka k sebeklamu. Lhář konečně sám uvěří vlastním lžem. Klamání jiných přechází v klamání sebe sama.² Člověk přestává rozlišovati zevnější svět od světa vnitřního. Zhoubný vliv lži zachvacuje celou jeho povahu. Častým lhaním nabude i jakési dovednosti ve lhaní, vypěstuje v sobě velkou náklonnost ke lži, dospěje až k úplné lhostejnosti k pravdě a zamiluje si lež. To je čtvrtý druh lhářů dle sv. Augustina, kteří lžou z vášně. Žalmista vystihuje vhodně jejich povahu slovy (51, 4–6): „Celý den (jen) nespravedlnost osnuje tvůj jazyk: jako břitva nabroušená úskočně si vede. Milejší je ti zlo než dobro, řeči lživé než pravda. Rád máš jen řeči zkázonosné, jazyku ošemetný.“ Lehko-

¹ Tamtéž II, 3. ² Enchiridion XVII: „...sed in hoc fallitur, quod putat sibi suum non obesse mendacium“.

myslný zvyk lháti přivádí k mnohým těžším pokleskům. Lživý člověk přivyká snadno i jiným nepravostem.¹ Kde není pravdivosti a věrnosti k vlastnímu přesvědčení a svědomí, tam není ctnosti ani přirozené ani nadpřirozené, tam se vzmáhá pouze nepravá spravedlnost a neupřímnost, podvod a klam.

3. ZNEMOŽŇUJE POZNÁNÍ PRAVDY

a) Bolestnou ranou moderního protestantismu je rozpor mezi teologií a pastorcí. Liberální bohoslovci a filosofové hlásají zásadu, že kazatelé mohou dle úrovně vzdělanosti posluchačů a jejich víry hlásati nadpřirozený ráz bible a vzkříšení Páně brzy jako skutečnost, brzy jako mytus. „Úkolem duchovního je beze sporu předně, aby přednášel obci její víru. Je-li tato víra také jeho věrou, tím lépe; není-li, pak ať raději sobě působí bolest než obci,“ praví dr. F. Strauss.² A podobně dle Paulsena platí pro kazatele pedagogický příkaz jednati o pravdě tak, aby posluchači byli poučení a vzděláni. V odlehlem Heidedorfě věří se v pravost bible. Kazatel však je přesvědčen, že jsou v bibli nesprávnosti, rozpory a omyly. Kazatel má se přizpůsobiti věřícím a mluvit tak o bibli, jak jsou sedláci v Heidedorfě zvyklí. Bude-li mluvit kazatel ke čtenářům Strausse a Kanta, mohl by opět změnit způsob řeči, aniž by se stal nevěrným pravdě. A tentýž kazatel mohl by mluvit jako učenec ve spise filosoficko-historickém ještě třetí řeči, kde by zanechal všech vytáček a pokukování za korektností.³

Paulsen hlásá zde názor, proti němuž se náš církevní otec právě se vši rozhodností obrací. Augustin pokládá rozpor mezi subjektivní věrou a zevnějším podáváním věroučných pravd za nejvýše škodlivý a každou lež, pokud jde o náboženství, za první a hlavní lež, již nelze za žádných okolností připustiti a již nutno se co nejvíce varovati pro zhoubné její účinky.⁴ Jak již častěji zmíněno, chtěli podob-

¹ Srovnej naše přísloví: Kdo lže, ten krade. — Zloděj u lháře rád hospodou bývá. — Mladý lhář, starý zloděj. ² *Ausgewählte Briefe*, Bonn 1895, 409. Citováno dle Mausbacha, *Die Katholische Moral und ihre Gegner*⁴, Köln 1913, 122. ³ Paulsen, *System der Ethik*⁸ II, 242—244. ⁴ *De mendacio* XIV, 25: „Primum est ad evitandum capitale mendacium longeque fugiendum, quod fit in doctrina religionis: ad quod mendacium nulla conditione quisquam debet adduci.“

ných neupřímností, jakých doporučují dnes protestantští theologové, po příkladu stoupenců Priscilliána používati i katolíci na ostrovech blíže Španělska. Ovšem z dobrého úmyslu, aby obrátili bludaře. Jednání takové odsoudil Augustín velmi ostře: „Od vyučování náboženství a vůbec ode všech projevů, týkajících se náboženské pravdy, ať se jí kdo učí nebo ji vyučuje, budiž každá lež naprosto vyloučena. Ať si nikdo nemyslí, že možno najíti nějakou příčinu, pro kterou je dovoleno v takových věcech lháti. Ani z toho důvodu nesmí se lháti při předkládání této pravdy, aby byl k ní někdo snáze přiveden. Jakmile se jednou vážnost pravdy podlomí nebo jen poněkud zlehčí, pak zůstává všechno pochybné. Čemu se jako pravdě nevěří, nemůže býti pokládáno za jisté.“¹

Augustín uvažuje velmi obšírně, jak zhoubně by působilo, chtěl-li by věřící katolík získati bludaře úskočným způsobem, a neštítel-li by se při tom ani lži. Co by docílil ten, kdo by se vydával klamně za priscillianistu, chválil zásady Priscilliánovy jen proto, aby si získal důvěru jeho stoupence? Kdo by jej slyšel, byl by utvrzen v bludu, anebo by se přiklonil k bludnému tomuto učení, stál-li mu dosud opodál. A možno doufati, že se odvrátí od bludu, až by mluvil katolík pravdu, a že uvěří tomu, kým byl jednou oklamán? Bude chtít vůbec poslouchati poučení toho, kdo jej jednou oklamal? Je proto velmi nebezpečné používat lži, abychom získali někoho pro své přesvědčení. Kdo uvěřil jednou lži katolíka, stane se bludařem, anebo se utvrdí v bludu. Nepomůže říci: tehdy jsem nemluvil pravdu, abych tě získal. Může dostat odpověď: Jak mám poznat, nečiníš-li nyní totéž?

S plným přesvědčením o zhoubnosti takového počínání praví Augustín: „Vidiš, kam vede toto zlo? Tam totiž, že se stáváme podezřelí nejen my jim a oni nám, nýbrž bratr bratru. A zatím co chceme lži naučiti víře, docílíme spíše toho, že se vůbec nikomu nevěří.“²

Různě posuzuje Augustín v této příčině katolíky a priscillianisty. Tvrdí, že těžší je provinění katolíků než bludařů.³ Usuzuje takto:

¹ Tamtéž X, 17; XVII, 34: „... quod fit in doctrina pietatis et religionis: quo (mendacio) sceleratius quid facile invenias, non inter omnia mendacia, sed inter omnia peccata?“ ² Contra mendacium IV, 7. ³ Tamtéž V, 7: „Sed nunc adverte quam tolerabilius Priscillianistae in nostra comparatione mentiantur, quando se fallaciter loqui sciunt, quos nostro mendacio liberandos putamus ab eis falsis in quibus errando falluntur.“

Kdo pravdu zná a je povinen pravdu hájiti, působí tím větší zlo, uchyluje-li se ke lži. Praví-li priscillianista, že duše je část Boha a téže přirozenosti jako Bůh, je to zavržení hodné rouhání. Neboť pak by mohl býti Bůh podobně jako člověk klamán a mučen. Mnohem však horší zlo je, řekne-li to katolík. Bludař tak praví, že tomu věří, katolík však tak mluví, ačkoliv tomu nevěří. Onen se rouhá nevědomě, tento se rouhá a lže vědomě. Neomluvá katolíka okolnost, že chce odvrátit jiného od bludu. Dává přednost člověku před Bohem a uráží Boha, aby člověka přiměl k jeho chvále. Řečí a příkladem nabádá druhé, aby Boha chválili, ale současně je svádí, aby jej uráželi. Sebe pak sama uvrhuje do velkého nebezpečí, jelikož nejdříve nesprávnou nauku připouští, aby se k vůli nejistému obrácení bludařů mohl státí jejich učitelem.

Předstírá-li bludař, že je katolíkem, nevidí v tom Augustin takový hřích, poněvadž bludař chtěje klamati, mluví alespoň částečně pravdu. Praví, že duše je tvor Boží, ne část podstaty Boží. Chválí katolické biskupy, což je správné a pravdivé. Nepravdivé je jen to, že se tváří, jako by byl katolíkem, když jím ve skutečnosti není.¹

b) Lží nemůže nikdo pravdě posloužiti. Naopak lež podporuje blud a utvrzuje v něm. Zároveň otrásá lež vzájemnou důvěrou a ohrožuje společenský život. Nebyl by možným klidný život mezi lidmi, kdyby ve vzájemném styku vládla lež.

Prvním a posledním důvodem víry ve Zjevení Boží je Boží pravdomluvnost. Víra v pravdomluvnost Boží vždycky posilovala k obětem za víru a přesvědčení. Jako pravdomluvnost Boží je pojítkem mezi Bohem a lidmi, tak je pravdomluvnost lidská nejpevnějším tmelem společnosti lidské. Je základem života společenského, rodiny a státu. O spravedlnosti se praví, že je základem státu, ale nemůže býti spravedlnost bez pravdy. Kde je nepravda, tam je nespravedlnost, poněvadž je tam klam a lež. Tam začíná i rozklad říše. A podobně nemůže býti řádné výchovy v rodině, svádí-li rodiče sami děti ke lži, lžou-li, smějí-li se ze lži druhého, udávají-li nesprávný důvod dítěti, navádějí-li je: „To musíš říci tak a tak . . .“. Místo aby řekli dítěti: „To nemusíš ještě vědět“ a naučili je mlčet, když je třeba, učí je lhát. Kdo chce jiné vychovávat a poučovat, ať předchází dobrým příkladem a je v řeči i v jednání pravdomluvný. Jinak se slova jeho neberou vážně a práce jeho je marná. Jako ve společ-

¹ Tamtéž V, 9.

nosti má každý rád člověka upřímného a pravdomluvného a věnuje mu důvěru, tak se chová zase zdrženlivě k člověku lstivému a lživému. Jedná s ním s jakousi bází jako s jedovatým hadem. Se lží se to má podobně jako s paděláním peněz. Penězokazec nepoškozuje jen toho, u koho se padělaný peníz nalezne, nýbrž otrásá důvěru v pravost peněz vůbec. I pravé peníze se stávají podezřelé. Duchovní měnou je řeč. Kdo jí zneužívá ke lži, stává se „podezřelým“, a byl-li jednou při lži přistižen, vždy se o pravdivosti jeho slov pochybuje. Kdo včera lhal, tomu se ani zítra nevěří. Lháři se nevěří, byť i pravdu mluvil.

4. ZLÝCH ÚČINKŮ LŽI NEVYVÁŽÍ ŽÁDNÝ PROSPĚCH

Že je lež jak lháři tak i obelhanému škodlivá, je sv. učitel jasně a dostatečně jsme již jeho názor o věci slyšeli. Není dovolen první druh lži, jde-li o pravdu náboženskou. Není přípustná lež, označená jako druhý druh lži, již se někomu škodí a nikomu neprospívá, poněvadž se nemá nikomu činiti křivda. Ani lež třetího druhu, kdy lhář lží jednomu dobře činí, při tom však zároveň druhého poškozuje, poněvadž se nesmí nikomu pomáhati tím, že se osobě třetí činí bezpráví. Při čtvrtém druhu lži je již vašeň lháti a klamati sama hříšná a zavržení hodná. I pátého druhu lži, jímž se chce lhář zalichotiti, třeba se varovati. Ani pravdy neříkejme jen proto, abychom se zalíbili, tím méně lež.¹ O prvním druhu lži jsme mínění Augustinovo slyšeli v předcházející hlavě, o dalších čtyřech druzích lži Augustin dále nejedná. Zato bedlivou úvahu věnuje posledním třem druhům lži.

a) Svizečné případy ze života.

Je otázka, zdali je lež stejně škodlivá a s pojmem mravního charakteru neslučitelná za okolností, kdy se nám zdá, že nepravda má pro nás větší cenu než pravda, protože nám nebo bližnímu přináší okamžitý prospěch. V takových chvílích totiž předstupuje před nás zloba lži a zároveň naděje na jistý prospěch. Zdá se, že prospěch ze lži plynoucí vyváží zlo ve lži obsažené. Augustin nazývá hříšné činy,

¹ De mendacio XXI, 42.

jimiž se zamýšlí dosáhnouti nějaké dobro, „peccata compensativa“. Prospěch tří posledních druhů lži, kde nikomu neškodíme, naopak zachraňujeme lži ohrožený majetek, život a svobodu i dobré jméno bližního, zdá se nahrazovati zlo ve lži obsažené.¹

Jak se v takových případech zachovati? Je dovoleno a mravně přípustno nechat člověka v omylu a říci mu nepravdu? Otevřeně doznává sv. biskup, jak je mu velmi obtížné, zaujati k této otázce určité a jasné stanovisko. „Má-li se někdy pro blaho někoho lháti, jest otázka, jejíž řešení unavuje i lidi nejučenější.“² A v *Enchiridion* přiznává znova, že je to otázka „velmi těžká a velmi nejasná“.³ Celý spor točí se kolem otázky, škodí-li sobě, kdo prospívá druhému tím, že jedná proti pravdě. Je to problém, který činí moralistům největší obtíže a který se označuje slovem „lež z nouze“, praví Paulsen.⁴ Může člověk dovoleně za jistých okolností klamati? Jsou okolnosti, za kterých je spravedlivý člověk povinen lháti?

Augustin znal učení Platonovo, který v jistých případech lež dovoloval, a věděl, že i jiní učitelé podobně smýšleli. Víme, že i sv. Jan Zlatoústý,⁵ Lactantius,⁶ Jeronym, Cassianus,⁷ Klement Alex.,⁸ neviděli hříchu ve lži za jistých okolností. Hlásil se dále u něho cit, který žádal pomoci jiným v takových okolnostech třeba i lži. „Jsme lidé a při podobných otázkách a rozporech přemáhá a unavuje nás lidský cit“; „poněvadž jsme lidé a mezi lidmi žijeme, doznávám, že nejsem ještě v počtu těch, které by nezneklidňovaly hříchy, jejichž zlobu zdá se vyvažovati dobro, jehož jimi člověk dosahuje (peccata compensativa). Přemáhá mne ve věcech lidských lidský cit a nedovedu odporovati.“⁹ Život přivádí nás do okolností, které nám vnučují do úst „slušnou a milosrdnou lež“,¹⁰

Živě líčí Augustin svízelnou situaci, do níž se lze snadno dostat. Kdyby se někdo, praví, k tobě utíkal o pomoc, jemuž jen lží život zachrániti můžeš, neselžeš? Chce-li nemocný věděti, co mu není možno říci, a nelze-li mlčeti, aby se nemocný nezarmoutil a aby se mu nepřitížilo, odvážíš se říci mu pravdu anebo mlčeti a tak jeho zdraví ohroziti? Neposílíš jej raději lží? A jiný podobný případ: Otec

¹ De mendacio XIV, 25. ² Contra mendacium XV, 33. ³ Enchiridion XVIII (M. P. I. 40, 240). ⁴ System der Ethik⁸ II, 209n. ⁵ De sacerdotio 1, 9. ⁶ Divinae institutiones 6, 10 (M. P. I. 6, 666nn). ⁷ Collationes 17, 17 n (M. P. I. 49, 1062—65). ⁸ Stromata 7, 9 (M. P. gr. 9, 474 n). ⁹ Contra mendacium XVIII, 36. ¹⁰ De mendacio V, 5.

leží těžce nemocen. Stav jeho je tak **vážný**, že by jej zpráva o smrti jeho jediného syna zabila. Táže-li se, žije-li **syn**, který, jak dobře víš, již zemřel, co odpovíš? „Umřel?“ „Žije?“ „Nevím?“ Dvě z těchto odpovědí jsou nepravdivé: „Žije“ a „Nevím“. Řekneš-li mu jediné **‘správnou odpověď**: „Zemřel“ a otec rozčilením zemře, bude se ti příkře vyčítati, žes otce zabil. A nikdo lidí nepřesvědčí, že je **prospěšné** vyhnouti se lži, i když snad proto následuje smrt.¹ Mnohdy neznalost věci zachrání člověka před činem nerozvázným i sebevraždou. Jsou lidé, kteří by nesnesli zprávy o neštěstí, jež je nebo jejich drahé potkalo, a vzali by si i život. Jejich záchranou bylo, že jim byla dána nepravdivá zpráva. Neštěstím jiných bylo, že poznali pravdu.²

„Tyto rozpory mne mocně dojímají,“ vyznává světec. Že je to pravda, vidět z toho, jak obšírně uvažuje, můžeme-li popřít, že jsme viděli krádež člověka chudobného, že známe úkryt hledaného vraha nebo nevinně pronásledovaného bližního,³ můžeme-li oklamati nevěrecké rodiče, kteří nechtějí dáti své dítě pokřtiti, a smíme-li tajně dítěti křest udělit.⁴ Zvláště pak zkoumá, můžeme-li lži uniknouti nástrahám, které se činí naší nevinností nebo dobrému jménu.⁵

Nedá se upřít, připouští sv. Augustín, že přispěli mnohok dobrému lidé, kteří lžou jen pro blaho bližního.⁶ Proto také v prvním spise o lži váhal poněkud každou lež odsouditi. Určitěji své stanovisko pronesl až později. Uslyšíme hned, o jaké důvody se při tom opíral.

b) Písmo sv. zavrhuje každou lež.

Posledním a rozhodujícím důkazem, je-li ten který názor **správný**, je Augustinovi Písmo svaté. V něm dlužno též hledati poučení, možno-li v některých případech a z vážných důvodů lež připustiti. Neomlouvá-li a nepřipouští-li Písmo sv. lži v podobných případech, pak marně hledáme, jak bychom mohli dovoleně lži použití i z dobrého úmyslu. „Každým způsobem jest zachovati přikázání Boží a vůli Boží nutno se podrobiti s klidnou myslí i tehdy, kdybychom proto měli trpěti. Kdyby se však našlo nějaké východisko, pak není třeba v takové věci lži odpírati.“⁷

¹ Contra mendacium XVIII, 36. ² De mendacio IV, 4. ³ Viz De mendacio XII; XIII. ⁴ Contra mendacium XX, 40. ⁵ De mendacio IX, 15. ⁶ Enchiridion XXII: „Plurimum quidem ad bonum profecisse homines, qui non nisi pro salute hominis mentiuntur, non est negandum.“ ⁷ De mendacio XV, 26.

Bylo již uvedeno, že Augustin pohlížel na lež dle slov Písma sv. jako na hřích, Bohu se protivící. Jde mu ještě o to, zdali nepřipouští Písmo sv. v určitých případech nějakou výjimku. V knize Sirachovcově (7, 14) se praví: „Nedopouštěj se jakékoliv lži“, „Noli velle mentiri omne mendacium“. Augustin uvádí trojí možný způsob výkladu podle toho, na které slovo latinského znění se klade přízvuk, noli mentiri, noli velle, noli omne mendacium: *Nelži* nikdy a varuj se každé lži, zvláště kde jde o náboženskou pravdu. Jiný výklad: *Nechtěj* lháti; můžeš však lež připustiti, možno-li jí zameziti větší zlo, v srdci však nutno, abys nesouhlasil se lží a měl k ní odpor. Třetí pak výklad: Nepoužívej *každé* lži, to jest vyjímaje některé lži, můžeš ostatní připustiti. Jako když varujeme nepřitele: Nevěř nikomu! Nechceme říci, aby vůbec nikomu nevěřil, nýbrž připouštíme, aby určitým lidem věřil. Nezakazuje se tedy každá lež, nýbrž jen zvyk lháti.¹

Podobně snaží se vyložit i jiné místo: „Vyhlazuješ všechny lháře“ (Ž. 5, 7). Dle jedněch je ve slovech těch zavržena každá lež, dle jiných jen lež vycházející ze srdce, neboť mluví pravdu ve svém srdci, kdo nenávidí nutnost lži, pokládá je jen za trest tohoto pozemského života. Jiní opět vykládají místo to tak, že Bůh vyhladí sice všechny lháře, ale nikoliv každou lež. Kdo zhřeší, ale nechce se vyznati ze hříchů ve zpovědi, nýbrž je omlouvá, předstírá spravedlnost a nechce pokání činiti, toho Bůh šetřiti nebude. Kdo však ve zpovědi s lítostí řekne pravdu, toho Bůh nevyhladí, nýbrž přijme na milost.²

Uvedený výklad Augustina nikterak neuspokojil. Rozhodující význam mají dle něho slova a příklady z Nového zákona.³ A tu ani v listech apoštolských, ačkoliv jich bylo tolik napsáno, ani ve Skutcích apoštolských, vypravujících obšírně působení apoštolů, nenalézá sv. Augustin dokladu pro dovolenost lži.⁴ Evangelium pak praví: „Budiž však řeč vaše: „ano, ano“; „ne, ne“; co nad to jest, ze zlého jest“ (Mt. 5, 37). Apoštol národů vyzývá: „Proto odložte lež, mluvte pravdu jeden každý k bližním svým“ (Efes. 4, 25). Připomíná si dále Augustin slova apoštola Jana (1 Jan 2, 21): „Žádná lež není z pravdy“ a dovozuje z nich zásadu: Není pravda, že se má někdy lháti. A co není pravda, to ani nelze nikomu raditi.⁵

¹ De mendacio XVII, 34. ² tamtéž XVII, 35. ³ tamtéž XV, 26: „Ea quae in Novo Testamento a sanctis facta sunt, ubi morum imitandorum evidentissima commendatio est, valeant ad exempla intelligendarum Scripturarum, quae in praeceptis digesta sunt.“ ⁴ tamtéž XXI, 42. ⁵ Contra mendacium XVIII, 37.

Nový důvod pro nedovolenost lži za všech okolností vidí Augustin v listě k Římanům (6, 13): „Nedávejte údů svých hříchu za nástroj nepravosti.“ Tak jako nesmíme ruky užívat k hříšnému činu, tak nesmíme ani jazyka ani úst ani hlasu dáti do služby hříchu, jímž lež je.¹ Nijak neomlouvá výmluva, že lež v případech, jež máme na mysli, pronáší se pouze ústy, v srdci však že není schvalována. Augustin usuzuje takto: „Ani rozkaz myslí, jehož poslouchá každé nižší hnutí lidské, neujde zasloužené výtce, děje-li se nedovolená věc údem nebo slovem. Děje-li se slovem, děje se tak údem, jelikož jazyk jest úd, jímž se tvoří slovo, a žádný náš čin neuskuteční se údem, není-li předem v srdci počat; nebo lépe v myšlenkách a v souhlasu našem již dříve zplozen jsa, projevuje se čin úkonem údu. Proto není omluvna mysl od skutku, praví-li se, že se něco stalo bez vnitřního souhlasu. Nestalo by se to, kdyby v nitru nebylo stanoveno, co se má státi.“²

A dále praví Augustin: Mnoho záleží na účelu a na úmyslu, pro který se věc koná. Činy indiferentní jsou dobré nebo zlé, dle dobrého nebo zlého účelu, pro který se konají. Na př. dáti pokrm chudému jest skutek dobrý, děje-li se z milosrdenství a s dobrým úmyslem. Vyvěrají-li činy indiferentní ze zlého úmyslu, stávají se hříšnými, na př. dáti pokrm chudobnému pro lidskou chválu.³ O čem vím, že je hřích, nesmím konati za nic, byť byl účel, úmysl a domnělý úspěch sebelepší. Poněvadž lež jest zneužívání řeči proti pořádku Bohem stanovenému a proto také proti lásce k Bohu, nemůže býti prostředkem lásky k bližnímu. Jinak bychom uznávali osudné heslo zavržené sv. apoštolem (Řím. 3, 8), že účel světi prostředky.

c) Není dovoleno lži brániti většímu zlu.

Augustin odpovídá hned na námitku, že je dovoleno a správně připustiti *hřích menší, aby se zamezil hřích větší*. Důvod k této námitce mohlo by dáti jednání Lotovo, muže spravedlivého a Bohem milovaného, který chtěl raději připustiti potupení svých dcer, aby uchránil před zneuctěním hostí, které přijal do stínu své střechy (Gen. 19, 8). Je tedy, tak usuzují někteří, dovoleno selhati, může-li se lží zameziti větší zlo.⁴

¹ Contra mendacium VII, 18. ² tamtéž VII, 17. ³ tamtéž VII, 18. ⁴ tamtéž IX, 20. De mendacio IX, 12—16.

Co praví k této námitce sv. Augustin? „Otevřeme-li takovou cestu hříchům, že páchatí budeme hříchy menší, aby se jiní nedopustili hříchů větších, pak přivalí se bez omezení širokou cestou, ano bez ohledu na cestu, zničiv a odstraniv všechny hranečníky, veškeren hřích a bude vládnouti.“¹ Velmi obšírně líčí sv. biskup, k jakým spoustám by to vedlo v životě mravním, kdyby se stanovilo pravidlo, že je třeba dopustiti menší hřích, aby se bližní nedopustil hříchu většího. Na př. bylo by nutno chváliti menší krádež, aby se zamezila krádež větší a pod. Vedlo by to tak daleko, že by nám bezbožník mohl říci: Nezhřešíš-li ty, zhřeším já více, nedopustíš-li se ty té prostopášnosti, dopustím se jí já v míře ještě hojnější. „Tak smýšleti, není-li to totéž, jako jednati nerozumně, nebo lépe ztratiti zdravý rozum?“ táže se světec. Neboť vlastní hřích, ne cizí námi nezaviněný, uvede nás do záhuby, jak praví prorok Ezechiel 18, 4: „Duše, která se proviní, ta umře!“ Rozhodně nejsme povinni hřešiti, aby se jiní nedopustili hříchu většího proti nám nebo druhým.

Jednání Lotovo není a nesmí býti pro nás příkladem a vzorem. Zkaženost a úžasná zvrhlost obyvatelů sodomských a úzkostlivá péče o cizince naplnily jej takovou hrůzou, že nedovedl klidně věc uvážiti a rozhodl se pro menší zlo. Jednání své mohl by Lot omluviti slovy žalmistovými: „Strach a hrůza popadá mne, temno mne zahaluje“ (Ž. 54, 6), „Zkalilo se hořem mé oko“ (Ž. 6, 8).²

Kdo má o tom rozhodovati, že je v některém případě lež dovolena? Ponechati lidem, aby sami rozhodovali, kdy možno lháti, znamená dáti naprostou volnost libovůli. „Lidé chybuji v tom, že dávají přednost věcem méně cenným před vzácnými. Připustíš-li, že je nutno dopustiti nějaké zlo, aby se předešlo zlu horšímu, pak měří každý ono zlo, ne dle pravidla pravdy, nýbrž dle své vášně a dle svého zvyku a pokládá za těžší to, čeho se více hrozí, ne však to, čeho by se měl skutečně více vystříhati. Veškeré toto zlo pochází ze zvrácené lásky. Dvojí je totiž náš život: věčný, Bohem slíbený, a časný, který nyní prožíváme. Poněvadž si každý zalíbil život časný více než život věčný, domnívá se, že jest možno činiti všechno k vůli životu, jež miluje. Nedbá hříchů, i větších, leč jen těch, které činí příkoří tomuto životu a buď mu ubírají neprávem nebo nedovoleně z jeho pohodlí a nebo život smrti úplně zabíjejí.“ Dle tohoto měřítka mají lidé více v nenávisti zloděje a lupiče, nactiutrhače a trýznitele,

¹ Contra mendacium IX, 20. ² tamtéž IX, 21.

než lidi prohřešující se proti čistotě, než pijany a marnotratníky, pokud nejsou nikomu obtížní. „Nechápou totiž, nebo se vůbec nestarají, že tito urážejí Boha ne k jeho škodě, nýbrž k vlastní zkáze, ničíce v sobě jeho dary i časné a odmítající tak dobro věčné.“¹

Kdyby tedy bylo ponecháno člověku, aby sám určoval, pro které příčiny smí lhát, pak by vodítkem jeho rozhodování byl jen užitek a veselí tohoto života a člověk by se nestaral, škodí-li lži také své duši a její věčné spáse. Nemožno tedy připustit lež, již se dopouštíme, abychom zamezili větší hřích, neboť i tato lež jest hříchem a není možno dobrovolným hříchem chtít zamezovati hřích jiný.

d) Ani v řídkých případech není lež dovolena.

Namítá se dále, že slabosti lidské dlužno mnohé prominouti, co odporuje pravdomluvnosti a že by neutrpěla vzájemná důvěra, kdyby byla lež dovolena jen v řídkých případech a z důležitých příčin. Tak může mluvit, míní sv. Augustin, jen ten, kdo neuváží smutných důsledků, k nimž bychom dospěli, kdyby se prohlásila lež jen v některých případech za dovolenou.² Připustíme-li, že jest dovoleno se lhat, aby se nemocný nerozčilil nebo, aby se zachránil život člověka v nebezpečí se octnuvšího, nebo aby byl uchráněn bližní časné škody, pak se zlo tak zhoršuje, že pro spoustu různých lží je těžko najíti cestu, jak této do nekonečna se rozrůstající zhoubě čeliti.³

Vždycky by se našel vážný důvod učiniti výjimku a sáhnouti ke lži, kdyby se začalo jednou se lží vyjednávat. Bylo by třeba dovoliti okrádati boháče, aby se mohlo dáti chudobným, padělati listiny, abychom vysvobodili druhé od odsouzení, podvrhnouti testamenty, aby se nestali dědici lidé nehodní, kteří by nepoužili odkazu k dobrému účelu, nýbrž aby převzali dědictví ti, kteří budou činiti skutky milosrdenství a podporovati dobré účely. Každý špatný skutek byl by pak dovolen, kdyby se pro zdánlivě dobré pohnutky v některých případech lež dovolila a kdyby se nemělo hleděti na to, co se děje, nýbrž jen na důvod, ze kterého se co koná.⁴

Kdo v jednom případě lež připustí, snadno sáhne ke lži i v jiných podobných případech. Tu by se mohl každý právem obávat, že je právě obelháván z důležité nějaké příčiny. Jako vždycky, myslí

¹ De mendacio XVIII, 38. ² Contra mendacium XIX, 39. ³ tamtéž XVIII, 37.
⁴ Contra mendacium VII, 18

v první řadě sv. Augustin na zhoubu, která by mohla nastati nesprávným výkladem o používání lži v životě duchovním. Jiných událostí ze života si méně všímá, ačkoli by nás nemálo zajímalo slyšet také podrobnější údaje o lži na jiném poli jako n. p. v obchodě, politice, hospodářském životě atd. Těmto otázkám nevěnuje zvláštní pozornost, pojednává o lži hlavně na základě Písma sv. Zájmy zjevení Božího a učení církve katolické tanou mu vždy nejvíce na mysli. I kdyby jen v řídkých případech učení katolické lež dovolilo, třeba z vážných důvodů, veta by bylo po vážnosti náboženské nauky¹ a po autoritě těch, kteří víru hlásají. Víra ukládá nám, abychom některé věci věděli, jiné pak věřili. Nejdříve musíme věřit, co se k věření překládá a pak můžeme nabýti i vědomostí o víře. Jak možno, aby věřil ten, kdo se domnívá, že je třeba někdy lhát. Právem by mohl každý myslet, že lze právě tehdy kazatel, když přikazuje, abychom mu věřili. Není ani možno nějak vystihnouti, má-li právě řečník důvod, aby lhal. Připustí-li se proto a schválí lež v některých případech, podryje se naprosto víra. Je-li víra podryta, nemožno dospěti ani k řádným vědomostem o věcech náboženských. „A tak každá nauka pravdy mizí, ustupujíc zcela libovolnému klamu, dovoluje-li se přístup tak zvané úslužné lži. Buď dává lhář před pravdou přednost prospěchu časnému, ať vlastnímu, ať cizímu. Co může býti zvrácenějšího? Anebo chce-li lží učiniti někoho schopným, aby si pravdu osvojil, znemožňuje přístup pravdě; lze, aby se přizpůsobil, a stává se nejistým, mluví-li pravdu.“

Úvahu, do jakých rozporů přivádí nedůslednost v nazírání na lež, zakončuje sv. Augustin slovy: „Proto buď nevěřiti dobrým, nebo věřiti těm, o nichž víme, že někdy lžou, anebo nevěřit, že dobří lidé někdy lžou. První z těchto názorů jest zhoubný, druhý pošetilý; nezbývá, leč že lidé šlechetní nikdy nelžou.“²

e) Křivá přísaha.

Kam to vede, když se povolí lež v některých případech, vidíme z toho, že někteří zacházejí tak daleko, že nejen doporučují lež, aby odvrá-

¹ Epistola 28, 5 (M. P. I. 33, 113): „Ad hanc autem considerationem coget te pietas, qua cognoscis fluctuare auctoritatem Scripturarum divinarum, ut in eis quod vult quisque credat, si semel fuerit persuasum aliqua illos viros, per quos nobis ministrata sunt, in scripturis suis officiose potuisse mentiri.“ ² De mendacio VIII, 11.

tíli neštěstí od bližního, nýbrž že prohlašují i křivou přísahu za dovolenou a prospěšnou. A jsou učenci, praví Augustin, kteří se snaží stanovit jisté zásady, kdy jest křivě přísahati a kdy ne.

Sv. učitel žasne nad touto zvráceností. Plakati by chtěl nad pošetilým tímto počínáním. „Kde jste, prameny slz? Co učiníme? Kam se uchýlíme? Kde se skryjeme před hněvem pravdy, když netoliko zanedbáváme varovati se lži, nýbrž odvažujeme se i učit křivým přísahám?“¹

Jako by nám z duše mluvil sv. Augustin, uvědomíme-li si nevážnost k přísaze za našich dob. V dřívějších zákonících byla pokládána křivá přísaha za urážku Boží, dnes padly všechny vztahy k Bohu a přísaha jest pokládána za čistě světskou věc, stále ovšem za nejvzácnější prostředek, aby se připomenula stranám povinnost pravdomluvnosti. Křivá přísaha není dle dnešního názoru soudního nijaký náboženský přečin, nýbrž jen podvod. Kořen přísahy tkví v náboženství. Ačkoliv od tohoto kořene je přísaha odloučena a nemá vlastně oprávnění, přece nutno stranám přísahati a Boha na příkaz soudců za svědka se dovolávati. Je neobyčejně smutným úkazem, s jakou lhostejností se přísaha žádá a skládá. Všeobecná náboženská lhostejnost, pokleslá láska ku pravdě, zmatek zákonem způsobený, to jsou příčiny nevědomosti o významu přísahy. Někdo přísahá křivě, aby byl zachráněn jeho známý před odsouzením a odvrácena od něho škoda, jiný opět nechce pravdu vypovídati z bázně, aby si neuškodil ve svém postavení, a proviňuje se proti pravdě i pod přísahou.²

Nejsou to případy zcela podobné těm, kterých se hrozí náš církevní učitel? Pozorujice sami starostlivě neobyčejný vzrůst křivých přísah u soudů, jak o nich píše i denní tisk, nebudeme se diviti, že sv. biskup s takovou rozhodností se stavěl proti křivé přísaze, maje na zřetel mravní spousty, které působí nevážnost přísahy. I kdyby někdo lež dovolil, za nic nesmí tak daleko jíti, praví Augustin, aby dovolil křivou přísahu. Není naprosto možno najíti příčinu, pro kterou by se smělo někdy křivě přísahati.³

Proč se vlastně přísahá? V Písmě svatém čteme (Mt. 5, 34): „Já však pravím vám, abyste nepřisahali vůbec.“ A přece apoštol Pavel

¹ tamtéž XVIII, 37. ² Viz pojednání v „Theol. prakt. Quartalschrift“, Linz 1928, str. 103: „Eid und Meineid in ihrer Bedeutung für das heutige Rechtsleben“ von Dr. jur. Oskar Meister. ³ Contra mendacium XIX, 39.

přisahal ve svých listech (Řím. 9, 1; Filip. 1, 8; Galat. 1, 20). Tím podal také vysvětlení, jak slovům evangelia třeba rozumět. Nesmíme přísahati bez vážné příčiny, aby nám přísaha nezevšedněla a nevymizela z paměti její svatost.¹ Zakazuje nám Písmo sv., abychom si přáli a toužili po přísaze. Smíme jen tehdy přísahati, jsme-li donuceni k přísaze slabostí bližního, který nechce věřit našim slovům, nejsou-li dotvrzena přísahou. Dokud žijeme v tomto smrtelném těle, nemůžeme jinak s určitostí smýšlení své vnitřní prokázati než přísahou. Kdyby bylo možno tak učiniti, nebylo by třeba přísahy.² Kdo přísahá, dožaduje se Boha, aby kdykoliv a jakýmkoli způsobem dovědčil, že přísahající mluví pravdu. Vznikne-li u muže podezření, že je mu žena nevěrnou, dožaduje se, aby mu přísahou potvrdila, že věrnost manželskou nezrušila. Nečinil by tak, dí Augustin, kdyby nevěřil, že se žena bude obávati hříšně volati Boha za svědka. Bázeň před Bohem vševědoucím nedopustí křivé přísahy. Té se zalekne i člověk, který se dopustil mnohého hříchu a bezpráví.³

Křivé přísahy horší je rouhání. Křivopřísežník volá Boha za svědka nepravdivé věci. Rouhač však pronáší nepravdu o Bohu.⁴ Není možno uvést na omluvu, že se nerouhá, kdo rouhavá slova pronáší jen lživě, bez vnitřního zlého smýšlení. Pak by se mohlo podobně říci, že nepřisahá křivě, kdo přísahá bez vnitřního úmyslu. Tak mnozí katolíci se domnívali, že možno i křivě přísahati jenom naoko, bez vnitřního souhlasu, aby získali důvěru priscillianistů a je snáze mohli odvrátiti od bludu. Tím větší je vina křivopřísežníka a rouhače, čím lépe poznávají, že je nepravdou, co křivou přísahou nebo rouháním tvrdí. Kdo míní, že je nutno lhát, ano i křivě přísahati a Bohu se rouhati, jde-li o záchranu života, odvrácení nebezpečí, o zabezpečení časného blaha, ten se vzdaluje příliš od cesty k věčné spáse a věčnému životu.⁵

Vidíme, že základem svatosti přísahy jest pevná víra v Boha, která v dobách Augustinových ovládala úplně mysli věřících křesťanů a řídila jejich činy. I Platon zavrhoval každou lež, když šlo o přísahu. Varuje, aby se nikdo nedopouštěl lži, klamu, nebo podvodu vzývaje

¹ De mendacio XV, 28: „ne scilicet jurando ad facilitatem jurandi veniatur, ex facilitate ad consuetudinem, atque ita ex consuetudine in perjurium decidatur.“

² tamtéž XVIII, 37. ³ Contra mendacium XXI, 41. ⁴ tamtéž XIX, 39: „Pejus est blasphemare quam perjerare, quoniam pejerando falsae rei adhibetur testis Deus, blasphemando autem de ipso falsa dicuntur Deo.“ ⁵ tamtéž.

bohy, ani slovem ani skutkem, nechce-li se jim státi nanejvýš oškli-vým.¹ Avšak přísaha, jak ji chápe sv. Augustin, převyšuje přísahu, jak ji pojímaly doby dřívější. Pohané neviděli v božstvu bytost vše-vědoucí, spravedlivou, všemohoucí, aby odvolání na její nezmění-telnou pravdomluvnost bylo zárukou jejich věrností a pravdomluv-nosti. Tuto záruku dává jen přísaha, v níž se dovolává přísahající Boha vševědoucího a všemohoucího za svědka a dává tak v zástavu ne-jen pouhé slovo, nýbrž celou věčnou blaženost. Z toho plyne, že nemá ceny přísaha u člověka, který nevěří v Boha jednoho, spravedlivého, nejvýš svatého.

Mírněji než křivou přísahu posuzuje Augustin křivé svědectví.² Dlužno mítí na zřeteli, komu se svědectví vydává. Mluvíme-li s jiným, nemůže ještě o nás říci, že svědčíme. Naše řeč může býti pokládána jen tehdy za svědectví, mluvíme-li s těmi, kteří mají zájem o naši výpověď a také právo, aby poznali od nás pravdu a pravdě uvěřili. Tak na př. soudce, který rozsuzuje, má právo se tázati a žádati svě-dectví. Podobně žák, poslouchající výklad náboženských pravd, má právo pokládati slova učitelova za svědectví nad veškerou nesprávnost povýšené. V takových případech není dovoleno nikdy křivé svědčiti. Proto také sv. Augustin uvažuje o tom, co činiti, jde-li o vy-zrazení člověka u soudu, táže-li se soudce sám nebo zákonodárce nebo vykonavatel zákona.³ Když se někdo táže na věc, po které mu nic není a kterou zvěděti mu ani neprospívá, ani po právu ne-přísluší, pak neprohřešuje se křivým svědectvím, kdo mu dává ne-správnou odpověď, ovšem dopouští se při tom lži. Mínění toto, které Augustin zaznamenává, ale nijak se o něm nevyslovuje, bylo by lze vysvětliti pouze tím, že snad za tehdejších dob dostávalo svědectví význam slavnostní jen tehdy, bylo-li požadováno dle zákona.⁴

f) Není dovolena lež, již se druhému prospívá.

Dle toho, co bylo řečeno, nepřekvapí nás, že Augustin nepřipouští žádný z posledních třech druhů lži, kterými se nikomu neškodí, jen prospívá.⁵ Brání mu tak učiniti důsledky, jichž se nutno obávat, kdyby se některá lež nějakým způsobem dovolila. Lež zůstává lží,

¹ Zákony 11, 916 e. ² De mendacio XVII, 36. ³ tamtéž XIII, 22. ⁴ E. Récéjac, De mendacio quid senserit Augustinus, Parisiis 1896, 42. ⁵ De mendacio XXI, 42.

ať již jiného poškozujee nebo ne.¹ Proto, i když se cit přimlouvá, aby byla dovolena lež útrpná a milosrdná, jako u nemocných, nedává se Augustin másti. „Předvedu-li si totiž v mysli poznatelnou krásu toho, z jehož úst nevyšlo nic nesprávného, lživého, jsem tak zánícen krásou takové ozdoby, že pohrdám vším lidským, co mne od ní (pravdy) vzdaluje.“² Každá lež, i sebe lépe míněná, jest podvodná a škodlivá hra, která ve lháři otrásá věrností a škodí vždycky, jelikož se ničí důvěra v pravdomluvnost jiných a to někdy právě tehdy, kdy jí člověk nejvíce potřebuje. Porušila by se věrnost našeho svědectví, kdyby se pro časný prospěch, ať náš ať bližního smělo lháti.

Ani u lože nemocného nemá se lháti, aby byl nemocný uchráněn rozčilení a nebezpečenství smrti, které mu hrozí, kdyby se dověděl zarmucující zprávu o jiných anebo kdyby byl poučen o pravém stavu těžké své nemoci. Neřící pravdu celou, jak v dalším uslyšíme, neznamená ještě lháti. Svědomitost, úcta a láska k nemocnému najde v konfliktu mezi přísnou pravdou a šetrnou láskou vhodné slovo, jež nelze nazvat lží. Pravdomluvnost třeba spojit s láskou, ne ovšem tak, že zeslabujeme pravdu, nýbrž tím způsobem, že člověka posilujeme, to jest, že mu pomáháme do duševního rozpoložení, v němž může pravdu snést.

Podobně nedovoluje Augustin lež ani v tom případě, kdy jde o záchranu nesmrtelné duše, n. př. aby bylo pokřtěno dítě proti vůli opatrovníků. Tak jako nelze strážce dítky hříchem nečistoty svést k tomu, aby dítko bylo možno pokřtiti, tak nelze jej k tomu sváděti ani lží. V takovém případě nutno spoléhati na Prozřetelnost Boží, která pomůže, aby se mohlo bližnímu přispěti i beze lží.³

Ani dlouhé úvahy, možno-li dovoleně lží od sebe nebo od jiných odvrátiti nebezpečí hrozící dobrému jménu, cti a nevinnosti těla,⁴ tedy statkům, na nichž si člověk tolik zakládá, nepřiměly svatého biskupa k tomu, aby učinil výjimku a dovolil v takových případech lží od sebe odvrátiti nebezpečí.

Kromě zásad, shora šířeji již objasněných má Augustin pro své stanovisko, že úcta k pravdě předchází i tam, kde se jedná o naši čest a nevinnost těla, ještě jiný důvod. Sv. Augustin usuzuje takto:

¹ Quaestiones in Heptateuchum 3, 68 (M. P. I. 34, 707): „Mendacium autem non possumus dicere tunc tantummodo esse, quando proximus laeditur: cum enim falsum ab sciente dicitur, procul dubio mendacium est, sive illo quisquam, sive nemo laedatur.“ ² Contra mendacium XVIII, 36. ³ tamtéž XX, 40. ⁴ De mendacio IX, 12-16.

Snahou naší budiž, abychom si ctnostným životem uchránili jak nevinnost těla, tak čistotu mysli. Není-li možno vyhnouti se nebezpečí, pak možno připustiti, aby bylo tělo proti naší vůli potřísněno a zabráněno větší potupě. Nikdy však nesmí býti porušen náš duch. Stalo by se tak, kdyby člověk s hříšným činem souhlasil, jej schvaloval a jej sobě přál. Když však duch náš zůstává čistý, to jest, nedá-li souhlasu a neschvaluje-li hřích, pak nemůže ani tělo býti poskvrněno, i kdyby s ním nakládala cizí vášeň jakkoliv. Čistota ducha jest ochranou i čistoty těla. Jako je nutno dáti přednost duchu před tělem, tak je nutno více ceniti čistotu duše, než čistotu těla a raději připustiti cizí hřích a všemi silami, zbožnou modlitbou se uvarovati, aby naše duše nebyla zachvácená zalíbením, když se činí útok na nevinnost těla.

Tímto vysvětlením sv. Augustin důsledně hájí pravdomluvnost. Dokazuje, že věrohodnost jest pokládati za vzácnější, než čistotu těla. Že nelze ani v této příčině řídit se bludným míněním lidí a sáhnouti ke lži, nýbrž, že je ve všem nutno podřizovati se nepřemožitelné pravdě.¹

Jest zajímavé sledovati, zůstal-li Augustin důsledný v nazírání o zhoubnosti a nedovolenosti lži. Vzpomíná sám na příběh z Písma sv. (Ex. 1, 15—21), jak hebrejské porodní pomocnice proti zákazu krále nechávaly hebrejské chlapce na živu a lží omlouvaly své jednání proti zákazu královu. Písmo sv. pak dodává, že Bůh za to dobře činil pomocnicím a dal jim četné potomstvo. Tedy selhaly, aby zachránily život, a dostalo se jim za to odměny od Hospodina.

Sv. Augustin snaží se vysvětliti slova Písma sv. tak, aby od nich odvrátil výtku, že schvalují lež; a aby také sám ve svém učení zůstal důsledným. Rozlišuje v jednání porodních pomocnic snahu oklamati a vůli zachrániti chlapce a praví, že Bůh ženám dobře činil ne proto, že lhaly, nýbrž že osvědčily milosrdenství. „Nebyl u nich odměněn klam, nýbrž dobročinnost; dobrota srdce, nikoliv nepravost lháře.“²

¹ De mendacio XX, 41: „Unde cogimur, non opinione hominum quae plerumque in errore est, sed ipsa quae omnibus supereminet atque una invictissima est veritate, etiam pudicitiae corporis perfectam fidem antepone. “ ² Contra mendacium XV, 32: „Non est itaque in eis remunerata fallacia, sed benevolentia; benignitas mentis, non iniquitas mentientis.“ Quaestiones in Heptateuchum 3, 68 (M. P. I. 34, 708): „Non hoc in eis remuneratum quod mentitae sunt, sed quod infantes Hebraeos liberaverunt, ut propter hanc misericordiam illud peccatum veniale sit factum, non autem existimetur non fuisse peccatum: sic etiam de Raab (Jos. 2, 4; 6, 23) intelligendum est, remuneratam in illa liberationem exploratorum, ut propter eandem liberationem venia sit data mendacio. Ubi autem venia datur, manifestum est esse peccatum.“

Bůh může ve své dobrotě pro pozdější dobré skutky odpustiti člověku hříchy dříve spáchané. Jelikož vidí a posuzuje dobrý a milosrdný úmysl i lživý skutek zároveň, může dobrý skutek odměniti a zlý čin pro dobrý úmysl odpustiti. Promíjí-li Bůh hříchy z tělesné vášně spáchané pro pozdější skutky milosrdné, proč by neodpustil v odplatu za milosrdný skutek hřích, který byl spáchán, aby bylo prokázáno milosrdenství? Těžší jest hřích s úmyslem škoditi, než hřích vycházející z úmyslu jinému pomoci. Když se tedy promíjí hřích těžší s ohledem na pozdější skutek milosrdný, proč by se nepromínil hřích lehčí pro skutek lásky, který dal podnět a je příčinou hříchu?

Vyváží tedy dobro ze zlého činu plynoucí zlo v něm obsažené a je takový čin tedy dovolený? Sv. Augustin nechce ani zde tuto zásadu připustiti. Praví, něco jiného je říci: jelikož jsme zhřešili, činme dobré, a něco jiného říci: zhřešme, abychom činili dobré, čili jinými slovy: činme zlo, aby vzešlo dobro (Řím 3, 8). Zásada to zavržení hodná, jelikož navádí ke hříchu. Ženy jednaly dle názorů obvyklých v Egyptě, kde žily, v dobrém úmyslu. Proto trpělivost Boží jich ušetřila a odměnila jejich dobrou vůli, pro kterou svolily ke lži jen proto, aby prospěly a nikomu neuškodily, kterýžto úmysl sám je uznání a chvály hodný. Jednání žen nemůže však býti vzorem pro ty, kteří chtějí býti syny svobodné církve Kristovy. Příhodí-li se proto členům novozákoňní církve lež, prosí pokorně za odpuštění, ale nehledají ve lži slávu.¹ Slovy sice, praví Récéjac², zamítá Augustin, že možno připustiti hřích pro dobro hřích vyvažující (*compensativum peccati bonum*), ale ve skutečnosti věc samu připouští, když rozlišuje v jednom a témže skutku „dobrotu srdce“ a „nepravost lháře“ a míní, že Bůh odpustil ženám pro dobrý skutek. Ovšem byl Augustin naplněn takovou věrou, že pokládal čin, dle lidských názoru nesprávný, za dovolený a čestný v tom případě, když ho nařizuje Bůh.³ „Poroučí-li však Bůh něco proti obyčejům nebo smlouvě některé, musí se to konati, i když se tak nikdy nestávalo; musí se obnoviti, bylo-li až dosud zanedbáno; musí se stanoviti, nebylo-li dosud ustanoveno. Neboť, je-li králi dovoleno vydávati zákony ve státě, jemuž vládne, kterých před tím ještě nikdo, ani on sám nevydal, a poslechnouti ho není proti ústavě, poněvadž jest všeobecně platným usnesení lidské společnosti poslouchati vladařů: čím více

¹ *Contra mendacium* XVI, 33. — ² E. Récéjac, *De mendacio quid senserit Augustinus* 45. — ³ *Confessiones* 3, 8.

nutno jest bez váhání poslechnouti Boha, Vládce veškerého svého stvoření!“ A jinde praví: „Když pak ty nařídíš náhle něco neobyčejného a neočekávaného, třeba žes to dříve zakázal a třebaže důvod svého nařízení dočasně skrýváš a třebaže jest to proti smlouvě společenské některých lidí, kdo by mohl pochybovati, má-li uposlechnouti, když jen ta lidská společnost jest spravedlivá, která tobě slouží? Blahoslavení ti, kteří dovedou rozeznati, kdy nařízení pochází od tebe, neboť vše, co tvoji služebníci činí, děje se buď k vykonání toho, co vyžaduje doba přítomná, nebo k označení věcí budoucích.“¹ Může tedy, tak usuzuje Augustin, i lež býti někdy omluvena, děje-li se podle zvláštní vůle Boží, jak tomu snad bylo v případě právě uvedeném.

C) NEPRAVDA A LEŽ

1. NENÍ NUTNO VŽDYCKY PRAVDU VYJEVITI

Sv. Augustin dospívá k výsledku, že je povinností milovati pravdu ve slovech a skutcích a pečovati o to, aby naše slova a naše jednání byla věrným projevem vnitřního smýšlení. „Neboť, jak proti sobě stojí světlo a tma, zbožnost a bezbožnost, spravedlnost a nespravedlnost, hřích a dobrý čin, zdraví a nemoc, život a smrt, tak si odporují pravda a lež. Jak milujeme pravdu, tak nenáviděti musíme lež.“²

Než praktický život přivádí nás do okolností, jež nám působí nemalé obtíže, abychom se zásadou touto vždy a všude věrně řídili. Jsou lidé naprosto čestní, kteří by si však pokládali za chybu, ano i za hřích, kdyby za jistých okolností otevřeně řekli pravdu.³ Zájem jednotlivců a zájem společností může někdy žádati, aby pravda nebyla zjevena. S řečí je to jako s penězi. Nesmíme nikdy udávati padělaných peněz a nesmíme ani lháti. Nesmíme volně užívat peněz, které nám byly dány do úschovy, a nesmíme ani zrazovati tajemství nám svěřeného. Jednali bychom nemoudře a nesprávně, kdybychom dávali peníze osobě, která jich, jak můžeme předvídati, použije k naší nebo vlastní škodě anebo ke škodě jiné osoby. Podobnou škodu může způsobiti ať kazatel ať učitel ať jiný, když sděluje nějakou pravdu v nepravý čas a nepovolane osobě. Upřímnost má své meze a pravda nesmí nikdy spolupůsobiti ke zlému.

¹ tamtéž 3, 9. ² Contra mendacium III, 4. ³ tamtéž X, 23.

Nemůže však býti řeč o lži, zatajujeme-li z rozumných důvodů pravdu. Něco jiného je lháti, praví Augustin, něco jiného opět skryti pravdu. Neboť, něco jiného jest klamati, něco jiného pravdu zamlčeti.¹ A jinde praví: „Pravdu skryti neznamená totéž jako lháti. Ačkoliv každý, kdo lže, chce zatajiti, co je pravda, nelze přece každý, kdo chce zatajiti pravdu.“² Kristus Pán řekl (Jan 26, 12): „Ještě mnoho mám mluvití vám, ale nemůžete nyní snést.“ „Z toho je zřejmé,“ praví Augustin, „že nelze za vinu přikládati, když někdy pravdu zamlčujeme.“³

Jaké jsou však prostředky, abychom neselhali, chce-li někdo zvědět, co mu nemůžeme a nechceme říci? První prostředek je, že mlčíme. „Nejčastěji totiž zatajíme pravdu ne lží, nýbrž mlčením.“⁴ Kristus Pán řekl: „Ještě mnoho mám mluvití vám, ale nemůžete nyní snést“ (Jan 16, 12). Nelhal, zamlčel pravdu, neřekl však nepravdy. Nesmíme vinit ze lži toho, kdo mlčením pravdu skrývá, nýbrž toho, kdo nepravdivé věci vypravuje.⁵

Než mlčením se neubráníme vždycky všetečným otázkám. Kdybychom mlčeli, jsouce tázáni, kde se skrývá pronásledovaný, vzbudili bychom jen nebo zesílili mlčením podezření. Někdy možno vyhnouti se nemilé otázce tím, že zřejmě odmítneme odpověď. Vzpomíná tu Augustin biskupa Firma Thagastenského, pevného dle jména, pevnějšího co do vůle,⁶ který prohlásil pochopům hledajícím člověka u něho skrytého, že neselže, že však také úkryt hledaného neprozradí.

Není-li však možno ani mlčeti, ani ze zdvořilosti odpověď odepřít, pak je nutně ještě jiný způsob pravdu zatajiti. Zásadou ať je, říci bližnímu pravdu, pokud jí zvědět chce a pokud je mu opravdu prospěšná. Nevědomost může býti někdy i štěstím, neboť poznání pravdy přivádí mnohé do neštěstí. Sdělovati pravdy škodlivé není ctností, nýbrž prostořekostí. Ovšem nevědomost způsobuje oklamání. Než

¹ In psalmum 5, 7 (M. P. l. 36, 85): „Aliud est mentiri, aliud verum occultare, siquidem aliud est falsum dicere, aliud verum tacere.“ „Manifestum est non esse culpandum, aliquando verum tacere.“ ² Contra mendacium X, 23: „Non autem hoc est occultare veritatem, quod est proferre mendacium. Quamvis enim omnis qui mentitur velit celare quod verum est, non tamen omnis qui vult quod verum est celare mentitur.“ ³ Enarr. in Ps. 5, 7 (M. P. l. 36, 86). ⁴ tamtéž: „Plerumque enim vera non mentiendo occulimus, sed tacendo.“ ⁵ tamtéž: „Non est ergo mendacium, cum silendo absconditur verum, sed cum loquendo promitur falsum.“ ⁶ De mendacio XIII, 23.

je možno ze závažných důvodů taková oklamání připustiti ano i přát si jich.¹ Trvajíce však na stanovisku, že lež nebo řeč nepravdivá jest nedovolená, můžeme pravdu pověděti zastřeně. „Je dovoleno . . . zatajiti, co se zdá nutným utajiti; lháti však není dovoleno nikdy, tedy ani lži něco zatajovati.“² Sv. Tomáš odvolává se právě na toto místo ze spisů sv. Augustina a hájí totéž stanovisko.³ Zakrýváme-li dětem nejasnou řečí určité věci, nelžeme. Lidé rozumní znají pravý smysl řeči, jen děti z neznalosti berou naši řeč doslovně.

Jak jinak ještě možno pravdu zatajiti a při tom nelhati? Zvědavého tazatele možno odvrátiti od věci, již chceme utajiti, dvojsmyslnou nebo obojetnou řečí. Mnohé slovo nebo rčení může míti dvojí nebo i několiký význam. V každé řeči jsou podobná slova, na př. prach znamená prach na silnici a také střelný prach. Slova nebo obraty obojeté vyjadřují skutečně to, co má mluvící na mysli, i když tak činí způsobem, připouštějící jiný smysl. Mluvící má na mysli jeden význam, poslouchající je chápe ve významu jiném, ačkoliv by je mohl chápati i v tom smyslu jako mluvící. Oslovenému se dává jen příležitost k omylu. Uplatňuje se zde praktické použití zásady, že lze konati něco dobrého nebo indiferentního, co může míti dvojí účinek: dobrý i zlý, jen když zlý účinek není prostředkem, aby se dosáhlo účinku dobrého.⁴ Nelze namítati, že se takovým způsobem užívá řeči k zatajení myšlenek proti přirozenému určení mluvy lidské. Obojetná řeč volí se sice proto, aby oslovený pravdu nepoznal. Toho se však nedosahuje slovy, odporujícími našemu myšlení — to by byla lež, ale slovy myšlenky naše vyjadřující, ovšem obojetnými, takže oslovený si určuje smysl řeči sám. Může jej poznati. Chápe-li však slova v nesprávném smyslu, není tím vinen mluvící, nýbrž oslovený.

2. Z Á M L K A

Jiná možnost pravdu zatajiti jest tak zv. výhrada čili zámlka. Vložíme-li krátce, co zámlka je, a srovnáme-li to se XVI. hlavou knihy

¹ De mendacio IV, 4: „Multi enim vera quaedam cognoscendo sibi intulerunt perniciem, si talia fuerunt ut eos latere debuerint . . . atque ita falli iis profuit, sicut aliis obfuit vera cognoscere.“ ² tamtéž X, 17: „Licet . . . occultare in tempore quidquid occultandum videtur: mentiri autem nunquam licet, ergo nec occultare mentiendo.“ ³ S. th. 2, 2 q. 110 a. 3 ad 4. ⁴ Ed. Génicot S. J. „Institutiones theologiae moralis“, Bruxellis 1927, I, 17.

„De mendacio“ poznáme, pokud sv. Augustin naznačuje tento, katolickými moralisty proti odpůrcům hlavně z řad protestanských, obhajovaný prostředek, aby se pravda utajila.

Zámlka je dodatek k řeči, v myšlenkách připojený, slovy však nevyjádřený. Je dvojího druhu: úplná čili nepoznatelná a volná čili poznatelná. Zámlka úplná má za daných okolností jen jeden význam a jen tehdy by vystihovala smýšlení řečníka, kdyby něco dodal, co si ještě u sebe myslí, na př. někdo jsa tázán, viděl-li Řím, odpoví: „Ano“ a myslí si při tom: „Jen na obrázku“. Od podobných zámlk neliší se podstatně zámlky, u nichž se projeví, co si myslíme, ale tak, že to oslovený nemůže poznati. L. Schmidt uvádí z řeckých dějin příklad takové nepoznatelné zámlky. Lokrové nasypali do své obuvi prsti a na zádech pod šaty ukryli česnekové hlavičky, pak uzavřeli se Sikuly smlouvou přátelskou a přísahali jim, že budou tak dlouho věrni, dokud budou choditi po téže zemi a dokud budou nositi hlavy na svých zádech. Když vysypali prst ze své obuvi a odstranili česnekové hlavičky se svých záď, domnívali se, že nejsou již smlouvou vázáni. A jiný příklad. Vojevůdce uzavře příměří na několik dní, ale hned nato za noci napadne nepřítele, omlouvaje své jednání, že příměří bylo uzavřeno jen pro dobu denní, nikoliv však pro dobu noční.¹ Podobné zámlky jsou lži. Řečník užívá slov a rčení ve smyslu naprosto nesprávném, neobvyklém a nepřipustném a oslovený, nemoha poznati smyslu slov, bývá zneužíváním řeči přiváděn v omyl.

Při zámlce volné užíváme slov a rčení, která se dají vykládati ve dvojím nebo několikerém smyslu anebo činíme v myšlenkách dodatky nebo omezení, které může poznati, kdo nás poslouchá, z okolností času, místa nebo osoby, o níž se mluví. Přesně vzato možno zámlku volnou čili poznatelnou připustiti jen tehdy, je-li dvojí, nebo několikerý smysl obsažen nejen ve slovech samých, nýbrž ve slovech a zároveň v okolnostech času, místa atd. Co člověk mluví, činí, to třeba posuzovati dle okolností osob, času a místa. Připouští-li tedy okolností jiný smysl řeči mimo ten, který plyne z čistého významu slov promluvených, pak může řečník použití slov i v tomto druhém smyslu. Rozhoduje, že řečník to, co míní, také řekl. Řekne-li tedy služebník návštěvě, že pán není doma, není řeč jeho lži v tom případě, kde lze jeho odpověď pokládati za zdvořilé upozornění, že pán není pro návštěvy přístupný. Podobně dlužno souditi, odpoví-li někdo

¹ Ethik der alten Griechen II, 6.

žadatelé o půjčku: „Nemám peněz“, mysle si při tom: „kterých bych tobě půjčil“. Ovšem je i volná zámlka nepřípustná, má-li tazatel právo žádati, aby mu byla řečena pravda, na př. rodiče, představený, soudce, při smlouvách atd.

Znal již sv. Augustín zámlku? Jak jsme již slyšeli, činilo Augustinovi nemalé potíže, co činiti, kdykoli možno lži někomu prospěti bez přikori osoby třetí. Lidský cit omlouvá lež. Vzpomínka na Písmo sv., které praví: „Ústa lživá zabíjejí duši“ (Moudr. 1, 11) zdála se lež zakazovati. Sv. Augustín se pokoušel rozpor mezi Písmem sv. a mezi názorem běžným vyrovnati zvláštním výkladem uvedeného místa.¹ Písmo sv., vysvětluje sv. biskup, rozumí zde ústy po většině lidské srdce, kde se rodí zalíbení na věci a činí se rozhodnutí o tom, co pronášíme hlasem. Srdcem tedy lže, komu se lež líbí. Srdcem však nelže, kdo pronáší hlasem něco jiného, než je v srdci, a činí tak proto, jelikož pokládá, jak mnozí myslí, za potřebné, aby připustil zlo menší k zamezení většího, ačkoliv se mu obé protíví, i lež i větší zlo. V srdci máme býti vždy pravdomluvní. Požadavek ten naznačuje i žalmista Páně (14, 3), když dí, že hostem ve stánku Hospodinově může býti „ten, kdo upřímně smýšlí ve svém srdci“. Není však vždy třeba mluvit pravdu jazykem, žádá-li vážný důvod mluvit jinak, než v srdci člověk smýšlí. Hlas srdce, nesouhlasí-li s hlasem úst, nemohou sice slyšení uši lidské, nezůstává však utajen Bohu. Jeť Bůh svědek ledví jeho, je pravdivý zpytatel srdce jeho (Moudr. 1, 6). Tak člověka neposkvrňuje, co vchází do úst, nýbrž co vychází z úst a jde ze srdce (Mt. 15, 16—20), podobně stává se člověk lži vinen jen tehdy, když v srdci svém souhlasí se lží, ústy pronesenou.

Výkladem o dvojím srdci, který Augustín ani neschvaluje, ani nezavrhne, nýbrž jen uvádí, nezdá se naznačovati náš pojem o zámlce. Spíše možno vztahovati výklad ten na přetvářku. Soudíme-li však dle výkladu k evangeliu sv. Jana 7, 8—10 („Vyjděte na tu slavnost, já nepůjdu . . . Když však bratři jeho odešli, tehdy odebral se i on na slavnost, nikoliv zjevně, nýbrž jako ve skrytě“),² můžeme říci, že zámlku ve věci znal, i když ne dle jména. Než přece náš pojem zámlky nebyl mu úplně známý. Proto tolik obtíží působilo Augustinovi, aby v souhlas uvedl na jedné straně nedovolenost lži a vážnost Písma sv., na druhé pak straně nutnost zatajiti mnohé věci, jak

¹ De mendacio XVI, 31. ² Sermo 138 (M. P. I. 38, 742): „Aliquid intulit, aliquid abstulit, aliquid distulit; nihil tamen falsi de ejus ore procedit.“

to žádá často blaho osoby soukromé i zájem všeobecný. Správným a dovoleným použitím zámlky poznatelné vyhneme se lži, utajíme, co nemůžeme rozumně druhému říci. Zvláště, když jsme povinni zachovati tajemství před dotěrným zvědavcem. Kde nelze mlčeti nebo se vymlouvatí, aby nebylo tajemství zrazeno, tam nám zámlka prokáže dobré služby.

3. OBRAZNÁ ŘEČ VŮBEC

Pozornosti Augustinově neušlo nic, co by se mohlo namítati proti jeho stanovisku o nedovolenosti lži a tím jeho nauku uvéstí nějak v pochybnost. Způsob, jak Písmo sv. často vypravuje události, nebo různé slovní obraty, jichž užívá, zavdaly příčinu, že mnozí viděli v nich důvod pro dovolenost „úslužné a užitečné“ lži. Než neprávem, jak častěji sv. Augustin opakuje.

Řeč užívá obrátů, které doslovně vzaty nejsou pravdivé, které však dle všeobecného názoru jsou dovoleny, poněvadž věc objasňují, řeč činí krásnější a příjemnější. Jak pěkně zní, mluvíme-li o vlnícím se obilí, o kvetoucím mládí, o sněhobílých vlasech! Krista Pána nazývá apoštol skalou (1 Kor. 10, 4), prorok Ezechiel (36, 26) mluví o kamenném srdci Židů, ve Zjevení sv. Jana (5, 5) označuje se Kristus jako vítězný lev z pokolení Judova, sv. Petr líčí ďábla jako lva řvoucího a hledajícího, koho by pohltil (1 Petr. 5, 8). Uvádí se, že je přebytek toho, čeho se ve skutečnosti nedostává. Nazývá se sladkým, co je hořké. Všechny tyto formy obsahující nevlastní smysl slov, ať se již jmenují metafora, metonymie, synekdocha, přirovnání, alegorie, podobenství, bylo by dlužno počítati za lež, kdyby řeči a činy obrazné byly pojímány jako lži. Nemožno však tak usuzovati, máme-li na mysli pravdu, na níž se vztahují.

Pěkně odůvodňuje sv. Augustin, proč se užívá podobných obrátů. Kdyby se pravda podávala přímo, takřka nahá, zevšedněla by. Podává-li se však v obrazném odění, poutá zájem o pravdu.¹ Odvo-

¹ Contra mendacium X, 24: „... Quae propterea figuratis velut amictibus obteguntur, ut sensum pie quaerentis exerceant, et ne nuda ac prompta vilescant.“ De doctrina christiana 2, 7 (M. P. I. 34, 38): Quod totum provisum divinitus esse non dubito, ad edomandam labore superbiam et intellectum a fastidio revocandum, cui facile investigata plerumque vilescunt.“

zujeme-li pracně pravdu, zastřenou obrazným rčením, jinak nám již dobře známou, ujasní se nám ještě lépe její obsah a duše se naplní radostným uspokojením. Obrazné rčení nabádá k přemýšlení, budí touhu poznati jádro věci. Ozdobná rčení podávají pravdu, nikoliv nepravdu, poněvadž vyjadřují věci pravdivé. Jelikož však někteří nechápou významu slov a usuzují jen dle slov, jak je slyší, nebo dle činů, jak je vidí, pokládají obrazné rčení za lež. Avšak, jak již řečeno, neprávem.¹ To platí rovněž o dílech básnických, které nečiní nároků na skutečnou pravdivost, nýbrž jsou jen výplody fantasmie anebo znázornění všeobecné pravdy, dále o bajkách, podobenstvích, divadelních kusech, pohádkách, románech, dramatech.² Sem se uvádějí různé zdvořilůstky, jichž lidé ve vzájemném styku užívají, které však ztratily původní a doslovný význam a užívají se a jsou chápány ve významu velmi zeslabeném. Takových rčení nelze pokládati za lež.

4. PÍSMO SV. A OBRAZNÁ ŘEČ

a) Poněvadž v Písmě sv. jest mnoho míst, na které se bludaři odvolávali, dokazující, že lež není vždycky hříšná, záleželo sv. Augustinovi ve spisu „Contra mendacium“ velmi na tom, aby dokázal, že se neprávem na Písmo sv. odvolávají a že nelze uvést žádného místa na obranu lži. Při výkladu Písma sv. uplatňuje se Augustin více jako spekulativní theolog než jako exegeta. Vycházel ze zásady, že skoro všechny události *Starého zákona*, i když se skutečně staly, mají i význam obrazný.³ Nepochopí jejich smyslu, kdo jich nevztahuje na děje Nového zákona. Tento názor vidí potvrzen i ve slovech apoštola Pavla (Gal. 4, 22. 24). Praví se tam, že synové Abrahamovi, kteří skutečně žili, předobrazovali dva zákony, jeden daný na hoře Sinai, druhý pak uskutečněný v církvi novozákonní. Není naším úkolem, abychom výklad sv. Augustina posuzovali. Jde nám o to, abychom podali jeho názory, i když třeba doznati, že výklad jeho je

¹ Epistola 180, 3 (M. P. I. 33, 778): „Nullo modo mihi videtur tropicam locutionem recte dici posse mendacium.“ ² Contra mendacium X, 24: „Quod utique totum fingitur, ut ad rem quae intenditur, ficta quidem narratione, non mendaci tamen, sed veraci significatione veniatur.“ ³ De mendacio XV, 26: „Quis enim ibi (in libris Veteris Testamenti) aliquid audeat affirmare non pertinere ad figuratam praenuntiationem?“

hledaný a vysvětluje se i snahou odvrátiti každou výtku lži od Písma sv. Nepřihlížel tak k výkladu historicko-filosofickému, nýbrž vykládá všechno alegoricky. Mínil, že text Písma sv. má několikeryý smysl, neboť pokládal za nejdokonalejšího onoho autora, jehož slovům možno podložiti několikeryý význam. A poněvadž je Bůh spisovatel nej-moudřejší, vyjádřil jistě ve svých slovech, co dle našich názorů může býti slovy vyjádřeno.¹ Nejsou proto řeči a činy osob v Písmě sv. Starého zákona lživé, jsou-li řečeny předobrazně a berou-li se ve spojení s těmi věcmi, k vůli kterým byly proneseny nebo se staly. Nemohou býti proto vykládány jako lež, neboť lež je nepravdivý projev nebo nepravdivé znamení s úmyslem klamati. Nelze však mluvit i o nepravdivém projevu, když jest pravda to, co se projevem naznačuje.

Dle toho je také pohlížeti na jednání Jakobovo, který na návod své matky zdánlivě oklamal svého otce. Vyložili-li, se praví Augustin, věrně a pečlivě jednání Jakobovo, nelze je nazvati lží, podobně jako jsme nenazvali lží obraznou mluvu, již nemožno doslovně vykládati, v níž jest však hledati jiný význam.² Kozelčími kůžkami obložila Rebeke ruce Jakobovy a zakryla holou část hrdla. Proč tak učinila? Aby byl Jakob pokládán za toho, kým ve skutečnosti nebyl. Posuzujeme-li jednání a řeči Rebečiny a jejího syna dle této pohnutky, budeme je pokládati za lež. Budeme-li však správně vykládati jednání v souvislosti s tím, co jím mělo býti naznačeno, nevyřkneme nad počínáním tím tak přísný soud; neboť kůžky kozelčiny naznačovaly hříchy. Jakob, který se kůžkami přioděl, předobrazoval Vykupitele, který na sebe vzal nikoliv svoje hříchy, nýbrž cizí. Správný tedy význam nelze nazvati lží. Podobně odpověď Jakobova na otázku otcovu: „Kdo jsi synu můj?“ „Já jsem tvůj prvorozenec Ezau“ zdá se býti při doslovném výkladu lží. Není však lží, máme-li na mysli, co slova Jakobova a Ezauova naznačují. Tělo Jakobovo předobrazuje totiž církev svatou, v níž budou poslední prvními a první posledními (Luk. 13, 30), j. t. mnozí ze Židů, kteří byli jako příslušníci národa vyvoleného přede všemi povolání do království mesiášského, zůsta-

¹ Carolus Telch, *Introductio generalis in Scripturam sacram*, Řezno, 1908, 117.

² *Contra mendacium* X, 24: „Jacob autem quod matre fecit auctore, ut patrem fallere videretur, si diligenter et fideliter attendatur, non est mendacium, sed mysterium. Quae si mendacia dixerimus, omnes etiam parabola ac figurae significantium quarumcumque rerum, quae non ad proprietatem accipiendae sunt, sed in eis aliud ex alio est intelligendum, dicentur esse mendacia: quod absit omnino.“ Viz též *Sermo* 4, 23 (M. P. I. 38, 45).

nou v nevěře a nekajícnosti a budou proto zavrženi. Mnozí pak z pohánů, kterými Židé pohrdali jako posledními a od spásy vyloučenými, budou první, t. j. dojdou spásy. Naznačují-li se tedy příběhem věci tak pravdivé, kterak možno slovo nebo čin vinití ze lži?¹

Tak vysvětluje příběh v Gen. 27 sv. Augustin. Než jisté je, že Ezau byl skutečně okraden o prvorozenství, Jakob pak nevěděl, co měla jeho lež znamenati. Jak omluvit toho, kdo chce klamati a skutečně klame? Přirozený výklad jistě odsoudí jednání Rebečino i Jakobovo. Matka nesměla užívati nedovolených prostředků, nýbrž měla ponechatí Prozřetelnosti Boží, kterými cestami povede Jakoba k zaslíbení Božímu. Jakob pak nebyl nikterak oprávněn k výroku: „Já jsem tvůj prvorozenec Ezau.“ Řekl-li tak, lhal a za svou lež později u Labána pykal.² Sv. Augustin cítil, že je velmi obtížno omluviti Jakoba úplně, ikdyž všechno vysvětloval jako přebraz událostí příštích. Proto praví, že, co učinil Jakob, nebyla lež, nýbrž tajemství. Utíká se k výkladu již uvedenému³, že snad Jakob tak mluvil na zvláštní příkaz Boží, jak zdá se naznačovati i okolnost, že se starý otec sice zděsil, když se vrátil Ezau z lovu a žádal požehnání, ale nečinil Jakobovi výčitek a požehnání jemu již daného neodvolal.⁴

Než právem možno namítati proti obrazným výkladům událostí ze St. zákona, že lidé v tehdejších dobách nemohli znáti obrazného smyslu jejich. Neboť mezi událostmi a dobou, kdy se předobraz splnil, uplynula staletí, ano i tisíciletí. Neobsahovala ona místa Písma sv. lež v době, než se splnilo, co Bůh slovy a událostmi St. zákona naznačoval? I na tuto námitku pamatoval Augustin. Krátce ji odmítá podotýkaje, že by se mohlo jen tehdy mluvit o lži nebo nepravdě, kdyby se vůbec nesplnilo, co chtěl předobrazem naznačiti věčný Bůh, u něhož je tisíc let jako jen den.⁵ Co se naznačuje, je pravda,

¹ Contra mendacium X, 24: „Cum igitur tam vera tamque significantur veraciter, quid hic debet putari factum dictumve mendaciter? ² Srovnej dr. Jan Hejčl, Bible česká, Praha 1917, I, 95. ³ Str. 62n. ⁴ De civitate Dei 16, 37 (M. P. I. 41, 516): „Ecce benedictionem promissam repetente majore, expavescit Isaac, et alium pro alio se benedixisse cognoscens miratur, et quisnam ille sit, percunctatur: nec tamen se deceptum esse conqueritur; imo confestim revelato sibi intus in corde magno sacramento devitat indignationem, confirmat benedictionem.“ ⁵ Contra mendacium X, 24: „Cum enim quae significantur, non utique non sunt in veritate, sed sunt seu praesentia seu futura; procul dubio vera significatio est, nullumque mendacium. Sed nimis longum est in hac significatione prophetica enucleate cuncta rimari, in quibus palmam, veritas habet, quia ut significando praenuntiata sunt, ita consequendo claruerunt.“

ať věc předobrazená spadá do přítomnosti nebo do budoucnosti. Celkem možno o St. zákoně říci, že nelze uvést z něho důkazu pro dovolenost lži, jelikož není lží, co se praví a co se děje obrazně, a poněvadž se dobří lidé nesmějí řídit příkladem lidí špatných, jež Písmo sv. chválí, až nastoupili cestu k polepšení.

b) I v *Novém zákoně* je mnoho řečeno obrazně. Augustin vkládá mystický význam do slov Krista Pána, která jsou jinak jasná a dají se vysvětliti dle obecné mluvy. Poněvadž však byl Kristus Pán prorokem, mluvil také v duchu prorockém a nutno slova jeho dle toho vykládati. Tak n. p. tázal se častěji Spasitel na to, co ve skutečnosti dobře věděl. Když se k němu přiblížila nemocná žena a zezadu se jej dotkla, aby ozdravěla, tázal se: „Kdo jest ten, jenž se mne dotkl?“ (Luk. 8, 45); jako by nevěděl, kam položili bezduché tělo Lazarovo, táže se přítomných (Jan 11, 34). Z obavy, aby se snad někdo neodvolával na slova Krista Pána na obranu lži, vkládá do nich svatý náš učitel mystický význam. Žena trpící krvotokem a mrtvý Lazar představují ty, které neznal v určitém smyslu ten, který všechno věděl. Žena znamenala národy pohanské, kterým nehlásal evangelium spásy, Lazar pak ty, kteří se v bídě a utrpení domnívají, že Bůh na ně zapomněl a je s očí zapudil.¹ Podobně vykládá i slova evangelistova, že Kristus Pán před učedníky do Emauz jdoucími dělal se, jako by chtěl dále jíti (Luk 24, 28). Míní, že by byl Kristus Pán lhal, kdyby nebyl chtěl tím nic zvláštního naznačiti. Ale poněvadž slova evangelistova mají mystický význam, neprávem se priscillianisté dovolávají právě těchto slov z Nového zákona na důkaz, že i Nový zákon lež dovoluje. Když Vykupitel dělal, jako by chtěl jíti dále, naznačil, co se potom skutečně stalo, totiž že vstoupil na nebesa, při tom však že neopustil svých věrných.² Jelikož skutečně se stalo, co mysticky je v jednání Kristově obsaženo, nemožno mluvit o lži.³

To jsou alespoň některé ukázky, jak sv. Augustin na Písmo sv. nazírá a jak vykládá místa, jež se zdají lež omlouvatí nebo doporučovatí. Rozhovor o Písmě sv., pokud se týká lži, ať v otázkách života všedního, ať zvláště v otázkách víry, přivedl sv. Augustina k přesvědčení, že je nutno trojím způsobem vyvracet námítky protivníků: nejdříve nutno ukázati, že mnohé není lží, co se zdá býti lží, správně-li se tomu rozumí; dále, že nesmíme lži napodobiti, je-li snad ně-

¹ *Contra mendacium* XIII, 27. ² *Tamtéž* XIII, 28. ³ *Srovnej Quaestiones evangeliorum* 2, 51 (M. P. I. 35, 1362).

kdy skutečně nějaká; proti všem domněnkám, že je někdy povinností šlechetného člověka, aby lhal, třeba rozhodně tvrditi, že není za žádných okolností dovoleno sáhnouti ke lži, pokud jde o pravdy náboženské.¹

¹ Contra mendacium 11, 25.

III. CENA, VÝZNAM A VLIV POJEDNANÝCH SPISŮ

1. CENA SPISŮ

Na počátku spisu „De mendacio“ žádá Augustin čtenáře, aby se neukvapoval s úsudkem, začne-li čísti tak těžké a svízelné pojednání o lži, ale by vyčkal, až přečte celé dílo a pozná, co obtíží se při projednávání tak nejasné otázky vynořilo.¹ Pokusili jsme se ukázat, jaké stanovisko zaujal ke lži Augustin jak v prvním tak i druhém díle o lži a v jiných spisech, příležitostně se tohoto předmětu dotýkajících, a sledovali jsme se sv. biskupem, jak zhoubná a škodlivá je lež, ať vychází z jakéhokoli úmyslu. Docházíme s ním k závěru: „Buďto se varujme lži, správně jednajíce, anebo se z nich s lítostí vyznávejme: rozšiřují-li se však lži nešťastným životem, nerozmnožujme jejich počet učíce jim.“² Stvořitel neopatřil bez příčiny jazyk dvojí ohradou, zuby a rty. Je v tom pokyn, abychom pečlivě ostříhali jazyka svého a uvarovali se škod, které lživá ústa způsobují. I když se nám někdy zdá, že není škodlivá menší lež, nedejme se mýlit. Lež nepřináší prospěchu, i když není vždy hned patrna škoda lži způsobená. Při posuzování mravních otázek dlužno vždy přihlížeti k důsledkům, které se dostaví, ustoupí-li se v některém případě od pevných zásad mravních. A právě škodlivé důsledky lži, jednou ze závažné příčiny dovolené, přiměly Augustina, aby prohlásil za povinnost, bychom se vždycky lži varovali. Jinak bychom se dostali do velkého pokušení, abychom častěji sáhli ke lži a tak otupili časem své svědomí. Není dobře možno, aby byli všichni lidé dobří. To vyžaduje vysoký stupeň dokonalosti, který dosáhne jen málo lidí. Nemůžeme-li však býti dobří v pravém slova smyslu, buďme alespoň pravdomluvní. Ovšem nepronikne odpor proti lži do lidu, nebude-li se posilovati jeho svědomí a cit odpovědnosti. Tajemná síla,

¹ De mendacio I, 1: „Sane quisquis legis, nihil reprehendas, nisi cum totum legeris; atque ita minus reprehendes.“ ² Contra mendacium XXI, 41: „Aut ergo cavenda mendacia recte agendo, aut confitenda sunt poenitendo: non autem cum abundant infelicitur vivendo, augenda sunt et docendo.“

která vychovává lidi silných povah, je myšlenka, že Bůh na nás stále hledí. Již ten pocit: nejsme nikdy sami, jsme vždy pod dohledem, nikdy nic neutajíme, nikdy nemůžeme Boha obelhat, byť bychom zařídili věc jakkoli, stojíme i v největší samotě a mlčenlivosti vždy před svým soudcem nejen se svými skutky, nýbrž i se svými nejtajnějšími tužbami i s tím, co si sami nechceme přiznati — to stačí, aby nás změnilo, poněvadž nic nezbývá, leč býti pravdivým. Zvykneme-li si tak patřiti na Boha, pak tímto ustavičným setkáváním se oka Božího s okem naším jsme posilováni a upevňováni v pravdomluvnosti. Kdo ve svém životě, praví Augustin, pravdu miluje, lži se varuje a jí nenávidí, bude oslaven na onom světě. Neboť nic není skryto, co nebude odkryto, a nic tajno, co nebude zjevno (Mt. 10, 26).¹

Obdivujeme-li v pojednání Augustinově neobyčejnou znalost Písma sv., jehož jednotlivá místa se snaží uvést v harmonický soulad, pozorujeme s nemenším obdivem, jak mistrně ovládá hluboké mravní zásady, jak líčí vášně lidské, jak prakticky pohlíží na život a dovede přesvědčiti stálým poukazováním na škodlivé důsledky lži, že nejsou v právu, kdo tvrdí, že je možno lež, když ne vždy, tak alespoň z důležitých příčin dovoliti. Dlužno však vyznati, že přílišná snaha, aby vždy chránil posvátnost a pravdivost Písma sv., sváděla jej na úkor prostého a přirozeného výkladu k alegorickým a mystickým výkladům, které někdy velmi ztěžují pochopení, otázku, o niž jde, neobjasňují a při tom jen velmi málo lidem mohou býti srozumitelné. Než kde šlo dle názoru světcova o autoritu Písma sv., tam neváhal sáhnouti i k sebehledanějšímu vysvětlení a připouštěl i zvláštní zásahnutí Boží, jak jsme uvedli při zmínce o Jakobovi² a pomocnicích porodních.³

2. VÝZNAM A VLIV SPISŮ O LŽI V DOBĚ AUGUSTINOVĚ

Spisy „De mendacio“ a „Contra mendacium“ zhostil se sv. Augustin úkolu, který si vytkl, tak mistrně, že dílo jeho tvoří mezník v nazírání na otázku lži. I když to byly pouze spisy příležitostné a spěšně napsané, vykonaly důležité poslání. Věhlasu Augustinovu,

¹ De Genesi contra Manichaeos 2, 21 (M. P. I. 34, 212 n). ² str. 71. ³ str. 62.

jehož požíval, podrobili se jeho vrstevníci, kterým pojem pravdomluvnosti nebyl přitíš běžný.¹

Pádny důkaz o tom podává zvláště další průběh a zakončení sporu sv. Augustina se sv. Jeronymem, o němž jsme se již na počátku zmínili.² List, jímž sv. Augustin r. 395 upozorňoval Jeronyma na list apoštola Pavla ke Gal. 2, 11—14. (ve sbírce listů 28.), nebyl do Betlema doručen, taktéž nedošel cíle jiný list (40.), ve kterém sv. Augustin r. 397 novými důvody svůj výklad uvedeného místa obhajoval a sv. poustevníka betlemského prosil, aby svůj výklad odvolal a jej opravil. Kněz Paulus, který měl list doručiti, avšak v Itálii od cesty byl zdržen, listu Augustinovi nevrátil, nýbrž dal jej bez jeho vědomí mnohým opsati. Sv. Jeronym dověděl se, že koluje v Itálii spis, který proti němu Augustin vydal, a velmi těžce to nesl. Když se donesla zpráva do Hipponu, že se sv. Jeronym hněvá pro nějaký spis, snažil se jej Augustin r. 402 listem (67.) uklidniť, že nikdy proti němu ničeho nepsal, že pouze řekl, co za pravdu pokládal. Téhož roku 402, tedy po sedmi letech od prvního listu Augustinova, přišla do Afriky odpověď Jeronymova na druhý list, který se v opise do Betlema dostal. Jeronym si trpce stěžuje, že Augustin jsa mlád, vyzývá jej starce do boje o výklad Písma sv. a po něm žádá, aby odvolal. Než však byl tento dopis Augustinovi odevzdán, odeslal do Palestiny r. 403 nový list (71.), již čtvrtý, zároveň s opisy všech dřívějších třech listů prose o odpověď na všechny nadhozené otázky a zrazuje Jeronyma od překladu Písma sv. z jazyka hebrejského k vůli jednotě v církvi sv.

Když konečně r. 405 obdržel Jeronym svazek těchto dopisů — mezitím poslal mu Augustin r. 404 jiný krásný a pokorný list (73.) — napsal Augustinovi odpověď, v níž s hlubokou učeností pojednává o výkladu sporného místa listu ke Gal. Augustin nezůstal dlužen odpovědi a hned téhož roku novým listem (82.) brání svůj výklad s takovou důkladností, že přesvědčil i svého odpůrce. Hlavní důvod Jeronymův byl ten, že sv. Pavel nemohl kárati sv. Petra z toho, čím byl sám vinen. Augustin hájí předně pravdivost Písma sv., které nemůže připustiti za žádné podmínky lež, a dokazuje, že sv. Pavla nelze po pravdě vinit z toho, z čeho káral sv. Petra. Jeronym namítal hlavně, že prý Petr i Pavel ze strachu před Židy zachovávali předpisy mojžíšské. Námitku tu vyvrací Augustin důkladným po-

¹ Quaestiones in Heptateuchum 3, 68 (M. P. I. 34, 707): „De mendacio pene omnibus videtur, quod ubi nemo laeditur, pro salute mentiendum est.“ ² str. 20 nn.

jednáním o platnosti obřadů starozákonních a o poměru Starého a Nového zákona. Vysvětluje, že Petr ne z přesvědčení, nýbrž ze strachu před Židy zachovával předpisy mojžíšské, které již neza-
vazovaly, a že mu proto sv. Pavel vším právem domlouval, proč nutí
pohany po židovsku žítí. O Pavlovi pak dokazuje, že obřady staro-
zákonní zachovával, kde bylo třeba, aby ukázal, že jich nezavrhuje,
že však k nim nikoho nenutil.

Tímto listem ukončil se spor obou otců, který dal zároveň s jinými
důvody podnět ke spisu „De mendacio“. Spor mezi sv. Augustinem
a sv. Jeronymem týkal se vlastně spíše jednání sv. Pavla než otázky,
je-li lež dovolena. Než sv. Augustin chápal sv. Jeronyma tak, že dovo-
luje lež z nouze, a proto mínění jeho houževnatě popíral. Sv. Jeronym
uznal výklad sv. biskupa afrického za správný, jak poznáváme z listu
Augustinova k Oceánovi (180.) Ve spise „Critobulus“ proti pelagiá-
nům praví Jeronym podle výkladu Augustinova, že žádný z biskupů
není neomylný, jelikož dle slov Pavlových i sám kníže apoštolský
stal se hodným domluvy.¹ Jak upřímné pak bylo usmíření těchto
dvou mužů, nejvýznačnějších v onom věku, jimž nebylo dopřáno ani
osobně se poznati, ač po tom tak toužili, a jak vysoce si vážil Jero-
nym Augustina, prozrazují krásná slova, která krátce před svou smrtí²
r. 419 napsal Jeronym Augustinovi: „Blaze tobě, sláva tvá zní po
celém světě! Katolíci tě uznávají a ctí jako nového upevnitele staré
víry!“ Přeje si mítí křídla holubice, aby mohl sv. biskupa obejmouti.³
Slova ta jsou důkazem, že názory Augustinovy, které hlásal o nedo-
volenosti lži, zvítězily. Byly uznány jak od učence významu a pro-
slulosti Jeronymovy, tak i od bratří katolických, proti jejichž bludným
domněnkám zastával a hájil pravdy s toutéž důrazností jako proti
bludařům.

¹ Epistola 180, 5 (M. P. I. 33, 779): „Cum de hac quaestione inter nos, ego et
praedictus venerabilis frater Hieronymus satis litteris egerimus; et in hoc opere
recentissimo, quod sub nomine Critobuli adversus Pelagium modo edidit, eadem
de ista re gesta dictisque apostolicis sententiam tenuit, quam beatissimi Cypriani
etiam nos secuti sumus.“ ² Sv. Jeronym zemřel r. 420. ³ Epistola 195 (M. P. I.
33, 891): „Macte virtute; in orbe celebraris, Catholici te conditorem antiquae rur-
sum fidei venerantur atque suscipunt.“

3. VLIV SPISŮ O LŽI V DOBĚ POZDĚJŠÍ

Jak v jiných otázkách tak i v nazírání na škodlivost a zhoubnost lži zářilo světlo ducha Augustinova nejen po Africe, nýbrž rozesílalo brzy své paprsky po celé církvi katolické a to jak v době Augustinovi současné tak i v dobách pozdějších. Všechna další století přejímala bez rozpaků názory Augustinovy o nedovolenosti a škodlivosti lži.¹ Teprve reformace ve stol. 16. nastoupila novou cestu. Nizozemský právník Hugo Grotius (1583—1645) souhlasil zdánlivě s dosavadním názorem a nedovoľoval lži vůbec, ale slovu „lež“ (mendacium) dal mnohem užší význam. Byla-li dosud každá řeč proti svědomí lží, učil Grotius ve spise: „De jure belli et pacis“, že skutečná lež je jen ona nepravdivá řeč, která poškozuj e právo osloveného poznati správně pravdu. Toto právo je podmíněčné, člověk jej může ztratiti nebo se ho vzdáti. Pak není možno mluvit i o lži, nýbrž jen o nepravdivé řeči (falsiloquium), již je třeba i úmyslná nepravda, která však neblíží poslouchajícímu. Mendacium pokládal za hřích, dovoloval však falsiloquium. Jinak již Luther (1540) upustil od zásady naprosté nedovolenosti lži a pozdější protestantští a liberální učenci starší i novější doby, vyjímaje Kanta a Fichteho, dovolují lež v některých případech, zvláště jde-li o lež z nouze. V nazírání na „velkou otázku“ Augustinovu olži, praví protestantský autor Häusser, „dospělo se nyní — vyjímaje ovšem etiku čistě katolickou — prakticky celkem ke shodné odpovědi. Přísnost Kantova a Fichtova, která již u některých jejich vrstevníků narazila na odpor, nedovedla se uhájiti ani u německého idealismu na delší dobu. Brzy se ukázala nutnost nechat padnouti bezpodmínečný zákaz lži a dovoliti podmíněčné její užívání“.² I když jednotliví spisovatelé různě vykládají pojem lži a různé důvody uvádějí na obranu lži v určitých případech,³ celkem souhlasí všichni, že je nutno učiniti pro slabost lidskou jisté ústupky a nezavrhovat i lež naprosto, zvláště ne lež z nouze.⁴

Jako se mstí každá polovičatost a jen škodu sebou přináší, tak

¹ Viktor Cathrein S. J., *Moralphilosophie*⁵, Freiburg i. B. 1911, II, 87: „Seit den Tagen des hl. Augustinus verstummen die Stimmen zu Gunsten der Erlaubtheit der Lüge bis zu den Zeiten der Reformation.“ ² Karl Häusser, *Die Lüge in der neueren Ethik*, Erlangen 1912, 72. ³ Viz dr. Julius Jakobovitz, *Die Lüge im Urteil der neuesten deutschen Ethiker*, Paderborn 1914. V. Cathrein, *Moralphilosophie*⁵ II, 88—90. ⁴ Dr. Frant. Krejčí, *Positivní etika*, Praha 1922, 301—303.

nemůže býti ani jinak, upustí-li se od příkazu naprosté pravdomluvnosti a ponechá-li se lidské libovůli, aby sama rozhodovala, kdy se smí lháti. Čeho se Augustin tak obával a co jej přimělo, že, nedbaje citu, přimlouvajícího se, aby byla lež někdy dovolena pro lidskou slabost, to se nutně dostavilo ve společnosti se lži si zahrávající a projevilo se tak zhoubně v nauce a disciplině církvi volnému názoru o používání lži holdujících; neboť kdo se lži nestraní, pocítí také na sobě zhoubné účinky oné „velké otázky“, již jsme se sv. biskupem hipponským sledovali.

Než katolická mravouka stála za všech dob na stanovisku sv. Augustina. Odvolávajíc se na výroky tohoto sv. Otce viděla ve lži v každém případě zlo zavržení hodné a nanejvýš zhoubné. Sv. Tomáš Aqu., který se jako myslitel rovnal Aristotelovi a Augustinovi a byl nejlepším jejich žákem, znalcem a vykladačem, pojednává o lži v druhé části své Summy (S. th. 2, 2 q. 110), v níž rozvinul velkolepý etický systém, vychází stále od sv. Augustina, uvádí doslovně četné citáty ze spisů „De mendacio“ a „Contra mendacium“ a jiných knih Augustinových, které vysvětluje, doplňuje a obhajuje. Podobně v díle sv. Alfonse „Theologia moralis“ přiznává se sv. Augustinovi zásluha, že přesvědčivě dokázal zhoubnost a škodlivost lži v každém případě a že tak učinil první proti četným jiným názorům dřívějším, dle nichž bylo dovoleno užívat lži úslužné jako léku, aby bylo odvráceno nějaké velké zlo nebo docílen význačný prospěch. Sv. Alfons dosvědčuje, že mínění sv. učitele afrického následovali v tomto jeho nazírání skoro všichni theologové. Na pevném stanovisku Augustinově, pokud se týká otázky o lži, budují všichni pozdější i nejnovější katoličtí moralisté, podávající názory Augustinovy v novém rouše a hájící jich proti názorům moderních etiků, zvláště z řad protestantských.

Mluví-li také někteří katoličtí bohoslovci moderní (Tanquerey, Piat O. Cap.) o lži mravní, která není nikdy dovolena, a o lži psychologické nebo „falsiloquiu“, které možno dle potřeby připustiti, je to pouze spor o názvy. Nazývají totiž lži psychologickou, co jiní označují jako zámlku. Je ovšem lépe držeti se názvů ustálených, jelikož není v praxi snadné rozlišovati mezi lží mravní a lží psychologickou a nesprávně by se mohlo vykládati mínění katolického bohoslovce, že je některá lež za určitých okolností dovolena.¹

¹ Dom. M. Prümmer O. Pr., Manuale theologiae moralis, Freiburgi. B. 1928, II, 156.

DOSLOV

PRAVDOU NUTNO LEŽ VYKOŘENITI

Sv. Augustin nespokojuje se pouze tím, že čtenářům svých spisů vyličil výstižným způsobem zhoubnost lži, udává také prostředky, jak čeliti tolik nebezpečnému zlu. Lež třeba nenáviděti, pravdu pak celým srdcím a ve všem počínání milovati.

Láska k pravdě a z ní prýstící povinnost pravdu mluvití ukládá nám v první řadě, abychom byli pravdiví před sebou samými. Nesmíme klamat i sebe a z pohodlí anebo z unáhlenosti přijímatí neopatrně nesprávné názory. Snahou naší budiž, abychom pravdu řádně poznali a teprve potom mluvili.¹ Pěstujme v sobě svědomitost a pravdivost dle světlých vzorů, které nám Písmo sv. a život skýtá, aby nás již svědomí nutilo mluvití tak, jak v nitru smýšlíme. Pravdě se třeba učití, abychom dle ní mohli jednati. Každý pak člověk, který krásu pravdomluvnosti klade výše než zlato, stříbro, drahé skvosty a pohodlný život, ten ochotně uvěří, když mu zaručená a důvěry hodná autorita pravdu podává a také dle pravdy řekne jiným, co dle jeho úsudku možno říci.² Na slovo pravdomluvného každý spoléhá, lhář však jest věrolomný, jelikož chce, abý se mu věřilo, sám pak slova nedodrží.³

Jsouce zarízení pro pravdu, budeme pravdu šířiti a lež slovem i skutkem poíratí. S celou silou svého přesvědčení napomíná světec: „Pravdou nutno se brániti lži, pravdou lež usvědčovati, pravdou lež ubíjeti . . .“ Nepřemůžeme rouhání nevědomých, budeme-li se s nimi vědomě rouhati. Kdo by zapíral Krista, aby získal toho, kdo Krista nevědomě zapírá, strhne do záhuby sebe sama i toho, koho chce pro Krista získati.⁴

Proto doporučuje Augustin Consentiovi, aby předně vyvrátil blud-

¹ De mendacio IV, 4: „Ab erit igitur omnis temeritas atque omne mendacium, si id quod verum credendumve cognovimus, cum opus est enuntiamus, et id volumus persuadere quod enuntiamus . . .“ ² tamtéž XX, 41. ³ De doctrina christiana I, 36 (M. P. I. 34, 34). ⁴ Contra mendacium, VI, 12: „Veritate sunt cavenda, veritate capienda, veritate occidenda mendacia. Absit, ut blasphemias ignorantium, scienter blasphemando vincamus: absit ut mala fallacium imitando caveamus.“

ný názor, který hlásá spis bludařský „Libra“, že je totiž možno v zájmu pravdy náboženské používat lži, a aby hájil neústupně zásadu, že učení sv. víry se smí za všech okolností hlásat jen dle pravdy.¹ Dále vybízí Consentia, aby dle svých vloh, jež mu Pán Bůh dal, spisoval dobré a užitečné spisy a v nich zjišťoval zvrácené názory odpůrců. Nestačí však blud pouze zjistit, nýbrž nutno zároveň jej vyvrátit a nesprávnost jeho dokázat. Kdo by se spokojil jen s tím, že by na nesprávné učení odpůrců poukázal, ale nedokázal hned, jak je neodůvodněné a škodlivé, vzbudil by domněnku, že se nedá vážnými důvody popřít, že je nepřemožitelné. Snahou Consentio-
vou ať je, aby zničil v srdcích ležících lež a klam, ne však aby pouze lháře hledal, ale jeho nepravd šetřil.²

Dobré spisy pravdu obhajující a lež potírající, z nichž mohou čerpat poučení všichni, kdo po pravdě touží, i ti, kteří jsou svým úřadem povoláni pravdu lidu hlásat, to jsou ony posvátné sítě, jimiž se jinověrci chytají, byvše usvědčeni ne lží, nýbrž pravdou. Budou-li otevřeným tímto způsobem získáni, vyznají s lítostí, čemu dříve věřili, s kým se stýkali, a budou se snažit, aby zbloudilé své dřívější souvěrce k pravdě obrátili.³

K tomuto poznání pravdy přispěla nemálo i pojednání sv. Augustina o lži, opaku to pravdy mravní, zvláště ale Pravdy věčné. Pravdu miloval, pravdu šířil a obhajoval a celý jeho život je nám krásným důkazem, že jen pravda oblažuje člověka, ona pravda, kterou sv. učitel tak vítězně bránil proti rozmanitým bludům a převráceným názorům a kterou bystrostí ducha tak jasně dokazoval. „Pravda osvobodí vás“ (Jan 8, 32), pravda přirozeně poznaná, ale zvláště pravda zjevená a život náš řídící osvobodití může i dobu přítomnou od zhouby, kterou duch lži okolo sebe šíří. „Reducendi mihi videntur homines . . . in spem reperiendae veritatis.“⁴

¹ Tamže XXI, 41: „... ut inconcusse teneas et defendas, in divina religione nunquam omnino esse mentiendum.“ ² Contra mendacium, VI, 11. ³ Tamtéž. ⁴ Epistola prima, 1 (M. P. I. 33, 61 n.).

REJSTŘÍK JMENNÝ

- Alfons sv. 79
Ambrož sv. 26
Aristoteles 12, 15, 16, 17, 79
Augustin sv., exegeta 70,
—, láska k pravdě 7, 29, 80,
—, význam 7
—, zájem o jeho osobu 7
—, spisy 7
Billuart 17, 41
Bonaventura sv. 33
Boyer 30
Cassianus 17, 50
Cathrein V. 17, 78
Consentius 18, 19, 20, 25, 44, 80, 81
Dante 44
Darius 13
Dictinius 19, 40
Duns Scotus 33
Fichte 78
Filon 16
Firmus 64
Förster W. 8, 11
Genicot 65
Grotius Hugo 78
Häusser 78
Hejčl 71
Herodot 13
Hessen 7
Homer 12
Hudec T. 20
Jakobovits 33, 35, 78
Jan Zlatouštý sv. 17, 50
Jeremiáš 8
Jeronym sv. 17, 20, 21, 22, 23, 28, 50,
76, 77
Kachník 33
Kant 46, 78
Klement Al. 50
Koch A. 33
Krejčí Fr. 78
Lactantius 50
Leonas 20
Levý M. 29
Luther 78
Mausbach 7, 46
Meister O. 57
Noldin 33, 43
Novotný Fr. 14
Oceanus 77
Origenes 17
Paulsen 9, 46
Paulus kněz 76
Pelagiani 77
Peroutka E. 14
Peters 7
Piat 79
Pindar 12, 13
Plato 12, 14, 16, 17, 50, 58
Pospíšil Dr. Josef 10
Priscillian 38, 40, 47
Priscillianisté 19, 25, 26, 38, 44, 47, 48, 72
Protestanté 66
Prümmer D. 79
Récéjac 59, 62
Schilling 7
Schmidt L. 12, 16, 66
Sofokles 13
Sokrates 13, 14
Souilhé 12
Stoikové 15
Strauss 46
Tanquerey 79
Telch 70
Tomáš Aq. sv. 33, 34, 37, 65, 79
Vaňorný 12
Vřešťál 38
Vychodil 15
Xenofon 13

REJSTŘÍK VĚCNÝ

- Bludaři 19, 45, 47, 48
- bajka 16
- Dědic 10
- dějepisná lež 40
 - nepravda 40
- démon lži 9, 30
- denní život a lež 9
- děti a lež 48, 65
- diktatura společnosti 8
- diplomacie 10
- domněnka 31
- drama 9, 69
- duch nepravdy, jeho vliv 8
- důsledky dovolené lži 55, 74
- důvěra vzájemná 55, 60
- Falsiloquium 78, 79
- Hospodářský život 56
- Charakter 49
- Křivá přísaha 40, 43, 56
- Lež a cit 50
 - , definice 33
 - , její druhy 36
 - je hřích 41, 42, 43
 - , její pojem 32
 - , její rozšíření 8
 - , její způsoby 38
 - nutno potírat 80, 81
 - , obtížná otázka 17
 - u nemocných 16, 51, 60
 - , varujme se jí 74
- libra, spis 19, 40, 80
- lichocení 36, 40
- literatura latinská a lež 17
- literatura řecká a lež 12
 - , pojem lži 16
- lhář je věrolomný 80
 - , jeho vina 43
 - je zbabělý 44
 - má dvojí srdce 32, 43
- Mendacium 17
- metafora 68
- metonymie 68
- mučedníci 45
- mytus 15, 16
- Nactiutrání 39
- nepravdivost, sklon k — 10, 45
- nepřítel, jeho oklamání 13
- nesamostatnost 7, 8
- nevinnost předstíraná 38
 - těla 61
- noviny 9
- Obojetnost 17, 65
- obrazná řeč, její účel 68
 - v Nov. zákoně 72
 - ve St. zákoně 69
 - vůbec 68
- obchod a lež 9, 56
- odpady od ideálů 8
- odvislost na okolí 8
- omyl 15, 31, 32
- otázka Augustinova 35
- Písmo sv. a lež 21, 22, 28, 51
 - , výklad 72, 75
- podobenství 68
- pohádka 69
- pokrytectví 38
- politika a lež 9, 56
- polovičatost 78
- pomluva 39
- povaha a lež 44, 49
 - , výchova 10
- pravda, touha po ní 7, 30
 - u sv. Aug. 29
 - , radost 29, 44
 - , zatajení 64
- pravdomluvnost Boží 48
 - , její krása 44, 60, 80, 81
 - , její pokles 8
 - lidská 48, 49
 - u Řeků 12, 13, 15, 16
- protestantismus 46
- prvorozenství Jakobovo 70, 71, 75
- přetvářka 21, 22, 38, 67
- přirovnání 68
- pseudos 16, 17
- Redaktor 9

reklama 9
resoluce 9
rodina 10, 48
romány 9, 69
rouhání 58
Řeč lidská, její účel 14, 31
Samoláska 10
schůze 9
sebeklam 45
sněm apoštolský 20
společnost lidská, její snahy 7
spravedlnost a lež 14, 43
— a pravda 48
— předstíraná 38
svědectví křivé 59,
synekdocha 68
Šat 9
Tajemství 63

tisk 8, 9
Účinky lži 49
úmysl klamati 32—34
upřímnost 15, 63
Vášeň lháti 45
věda 10
veřejnost, její spoluvina 8
věrohodnost 61
vina lháře 43
víra 31
vychovatel 10, 48
Zámka, pojem 17, 65, 66
— u sv. Aug. 67
zbabělost 44
zdvořilůstky 10, 66, 69
zlo 3, 30
zlý duch, otec lži 30
Žert 40, 41, 43

OBSAH

Použité prameny	5
Úvodem: Otázka o lži je velkou otázkou i za našich dnů	7

I. SPISY SV. AUGUSTINA O LŽI

1. Lež v literatuře řecké	12
2. Vznik, doba, účel Augustinových spisů „De mendacio“ a „Contra mendacium“	18
3. Spisy Augustinovy o lži a jeho spor se sv. Jeronymem .	20
4. Dispozice spisů o lži .	23
5. Otázka o lži v jiných spisech Augustinových	26

II. NAUKA O ZHOUBNOSTI LŽI V UDANÝCH SPISECH

A) Bytnost lži.

1. Pravda u sv. Augustina	29
2. Výměr lži	31
3. Druhy lži .	36
4. Způsoby lži	38
5. Žert a lež	40

B) Účinky lži.

1. Škodí duši .	41
2. Kazí povahu .	44
3. Znemožňuje poznání pravdy .	46
4. Zlých účinků lži nevyváží žádný prospěch .	49
a) Svízelné případy ze života	49
b) Písmo sv. zavrhuje každou lež	51
c) Není dovoleno lží bránití většímu zlu	53
d) Ani v řídkých případech není lež dovolena	55
e) Křivá přísaha	56
f) Není dovolena lež, již se druhému prospívá	59

C) Nepravda a lež.

1. Není nutno vždycky pravdu vyjevití .	63
2. Zámlka	65

3. Obrazná řeč vůbec	68
4. Písmo sv. a obrazná řeč	69

III. CENA, VÝZNAM A VLIV POJEDNANÝCH SPISŮ

1. Cena spisů	74
2. Význam a vliv spisů o lži v době Augustinově	75
3. Význam a vliv spisů o lži v době pozdější	78
Doslov: Pravdou nutno lež vykořeniti	80
Rejstřík jmenný	82
Rejstřík věcný	83

Dr. Oldřich Karlík
ZHOUBNOST LŽI VE SVĚTLE UČENÍ
SV. AUGUSTINA

**Vytiskly Lidové závody tiskařské
a nakladatelské, spol. s ruč. obm.**

v Olomouci

Vlastním nákladem vydal autor

L. P. 1928